

เส้นทางพหุธรรม

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตภาโณ)

วัดบวรนิเวศวิหาร

เส้นทางพุทธธรรม

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตภาโณ)

วัดบวรนิเวศวิหาร

รวบรวมเรียบเรียง

ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย

จัดพิมพ์เผยแพร่

๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๓

“กุศลธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่บุคคลให้บังเกิดขึ้นแล้ว กุศลธรรมอย่างอื่นที่ยังไม่บังเกิดก็จะบังเกิดขึ้น ที่บังเกิดแล้วก็จะเจริญมากยิ่งขึ้น กุศลธรรมจึงเป็นข้อที่ควรกระทำ บำเพ็ญ”

ธรรมในด้านการศึกษาที่เรียกว่า ปริยัติลัทธธรรมนั้น จะมีการจำแนกแสดงออกไปพิสดาร ตามที่ได้มีการจารึกไว้ใน พระไตรปิฎก อรรถกถา และตำราในระดับต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ พระพุทธศาสนา เพื่อสร้างสภาพยอมรับนับถือ ศรัทธาให้เกิดขึ้น จนมีความพร้อมที่จะนำมาประพฤติปฏิบัติ

พอมาถึงระดับของการปฏิบัติ จะมีลักษณะเหมือนการ ปลูกพืชดังกล่าว ข้อสำคัญให้มีการยึดมั่นในหลักธรรมข้อใด ข้อหนึ่งให้ได้ก่อน จากนั้นกุศลธรรมจะเพิ่มขึ้น อกุศลธรรม จะลดลง ความสุขจะเพิ่มขึ้น ความทุกข์จะลดลง อันเป็นกฎ ธรรมชาติธรรมดาของธรรมปฏิบัติ เส้นทางพุทธธรรมจึงเป็น การชี้บอกเส้นทางให้ทราบ ทำนองการทำแผนที่ให้ดู แต่ การจะถึงจุดหมายปลายทางได้หรือไม่ ก็อยู่ที่ท่านผู้นั้น ได้เดินไปตามเส้นทางที่บอกไว้บนแผนที่หรือไม่เป็นประการ สำคัญ

ในการพิมพ์เผยแพร่คราวนี้ ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา แห่งประเทศไทย ได้จัดพิมพ์จำหน่ายในราคาเผยแพร่ จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

กองทุนไตรรัตนานุภาพ เพื่อการศึกษา การเผยแพร่ และการ พืทักษ์ความมั่นคงของพระพุทธศาสนา จัดพิมพ์ถวายเป็น

มุขิตาลักการะแก่พระเถระ ที่ได้รับเลื่อนสมณศักดิ์ ๑,๐๐๐ เล่ม และพิมพ์เผยแพร่แก่สาธุชนผู้สนใจจำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม
หน่วยงานเพื่อการสาธารณกุศลทั้งสอง คาดหวังว่า หนังสือ เรื่อง **“เส้นทางพุทธธรรม”** เล่มนี้ คงสามารถชี้บอกเส้นทางพุทธธรรม ตามที่นำมาแสดงในกรณีนั้น ๆ ได้ตามสมควร และหวังว่าผลประโยชน์อันเกิดขึ้นจากการศึกษาเรียนรู้ การประพฤติปฏิบัติ คงเกิดขึ้นแก่ท่านที่ได้รับมาแล้วอ่าน ตลอดจนปฏิบัติตนไปตามหลักธรรมนั้น ๆ ตามสมควร

**ขออนุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย ได้โปรดคล
บันดาลอภิบาลรักษาให้ท่านที่ ให้การสนับสนุนกิจกรรม
ของศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย และ
กองทุนไตรรัตนานุภาพ เพื่อการศึกษา การเผยแพร่ และ
การพิทักษ์ความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ให้ประสบ
ความเจริญงอกงาม ไพบูลย์ในธรรมเป็นนิตย์ เทอญ**

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตญาโณ)

ผู้ดำเนินงานกองทุนไตรรัตนานุภาพ

เพื่อการศึกษา การเผยแพร่ และการพิทักษ์ความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๗

ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย

พระตำหนักกลาง วัดบวรนิเวศวิหาร กทม.

โทร.๒๘๑-๒๑๓๘ โทรสาร ๒๘๑-๓๖๗๕

ເລີ່ມທາງພຸດສະສາ

สารบัญ

เส้นทางพุทธธรรม	๑
พุทธธรรมกับการศึกษา	๓๓
ครองตน ครองสุข	๔๗
ร่วมรักสามัคคี	๕๕
ใจสงบจะพบความสุข	๘๑
สู่ความสงบเย็น	๘๕

เส้นทางพุทธธรรม

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ที่สรุปรวมเรียกว่า พระไตรปิฎกนั้น มีความเป็นมาที่ควรทำความเข้าใจโดยย่อ ดังต่อไปนี้

ในตอนต้นพุทธสมัย หลังจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และทรงตัดสินพระทัยสั่งสอนพระธรรมที่ทรงตรัสรู้มาแก่ชาวโลก ท่านเรียกคำสอนว่า พระธรรมบ้าง พุทธพจน์บ้าง เช่นเรียก พระพุทธดำรัสที่ตรัสเปล่งออกมาหลังจากตรัสรู้ ว่า ปฐมพุทธพจน์ บ้าง พระพุทธอุทานบ้าง ต่อมาเมื่อทรงแสดงปฐมเทศนา คือ พระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ได้เรียกหลักธรรมนั้นว่า อมฤตธรรม เมื่อทรงสอนกลุ่มพระยสะเป็นต้น ทรงใช้คำว่า ธรรมะ และเรียก อย่างนี้เรื่อยมาจนถึงทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ แก่พระอรหันต์ ๑,๒๕๐ องค์ ในวันมาฆปุรณมี ทรงใช้คำว่าพระพุทธศาสนา ที่แปลว่า คำสอนของท่านผู้รู้หรือพุทธทั้งหลาย ซึ่งในแง่ของพระพุทธศาสนา แล้ว ยอมรับความเป็นพุทธ ๓ ระดับคือ

๑. **อรหันตสัมมาสัมพุทธ** คือท่านที่ตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบด้วยตนเองแล้ว ทรงสั่งสอนบุคคลอื่นให้ตรัสรู้ตาม จนสามารถสร้างขึ้นเป็นรูปของพระพุทธรูปศาสนาขึ้นมาได้

๒. **ปัจเจกพุทธ** ท่านผู้ตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบด้วยตนเอง แต่ไม่สั่งสอนคนอื่นจนประดิษฐานเป็นรูปของศาสนา

๓. **อรหันตพุทธ** สาวกพุทธ หรืออนุพุทธ ท่านผู้รู้ดีรู้ชอบตามพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า หลังจากที่ได้ศึกษา ปฏิบัติ ตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้เข้าถึงความสมบูรณ์เต็มที่แล้ว

ในโอวาทปาฏิโมกข์นั่นเอง ทรงแสดงว่าคำสั่งสอนของท่านที่ได้ชื่อ **พุทธ** ทั้งหลายจะตรงกัน ไม่ว่าท่านจะเป็นพุทธะในยุคใดสมัยใดก็ตาม

หลังจากนั้นมานานพอสมควร ได้มีคำอีกคำหนึ่งใช้เรียกธรรมนั้นคือ **สังฆธรรม** ซึ่งท่านแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ

๑. **ปริยัติสังฆธรรม** คือหลักธรรมที่บุคคลจะต้องศึกษาให้รู้ อะไรเป็นอะไร ทรงแสดงไว้อย่างไร ที่ไหน แก่ใคร มีใจความว่าอย่างไร เป็นต้น

๒. **ปฏิบัติสังฆธรรม** คือการนำเอาหลักคำสอนที่ได้ศึกษาเรียนรู้มา ลงมือประพฤติปฏิบัติ ด้วยการกำหนดรู้ในสิ่งที่ทรงสอนให้กำหนดรู้ ละ เว้นในข้อที่เป็นเหตุแห่งความทุกข์ที่ทรงสอนให้ละ เว้น ทำให้แจ้งในสิ่งที่ทรงแสดงว่าเป็นเป้าหมายในขั้นนั้น และลงมือประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่เป็เหตุให้บรรลุเป้าหมายนั้น

๓. **ปฏิเวธสังฆกรรม** เป็นผลที่เกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติ ตามธรรมเหล่านั้น ผลที่สมบูรณ์จริงคือ **มรรค ผล นิพพาน** อันเป็น เป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

สังฆกรรมทั้ง ๓ ระดับนี้ เป็นการพูดถึงเรื่องเดียวกัน แต่เป็นการพูดถึงในขณะที่แตกต่างกัน คือการศึกษาเรื่องอะไรก็ ปฏิบัติตามสิ่งนั้น ปฏิบัติไปแล้วก็จะได้รับผลจากการปฏิบัติเหล่านั้น เหมือนการเรียนวิธีปรุงอาหาร เป็นเหมือน **ปริยัติสังฆกรรม** การนำเอา ความรู้นั้นมาปรุงอาหารตามที่ได้เรียนมานั้น เป็นเหมือน **ปฏิบัติ สังฆกรรม** ความหายใจและความอิ่ม เป็นเหมือน **ปฏิเวธสังฆกรรม**

ในกาลต่อมา เมื่อทรงบัญญัติพระวินัยขึ้น เพื่อควบคุม ความประพฤติของพุทธบริษัท ทรงเรียกสังฆกรรมว่า **พระธรรม วินัย** หรือ **ปาพจน์** ก่อนกาลเสด็จดับขันธปรินิพพาน ทรงตั้ง พระธรรมวินัยไว้ในฐานะของศาสดาแทนพระองค์ โดยรับสั่งแก่ พระสงฆ์ทั้งหลาย ผ่านทางพระอานนทเถระว่า

ดูก่อนอานนท์ **พระธรรมและพระวินัยอันใด** ที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย **พระธรรมและพระวินัยนั้น** จักเป็น ศาสดาของพวกเธอทั้งหลาย **เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว**

แม้ในการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๑-๒ ก็คงเรียก สังฆกรรมว่า **พระธรรมวินัย**กันอยู่ การเรียกพระธรรมวินัยว่า พระไตรปิฎก เกิดขึ้นในการสังคายนาครั้งที่ ๓ โดยการแยก พระธรรมวินัยออกไปเป็น ๓ หมวด คือ

๑. **พระวินัยปิฎก** หมวดที่ว่าด้วยพระวินัย อันเป็น
บทบัญญัติ และข้อที่ทรงประทานพุทธานุญาตให้ภิกษุ ภิกษุณี
ปฏิบัติ ด้วยการงดเว้นและประพฤติตามสมควรแก่กรณี คำว่าวินัย
ท่านนิยามความหมายไว้ว่า

*วินัย เพราะมีนัยพิเศษ เพราะมีนัยต่าง ๆ เพราะฝึกกาย
และวาจา*

พระวินัยบางครั้งท่านเรียกว่า **อาณาเขตนา** คือเป็นเขตนาที่
ทรงแสดงเพื่อควบคุม บังคับ ความประพฤติของผู้ฟัง

ดังนั้น ท่านจึงสรุปลักษณะของพระวินัยไว้ว่า

พุทธบัญญัติ คือข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ และ

อภิธมาจาร คือ มรรยาทที่ควรประพฤติให้เหมาะสมแก่
ฐานะของบุคคล ได้ชื่อว่า **พระวินัย**

๒. **พระสุตตันตปิฎก** หมวดที่ว่าด้วย พระธรรมเทศนาที่
พระผู้มีพระภาคเจ้า พระสาวก เป็นต้น ได้ทรงแสดงไว้ในโอกาส
นั้น ๆ อันเป็นการแสดงไปตามความเหมาะสม ความควรแก่ฐานะ
อัธยาศัย วาสนา บารมีของบุคคลที่ไม่เหมือนกัน ท่านได้นิยาม
ความหมายของพระสูตรไว้ว่า

ท่านเรียกว่า **พระสูตร** เพราะบ่งบอกประโยชน์ เพราะมี
อรรถะอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้ว เพราะผลิต
ประโยชน์ เพราะป้องกันด้วยดี และเพราะมีส่วนเสมอด้วยเส้นด้าย

พระสูตร เป็นพระธรรมเทศนาประเภทที่เรียกว่า **อนุโลม** เทศนา คือเป็นพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงอนุโลมตาม คล้อยตาม จริต อธิyakัย ความพร้อมของคนฟังเป็นสำคัญ ทำนอง การสอนหนังสือตามพื้นฐานของผู้เรียน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องยกย้าย เปลี่ยนแปลงไปเป็นอเนกปริยาย โดยคงเป้าหมายคือ

เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่มหาชน เพื่อความสุขแก่ มหาชน เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพื่อประโยชน์ เกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ผู้ฟังสามารถได้รับประโยชน์ด้วยธรรม วิธีแสดงอย่างไร ก็จะทรงแสดงไปอย่างนั้น ดังนั้น พระสูตรจึงมีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า **โวหารเทศนา** คือเทศนาที่มากด้วยโวหาร ซึ่งพระพุทธเจ้าผู้ทรง ฉลาดในโวหาร ทรงแสดงชี้แจงหลากหลายด้วยโวหารต่าง ๆ

ในชั้นหลังท่านได้นำพระสูตรมาจัดขึ้นเป็นหมวดหมู่ เรียกว่า **นิกาย** แปลว่าพวก หรือหมู่ โดยแบ่งออกเป็น ๕ นิกาย คือ

๑. **ทีฆนิกาย** พระสูตรขนาดยาว ประกอบด้วยพระสูตร ทั้งหมด ๓๔ สูตร

๒. **มัชฌิมนิกาย** พระสูตรที่มีเนื้อหา ความยาวขนาดกลาง ประกอบด้วยพระสูตร ๑๕๒ สูตร

๓. **อังยุตตนิกาย** พระสูตรที่ท่านจัดเรื่องเดียวกันไว้ในหมวด เดียวกัน เช่นทรงแสดงธรรมแก่พระมหากัสสปเถระไว้กี่ครั้ง ๆ ท่าน

จัดเข้าไว้ในที่เดียวกันเรียกว่า กัสสปสังยุตต์ เป็นรวมเป็นพระสูตรทั้งหมด ๗,๗๖๒ สูตร ความยาวของพระสูตรแตกต่างกัน แต่ไม่ยาวมากนัก

๔. **อังกุตตรนิกาย** พระสูตรที่จัดเรียงลำดับองค์ธรรม โดยเรียงจากองค์ธรรมจำนวนน้อย ไปหาจำนวนที่มากขึ้นไปตามลำดับ มีพระสูตรรวมกัน ๙,๕๕๗ สูตร

๕. **ขุททกนิกาย** หมวดเบ็ดเตล็ด เป็นการรวบรวมข้อธรรมที่ไม่เข้าลักษณะที่จัดไว้ในนิกายทั้ง ๔ ข้างต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง เข้ามารวมไว้ในนิกายนี้ ขุททกนิกายจึงเป็นที่รวบรวมพระธรรมไว้มากที่สุด ประกอบด้วยเรื่องต่าง ๆ ๑๕ เรื่องขนาดใหญ่คือ

ขุททกปาฐุ ธรรมบท อุทาน อิติวุตตก สุตตกนิบาต วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา ซาดก นิทเทส ปฏิสัมภิตามรรค อปฺปทาน พุทธวงศ์ จรียาปิฎก แม่พระวินัยปิฎกและพระอภิธรรม ปิฎก กิสังเคราะห์เข้าในขุททกนิกายด้วย

๓. **พระอภิธรรมปิฎก** เป็นหลักธรรมชั้นละเอียดแสดงถึงภาวะที่แท้จริงของธรรมที่เป็นปรมาตถธรรม ๔ ประการ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน โดยให้รายละเอียดของแต่ละเรื่องไว้ พิสดารมาก ปิฎกนี้เป็นการจัดขึ้นในยุคหลังคือสังคายนาครั้งที่ ๓ ประมาณ ๒๗๘ ปีหลังพุทธปรินิพพานท่านเรียกพระอภิธรรมปิฎกว่า **ปรมาตถเทศนา** คือการแสดงความจริงที่แท้จริงหรือยถาธรรมศาสตร์ เนื่องจากสัตว์เข้าใจผิดในชีวิต อภิธรรมประดับด้วยความจริงอย่างนั้น

ท่านได้นิยามความหมายของคำว่า อภิธรรมไว้ว่า
ที่ได้ชื่อว่าอภิธรรม เพราะมีความเจริญ มีความกำหนดหมาย
บุคคลบูชาแล้ว ที่บัณฑิตกำหนดตัด เป็นธรรมที่ยิ่งยวด
พระอภิธรรมท่านจำแนกไว้เป็น ๗ คัมภีร์ใหญ่ ๆ คือ
ธัมมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก
ปัญญา

ทั้งหมดนี้ท่านรวมเรียกว่า พระไตรปิฎก คำว่าปิฎก
แปลว่า ตระกร้าหรือกระจาด อันเป็นภาชนะสำหรับใส่ของต่าง ๆ ท่าน
นำมาเรียกพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา อุปมาเหมือนตระกร้า
หรือกระจาดสำหรับใส่ เก็บ พระพุทธวจนะที่ทรงแสดงไว้ใน
ฐานะนั้นๆ

บางครั้งท่านเรียกพระพุทธวจนะทั้งหมด ตามลักษณะ
ของคำสอนว่า นวังกลัตถุสาสน์ คือคำสอนที่มีองค์ ๙ หรือมี ๙
ลักษณะ คือ

สุตตะ เถยยะ เวยยาकरणะ คถา อูทาน อิติวุตตกะ ชาดก
อัปพภูตธรรม เวทลละ

ในที่นี้จะได้ให้รายละเอียดเฉพาะพระสูตร ที่พระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงตรวจดูจรัส อธิษาศัย อธิมุติของผู้ฟังก่อนแล้ว
จึงทรงแสดงพระสูตรนั้น ๆ ตามสมควรแก่พื้นเพของผู้ฟัง ซึ่งในการ
ทรงแสดงพระสูตรของพระพุทธเจ้านั้น ทรงเริ่มต้นด้วยการทรง
จำแนกคนฟังออกเป็น ๔ ประเภท ดังที่ทราบกันว่า เหมือนดอกบัว
สี่เหล่า จากนั้นทรงตรวจสอบความพร้อมของผู้ฟังในด้านต่าง ๆ คือ

๑. อินทรีย์ ๕ ประการ คือ ความเชื่อ ความเพียร สติ สมาธิ ปัญญา ของคนเหล่านั้นว่า อินทรีย์ข้อใดเป็นอย่างไร ถ้ายังไม่พร้อมในส่วนใดส่วนหนึ่ง การแสดงครั้งแรกหรืออาจจะหลายครั้ง จะเป็นการปลุก ปรัก อินทรีย์ของผู้ฟัง จนอยู่ในสภาพพร้อมที่จะฟังธรรม จึงทรงแสดงธรรมตามพื้นฐานทางอินทรีย์ของเขา

๒. อธิมุตติ คือ พื้นเพอัธยาศัย วาสนา บารมีของคนเหล่านั้นว่า เป็นอย่างไร ทำนองการตรวจสอบพื้นเพทางครอบครัว สังคม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของผู้ฟังในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะ ทรงมีหลักในการแสดงธรรม ๓ ประการ คือ

- แสดงธรรมเพื่อให้ผู้ฟังรู้อย่าง เห็นจริงในสิ่งที่เขาควร รู้ ควรเห็น และสามารถรู้ สามารถเห็นได้ ตามพื้นฐานแห่งคุณธรรม ดังกล่าว

- ทรงสั่งสอนมีเหตุที่ผู้ฟังตรองตาม พิจารณาตามแล้วจะเห็นจริงได้

- ทรงแสดงธรรมเป็นอัจจรรย คือผู้ฟังแล้วนำไปปฏิบัติตาม จะได้รับประโยชน์ตามสมควรแก่การปฏิบัติ

ด้วยเหตุนี้ ก่อนการแสดงธรรมแก่ใครก็ตาม พระพุทธเจ้า จะทรงตรวจสอบคนนั้นก่อนเสมอ จนถือเป็นพุทธรกิจประจำวัน ประการหนึ่งของพระองค์ ทำนองการศึกษาหาข้อมูล ประเมินผล สรุปผลก่อนทำงานของนักศึกษา นักวิชาการ นักบริหารในปัจจุบัน

พระสูตรเกิดขึ้นได้อย่างไร ?

ตามปกติแล้วพระสูตรจะเกิดขึ้นจากสาเหตุ ๔ ประการ คือ

๑. เกิดขึ้นจากอรรถาสัยของพระพุทธเจ้าเอง โดยมีพระประสงค์จะทรงแสดงเรื่องนั้น ๆ แก่ผู้ฟัง เช่น สาราณียธรรมสูตร มีพระประสงค์จะให้ผู้ฟังเกิดความสำนึกของคนที่อยู่ร่วมกัน จะต้องสร้างความรัก ความเคารพ การสงเคราะห์กัน การไม่วิวาทกัน มีความสามัคคีต่อกัน เพื่อให้เกิดเป็นเอกภาพภายในหมู่คณะ โดยทรงชี้ไปที่เหตุ เพื่อให้เกิดผลเช่นนั้นว่า ต้องมีเมตตาทางกาย วาจา ใจ เกลี้ยลาภผลให้แก่กัน มีศีล และทิวฏฐิตรงกัน สังคมใดก็ตาม ที่ประกอบด้วยคุณธรรมทั้ง ๖ ประการนี้ สิ่งที่ฟังประสงค์ดังกล่าว ก็เกิดขึ้น

๒. เกิดจากอรรถาสัยของผู้ฟัง คือพื้นเพในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวของผู้ฟัง จะต้องฟังเรื่องเหล่านั้นจึงจะเกิดความเข้าใจได้ เช่น ทรงแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร อนัตตลักขณสูตร แก่พระปัญจวัคคีย์ ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตร แก่ท่านปุราณชฎิล ทรงแสดงเรื่องทาน ศีล สวรรค์ โทษของกาม อานิสงส์ของการออกจากกาม แก่คนเป็นอันมากมีพระยสะ เป็นต้น

๓. เกิดจากมีเรื่องเกิดขึ้น เช่นพระภิกษุถูกงูกัดตาย เมื่อมีคนมากราบทูลให้ทรงทราบ ทรงสอนให้แม่เมตตาจิตไปในตระกูลพระยางูทั้ง ๔ และแม่เมตตาไปในสรรพสัตว์ ขออานุภาพพระรัตนตรัยให้คุ้มครองรักษา

๔. เกิดจากมีคนมากราบทูลถามเรื่องนั้น ๆ เช่น เทวดา
ทั้งหลายมากราบทูลถามว่า เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายได้พากันคิด
เรื่องมงคลว่า อะไรชื่อว่าเป็นมงคล ขอให้พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงแสดงมงคล แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระพุทธองค์จึง
ทรงแสดงมงคล ๓๘ ประการในมงคลสูตรอันเป็นสูตรในการพัฒนา
มงคลแห่งชีวิต จนช่วยให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงอุดมการณ์สูงสุด คือมรรค
ผล นิพพาน

เนื่องจากพระสูตรมีเหตุเกิด ๔ ประการดังกล่าวมานี้ ทำให้
หลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎก มีลักษณะการแสดงที่แตกต่างกัน
ที่ท่านจัดเป็น นวังกลัตถุสาสน์ คือคำสอนที่ประกอบด้วยองค์ ๙
หรือมีลักษณะการแสดง ๙ ลักษณะ คือ

๑. พระสูตร เป็นพระธรรมเทศนาที่แสดงอย่างเต็มรูป
ประกอบด้วย อุทเทศ คือนิทาน คือสถานที่ทรงแสดง บุคคลผู้ฟัง
เหตุแห่งการแสดง ข้อที่ทรงยกขึ้นแสดง นิเทศ คือการอธิบาย
หัวข้อนั้น ๆ ปฏินิเทศ คือบทสรุปเรื่อง ผล ที่ทรงแสดงในตอนต้น

๒. เคยยะ ทรงแสดงเป็นรูปคำร้อยกรอง หรือคาถา แต่จะมี
นิทาน บุคคล สถานที่ทรงแสดงธรรมเหล่านั้นบ้าง ไม่มีบ้าง
เช่นพระสูตรในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค ซึ่งพระสูตรส่วนใหญ่
จะเกิดจากมีคนมาถามปัญหา เสนอความคิดเห็น คำถามจะถามเป็น
ร้อยกรอง จะทรงตอบเป็นร้อยกรอง เช่น

เทวดาเสนอความเห็นของตนว่า *ชีวิตคืออายุมีประมาณน้อย
ถูกต้องเข้าไปเรื่อย ๆ เมื่อบุคคลถูกชราตัวเข้าไปอยู่ ย่อมไม่มี*

ผู้ป้องกัน บุคคลเมื่อเห็นภัยในความตายเช่นนี้ พึงทำบุญทั้งหลาย
ที่นำความสุขมาให้

พระพุทธเจ้าทรงยอมรับในตอนต้น เสนอเพิ่มเติมใน
ตอนปลายว่า

**ชีวิตคืออายุมีประมาณน้อย ถูกต้องเข้าไปเรื่อย เมื่อ
บุคคลถูกชราตัวเข้าไป ย่อมไม่มีผู้ป้องกัน บุคคลเมื่อ
เห็นภัยในความตายเช่นนี้ พึงเป็นผู้มุ่งสันติด้วยการละ
อามิสในโลกเสีย**

๓. เวชยาकरणะ ได้แก่พระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด พระสูตรที่
ไม่มีคาถาปน และพระพุทธพจน์ที่ไม่ได้จัดเข้าในองค์ ๘ ได้ชื่อว่า
เวชยาकरणะ ทั้งหมด

๔. คาถา คือพระพุทธดำรัสที่ตรัสเป็นคำประพันธ์ ร้อยกรอง
ล้วน ๆ ไม่มีการบอกที่ไปที่มาของพระพุทธดำรัสนั้น ๆ ในชั้นบาลี
แต่จะบอกไว้ในหนังสือรุ่นหลังคือ อรรถกถา ที่อธิบายความเป็นมา
ข้อความที่ยากต่อการทำความเข้าใจในคาถาเหล่านั้น หลักธรรม
ประเภทคาถา เช่น ธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา สุตตนิบาตเป็นต้น
ตัวอย่างเช่น

คาถาแรกในพระธรรมบทว่า

**ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่สำเร็จ
มาแต่ใจ ถ้าใจคนไม่ดีแล้ว จะพูดก็ตาม จะทำก็ตาม
ย่อมเป็นทุจริต จากนั้นความทุกข์จะติดตามบุคคลนั้นไป
เหมือนล้อเกวียนติดตามรอยเท้าโค ไปฉะนั้น**

๕. อุทาน อันที่จริงมีลักษณะเป็นคาถา หรือร้อยกรอง เหมือนกัน แต่เป็นพระพุทธรูปอุทาน คือข้อที่พระพุทธเจ้าทรงเปล่งขึ้น ในโอกาสต่าง ๆ โดยอาศัยโสมนัสญาณ มีทั้งหมด ๘๒ บท เช่น เมื่อตอนทรงตรัสรู้ใหม่ๆ ขณะที่ประทับอยู่ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ นั้นเอง ทรงปรารภถึงความทุกข์ที่ทรงประสบในสังสารวัฏอันยาวนาน และการที่ทรงทำพระองค์ให้หลุดจากความทุกข์อย่างสิ้นเชิง ทรงเกิด โสมนัสญาณเปล่งพระพุทธรูปอุทานว่า

*เราแสวงหาอยู่ซึ่งนายช่างผู้กระทำเรือน เมื่อไม่พบได้
ท่องเที่ยวไปสู่สงสาร มีความเกิดเป็นอนเนก ความเกิดเป็นทุกข์รำไป
ดูก่อนนายช่างผู้ทำเรือน เราพบเจ้าแล้ว เจ้าจะสร้างเรือนคือ
อัตตภาพของเราไม่ได้อีกต่อไป ซึ่งโครงทั้งหมดของเจ้าเราหักเสียแล้ว
เรือนยอดคืออวิชาเราหรือเสียแล้ว จิตของเราถึงพระนิพพาน
อันปราศจากสังขาร เราได้บรรลุความสิ้นไปแห่งตัณหาแล้ว*

๖. อิติวุตตกะ เป็นพระธรรมเทศนาที่พระโหราณาจารย์ ท่าน อังเอาพระพุทธดำรัสที่ตรัสไว้ในที่ต่าง ๆ โดยจะขึ้นต้นด้วยคำว่า ข้อนี้สมจริงดังพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้ว เช่น ตัวอย่างใน โมทสูตร ว่า

จริงอยู่พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันต์ตรัสแล้ว เพราะเหตุที่นั้นข้าพเจ้าไป สดับมาแล้วว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอย่างหนึ่ง เมื่อเกิดขึ้น ในโลกย่อมเกิดขึ้น เพื่อเกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อประโยชน์ แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ธรรมอย่างหนึ่งเป็นไฉน คือ สามัคคี

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อหมู่คณะพร้อมเพรียงกันอยู่
ย่อมไม่มีการบาดหมางซึ่งกันและกัน ไม่มีการบริภาษซึ่งกันและกัน
ไม่มีการขบไล่ซึ่งกันและกัน เพราะความสามัคคีนั้นเป็นเหตุ
ชนทั้งหลายที่ยังไม่เลื่อมใสจักมีความเลื่อมใส ชนที่เลื่อมใสอยู่แล้วจะ
เลื่อมใสมากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้น

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความนี้แล้ว ในพระสูตรนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ความพร้อมเพรียงของหมู่ให้เกิดสุข การอนุเคราะห์ซึ่งหมู่
ผู้พร้อมเพรียงกันให้เกิดสุข ผู้ยินดีแล้วในหมู่ผู้พร้อมเพรียงกัน
ตั้งอยู่ในธรรม ไม่เสื่อมจากธรรมอันเกษมจากโยคะ ผู้นั้นทำหมู่
ให้พร้อมเพรียงกันแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์ตลอดกัป

เนื้อความเมื่อนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว เพราะเหตุที่
ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วดังนี้แล

๗. ชาดก เป็นคำประเภทคาถา ส่วนเนื้อหาของเรื่องที่เป็นเหตุ
ให้ตรัสพระคาถานั้น พระอรรถกถาจารย์นำไปอธิบายไว้ใน
อรรถกถาชาดก ซึ่งมีถึง ๑๐ เล่มขนาดใหญ่ เพราะมีเรื่องถึง ๕๔๗
เรื่องด้วยกัน บางเรื่องมีคาถายาวมาก เช่นเวสสันดรชาดก
มีความยาวถึง ๑,๐๐๐ คาถา ที่เราพูดกันว่า เทศน์คาถาพัน
คือเป็นการเทศน์คาถาที่เป็นภาษาบาลีล้วน ๆ จนจบ ๑,๐๐๐ คาถา
จึงเทศน์กัณฑ์ราย คือเรื่องพระเวสสันดรเป็นภาษาไทย ที่เรียกว่า
มหาชาติชาดก ฟังดูตัวอย่างคาถาในชาดก เช่น

วิณณูปกชาดก

ชนทั้งหลายผู้ไม่เกียจคร้าน ขุดภาคพื้นในทางทราย ได้พบน้ำ
ในทางนั้น ณ ที่ราบ ฉันทไค มุนีผู้ประกอบด้วยความเพียรและกำลัง
เป็นผู้ไม่เกียจคร้านพึงได้รับความสงบใจ ฉันทันัน

เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ ๒ ในเอกนิบาตชาดก ซึ่งมีเพียงคาถาเดียว
ท่านจัดเรียงเป็นหมวดตามจำนวนคาถา เช่นพวกเอกนิบาต
มีคาถาเดียว ทุกนิบาตมีสองคาถาเป็นต้น

๘. อัจฉริยอัพภูตธรรม พระสูตรที่มีการพูดถึงคุณสมบัติเด่น
สิ่งที่เด่น เช่นรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**
อัพภูตธรรมอันนำอัสจรรย ๔ ประการนี้มีอยู่ในอาณนที่ อัพภูตธรรม
๔ ประการเป็นไฉน ? เมื่อพุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก
อุบาสิกาได้พบเห็น อาณนที่ ท่านเหล่านั้นย่อมเกิดความยินดีเมื่อ
ได้เห็น เมื่ออาณนที่แสดงธรรมย่อมยินดีในการได้ฟังธรรม เมื่อหยุด
แสดงธรรม ย่อมไม่รู้สึกรำคาญในธรรม เป็นต้น

๙. เวทัลลสะ พระสูตรที่เกิดจากคำถามของมนุษย์ เทวดา
พรหม หลังจากได้ฟัง เช่นท้าวสักกเทวราชมากราบทูลถามปัญหา
เมื่อทรงแสดงธรรมให้ฟังแล้ว พระองค์ได้แสดงความยินดี เปล่ง
วาจาว่า

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาค อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
พระองค์นั้นถึง ๓ ครั้ง เป็นต้น พระสูตรในลักษณะนี้ทั้งหมด
ท่านจัดเป็น เวทัลลสะ

ทำอย่างไร จึงจะอธิบาย บรรยายพระสูตรให้เกิดความเข้าใจ
ก่อนอื่น คนที่จะอธิบายเรื่องเหล่านี้แก่คนอื่น จะต้องเข้าใจ
พระสูตรทั้งเชิง รูปแบบ และเนื้อหา หรือทั้งโดยอรรถและพยัญชนะ
เสียก่อน พระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงนั้น แม้จะมีการจำแนก
ออกไปโดยนัยเป็นอเนกก็ตาม แต่เมื่อก้าวโดยสรุปในทางเนื้อหา
แล้ว สามารถแบ่งหลักธรรมเหล่านั้นออกเป็น ๔ กลุ่มใหญ่ ๆ
ตามหลักของอริยสัจ ๔ ประการคือ

๑. กลุ่มปรากฏการณ์ของธรรมชาติ ที่เกิดขึ้นมาจากเหตุ
ปัจจัย การเกิดขึ้นดำรงอยู่ แตกสลายของสิ่งเหล่านั้น ล้วนเกิด
มาจากเหตุปัจจัยทั้งหมด ซึ่งเป็นเนื้อหาหลักของวิชาวิทยาศาสตร์
ในปัจจุบัน ไม่ว่าสิ่ง คน สัตว์นั้นจะเป็นอะไร ใครก็ตามจัดเข้าใน
กลุ่มนี้ ที่ท่านสอนให้เรียนรู้ และรับรู้ความจริงของสภาวะเหล่านั้นว่า
เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเป็น
ธรรมดา กลุ่มนี้จึงเป็นการสอนให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ควรทำตน
อย่างไรเมื่อต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น ๆ ได้แก่กลุ่มทุกขสัจ

๒. กลุ่มของเหตุเกิดแห่งความทุกข์ หรือกิเลส ซึ่งท่าน
จำแนกแสดงออกเป็น ๓ กลุ่มคือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง
ที่แสดงอาการออกมาทั้งชั้นหยาบ ชั้นกลาง ชั้นละเอียด ซึ่งในแง่
ของการดำรงชีวิตแล้ว กิเลสเหล่านี้ถ้าไม่แรงเกินไป จนถึงมีแรงดัน
ให้ไปประพฤติกระทำ ในลักษณะที่เบียดเบียนตนเองเบียดเบียน
บุคคลอื่นก็ไม่มีปัญหาอะไรนัก การศึกษาในชั้นนี้จึงสอนให้รู้
ลักษณะประเภท อันตรายที่จะเกิดขึ้นจากกิเลสเหล่านั้น ความเข้าใจ

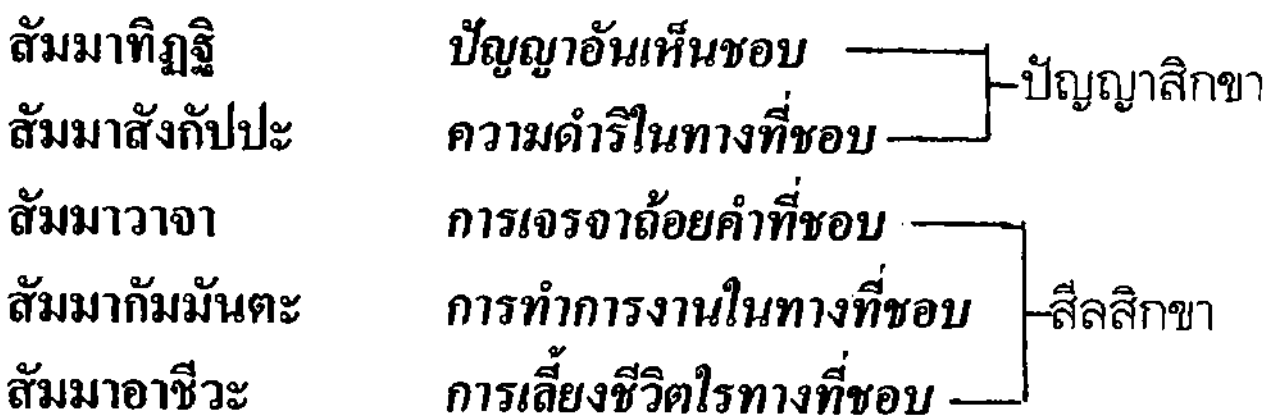
อาการของกิเลสจะต้องเข้าใจทั้งลักษณะสภาวะของกิเลส แม้ที่ปรากฏที่อาการกาย วาจาของคน เช่นอธิบายคนที่ผิดศีล ๕ แต่ละข้อว่า พฤติกรรมเหล่านั้นมีแรงดันมาจากกิเลสข้อใด เช่นคนที่ฆ่าสัตว์ อาจฆ่าเพราะโลภ ฆ่าเพราะโกรธ หรือฆ่าเพราะหลงก็ได้ เมื่อสามารถอธิบายอาการเหล่านั้นว่าเกิดมาจากอะไร ทำให้พร้อมที่จะชี้โทษ โดยสืบค้นเข้าไปถึงแรงกระตุ้นที่แท้จริง ที่ทำให้คนตกเป็นทาสของอบายมุข ซึ่งอาจจะมองโดยสรุปว่า พฤติกรรมที่ผิดกฎหมาย ผิดศีลธรรม ผิดขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นต้น ล้วนเกิดมาจากแรงดันของกิเลสทั้งนั้น และผลที่เกิดมาจากกิเลสคือความทุกข์ ในรูปแบบต่าง ๆ นั้น มีผลกระทบต่อตนเอง คนที่เกี่ยวข้องกับตน ทั้งใกล้และไกล จนถึงเป็นความเสื่อมเสียของชาติบ้านเมือง ที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ แต่เพราะผลิตผลของธรรมชาติ เกิดขึ้นจากแรงดันของกลุ่มกิเลสเหล่านี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บุคคลศึกษาพิจารณาให้มองเห็นโทษชั้นหยาบ ชั้นกลาง ชั้นละเอียดของกิเลส แล้วใช้ความพยายามลด ละ บรรเทา ให้เบาบางลง กิเลสเหล่านี้ลดลงมากเท่าไรก็ตาม ความสุข ความสงบ ความเจริญก็จะเกิดได้มากเท่านั้น

การอธิบายอกุศลธรรมเหล่านี้ จำต้องอาศัยตัวอย่าง บุคคลที่มีพฤติกรรมเป็นพิษเป็นภัยทั้งปวง โดยชี้ให้เห็นว่า การกระทำเช่นนั้น เกิดขึ้นมาจากกิเลสประเภทอะไร กิเลสจึงเป็นเหมือนสีดำ คือนอกจากดำด้วยตนเองแล้ว ยังทำทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับตน ให้พลอยกลายเป็นสีดำไปด้วย อันจะเป็นการช่วยให้คนได้สำนึกถึง

ความเลวร้ายของกิเลส จนพยายามลดละบรรเทาตั้งกล่าวแล้ว สรุป
รวมเป็นกลุ่มสมุทัยสัง

๓. กลุ่มผลที่เกิดขึ้นจากการทำความดี ละความชั่ว อันได้แก่
กลุ่มของนิโรธสัง ความจริงคือความดับทุกข์ หรือที่เราพูดกันย่อ ๆ
ว่า *ชีสุขเกษม-คานต์* กลุ่มนี้จึงเป็นผลที่เป็นประโยชน์เกื้อกูล อำนวย
ความสุขให้แก่บุคคลผู้กระทำ เช่นความสุข ความเจริญที่เกิดขึ้นจาก
การขยันเรียน อดทน กตัญญูกตเวที มีเมตตาไมตรีกับคนอื่นเป็นต้น
จนถึงผลสูงสุดที่เกิดขึ้นจากการทำความดีสูงสุด ตามหลักของ
ไตรสิกขา คือ *ศีล สมาธิ ปัญญา* ผลเหล่านี้มีปรากฏในชีวิตของ
คนทั้งหลาย สามารถหาตัวอย่าง บุคคล นิทาน เรื่องราวต่าง ๆ
มาเป็นตัวอย่างได้ทั่ว ๆ ไป หรืออาจจะนำเอาอนุสาวรีย์ ชิวประวัติ
มหาบุรุษ นักปราชญ์ ตลอดถึงพระศาสดาทั้งหลาย ซึ่งล้วนแล้วแต่
เป็นผลของการทำความดีทั้งนั้น มาเป็นตัวอย่างได้

๔. กลุ่มของเหตุหรือมรรค ที่ก่อให้เกิดผลดีเป็นความสุข
ความเจริญแก่ผู้ปฏิบัติ ที่ทางพระพุทธศาสนาสรุปเป็นไตรสิกขา
คือศีล สมาธิ ปัญญา หรือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ได้แก่

สัมมาวายามะ	ความเพียรพยายามในทางที่ชอบ	}	จิตตสิกขา
สัมมาสติ	ความระลึกชอบ		
สัมมาสมาธิ	ความตั้งมั่นในทางที่ชอบ		

ซึ่งอริยมรรคทั้ง ๘ ประการนี้ ในเชิงเนื้อหาแล้ว ครอบคลุม กุศลธรรม ส่วนเหตุที่บุคคลจะต้องปฏิบัติไว้ทั้งหมดไม่ว่าเราจะพูดถึง สติ สัมปชัญญะ ปัญญา ความเพียร ขันติ ความหมั่นขยัน กัตถัญญ กตเวที เมตตา กรุณา เป็นต้น ล้วนแล้วแต่สงเคราะห์ อยู่ในอริยมรรค มืองค์ ๘ ประการทั้งนั้น การหาความรู้ความเข้าใจ ในเรื่องนี้จำต้อง อาศัยความเข้าใจกฎของเหตุผล เพราะว่าสิ่งทั้งหลายนั้นเกิดมาจาก เหตุ ประโยชน์ เกื้อกูล ความสุข เป็นผลที่ ทุกชีวิตจางหวังที่จะให้ตน ญาติมิตรของตนได้รับ แต่ไม่มีผลอะไร ที่เกิดขึ้นเพียงเพราะความ อยากจะได้อย่างเดียว คนต้องการผล เช่นไรก็ต้องสร้างเหตุ เพื่อให้ เกิดผลเช่นนั้นเสียก่อน ทำนองคน ต้องการมะพร้าว ก็ต้องปลูก มะพร้าว ต้องการมะม่วงก็ต้องปลูก มะม่วง ต้นมะม่วงเป็นเหตุ ผลของมะม่วงเป็นผล คนจะได้มะม่วง ก็ต้องได้จากต้นมะม่วง เท่านั้น จะหามะม่วงจากที่อื่นหาได้ไม่ อุปมา ข้อนี้อาจจะมีคำถามแย้ง จากผู้ฟัง ผู้อ่านว่า ตนสามารถหามะม่วงจาก ตลาดสด จากคนขาย จากคนสวนเป็นต้น โดยตนไม่ต้องปลูกมะม่วง แต่ตนก็สามารถกิน มะม่วงได้ การอธิบายชี้แจงในเชิงเหตุผลนั้นจะต้องกล่าวถึงเหตุเดิม กัน ซึ่งบางครั้งก็เป็นเหตุเป็นผลกันใน ลักษณะที่ต่อเนื่องกันมาเช่น คนต้องนับถือบูชาท่านผู้เป็นบรรพชน สืบต่อกันมา เพราะแต่ละคน เป็นผลที่สืบเนื่องกันมา ขาดช่วงใดช่วงหนึ่งช่วงต่อไปก็มีไม่ได้ อย่าง

การนับถือพระพุทธศาสนา เราต้องตั้งต้นมาจากพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นต้นเดิมของพระพุทธศาสนา แต่การพูดถึงเหตุบางอย่าง สำหรับบางคน อาจจะพูดเฉพาะเหตุผล คู่หนึ่งก็ได้ ในการอธิบาย จึงอาจจะอธิบายจากเหตุไปหาผล หรือจาก ผลย้อนไปหาเหตุก็ได้ ถ้าพูดจากเหตุไปหาผลแสดงว่า เป็นการ อธิบายจากสมุทัยไปหาทุกข์ จากมรรคไปหานิโรธ ถ้าอธิบายจากผล ไปหาเหตุ เป็นการพูดจากทุกข์ย้อนไปหาสมุทัย หรือจากนิโรธย้อน ไปหา มรรค จะอธิบาย แนวใดก็ตามที่สำคัญคือ

เหตุกับผลจะไม่ขัดแย้งกัน คือเหตุดีผลดี เหตุชั่วผลชั่วเสมอไป

ในกรณีที่ต้องการจะอธิบายพระสูตรทั้งสูตร แม้โดยเนื้อหา ของธรรมะจะอยู่ในแนวเดียวกัน แต่เรื่องของพระสูตรนั้นจำเป็นต้องมอง ให้ตลอดสาย คือ

การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ทรงตรวจดูความพร้อมคือ อินทรีย์ของผู้ฟังก่อน ดังนั้นผู้ฟังในขณะนั้นมีพื้นฐานทางอินทรีย์คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญาอย่างไร พื้นแพ้อภัยค้ำ พื้นฐานทาง ครอบครวั สังคม ขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นอย่างไร จะทรงแสดง คล้อยตามองค์ประกอบเหล่านี้เสมอ

การอธิบายพระสูตรทุกสูตร จึงต้องเข้าใจสิ่งที่เป็นภูมิหลัง ต่าง ๆ ทั้งของคนฟัง เจตนารมณ์ในการที่ทรงแสดงธรรม เป้าหมาย ในการทรงแสดงธรรม ซึ่งจำเป็นต้องมองให้ตลอดทั้งพระสูตร และจะใช้ เนื้อหาจากพระสูตรเพียงอย่างเดียวไม่ได้ จำต้องไปดูอรรถาธิบาย ข้อความบางตอนในอรรถกถา คือคัมภีร์ที่ท่านอธิบายข้อความที่ยาก

ในพระสูตรให้เข้าใจด้วย ซึ่งพระสูตรแต่ละพระสูตรนั้นมีอรรถาธิบายที่สืบเนื่องกันไปหลายชั้น ท่านเรียงลำดับเป็น พระสูตร อรรถกถาฎีกา อรรถกถา โยชนา คัมภีร์ แต่สำหรับท่านที่ไม่ได้ศึกษาเรื่องนี้โดยตรงคงจะหาหนังสือทุกระดับมาประกอบไม่ได้ ถึงอย่างนั้นก็ควรอ่านอรรถกถาของพระสูตรนั้น ๆ ด้วย

ในที่นี้จะได้ยกตัวอย่างพระสูตรที่มีปัญหามากคือ กาลามสูตร ซึ่งพระบาลีเองเรียกว่า เกสปุตตสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่มีการนำมาอ้างอิงกันมาก ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ซึ่งจากการสังเกตคำอ้างอิงจากหนังสือต่าง ๆ น่าคิดว่าเป็นการอ้างต่อ ๆ กันมา โดยท่านเหล่านั้นบางท่านหาได้อ่านจากพระสูตรจริงไม่ หรือถ้าอ่านก็คงอ่านไม่ตลอด ดังนั้น จะได้สรุปเนื้อหาของพระสูตรตามลำดับมา เพื่อพิจารณาดังต่อไปนี้ คือ

๑. พระสูตรนี้ทรงแสดงแก่ชาวกาลามชน ในเกสปุตตนิคม แคว้นโกศล เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จถึงนิคมนั้น คนในนิคมนั้นไปเฝ้ารับเสด็จ และกราบทูลสิ่งที่เป็นปัญหาของพวกท่านให้ทรงทราบ คือนักบวชเป็นอันมากที่มาถึงนิคมนั้น ต่างยกย่องวาทะของตนเอง ปฏิเสธวาทะของคนอื่น ทุกคนที่มาจะพูดในทำนองเดียวกัน ท่านเหล่านั้นจึงเกิดความสับสนว่า ความถูกต้องที่แท้จริงคืออะไร ?

๒. พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งว่า การที่พวกท่านเหล่านั้นเกิดความเคลือบแคลง สงสัย ในกรณีเช่นนี้เป็นการสมควรแล้ว จากนั้นจึงทรงแสดงว่า บุคคลไม่ควรเชื่อถือด้วยเหตุ ๑๐ ประการ คือ

อย่าปลงใจเชื่อโดยฟังตามกันมา ด้วยการถือสืบ ๆ กันมา ด้วยการเล่าลือ ด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ เพราะนึกเดาเอา เพราะการอนุมานเอา ด้วยการตรงตามแนวเหตุผล เพราะเข้าใจว่าเข้ากับ ความเห็นที่คิดไว้แล้ว เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าเป็นไปได้ เพราะนับถือว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา

๒. เมื่อตรัสห้ามมิให้เชื่อถือด้วยเหตุ ๑๐ ประการแล้ว ทรงเน้นให้ใช้ปัญญาพิจารณาด้วยตนเองแล้วเว้นสิ่งที่ควรเว้นเสีย ทรงยกความโลภ ความโกรธ ความหลง ขึ้นมาตรัสถามคนเหล่านั้น ตามลำดับว่า โลภ โกรธ หลงเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นเพื่อสิ่งที่มี ประโยชน์หรือ ไม่มีประโยชน์ คนที่ถูกความโลภ โกรธ หลงครอบงำ ใจ ย่อม ฆ่าสัตว์บ้าง ลักทรัพย์บ้าง ประพฤติผิดประเวณีบ้าง พุดเท็จบ้าง ชักชวนคนอื่นให้เป็นอย่างนั้นบ้าง ทำสิ่งที่ไม่เป็น ประโยชน์ สร้างความทุกข์แก่คนอื่นสิ้นกาลนาน จริงหรือไม่ ? ซึ่งท่าน เหล่านั้น สามารถตอบได้ถูกต้องทุกคำถาม

๓. จากนั้นทรงเตือนให้คนเหล่านั้นคิดเรื่องของความโลภ โกรธ หลงในช่วงต่อไปว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศลหรืออกุศล มีโทษหรือ ไม่มีโทษ ผู้รู้ดีเตียนหรือสรรเสริญ ใครประพฤติกระทำไปตาม อำนาจของโลก โกรธ หลง ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ เป็นไปเพื่อความทุกข์หรือไม่ ซึ่งท่านเหล่านั้นก็ตอบว่า เป็นกุศล มีโทษ ท่านผู้รู้ดีเตียน และเป็นไปเพื่อสิ่งที่ไม่ใช่ประโยชน์และ ความทุกข์

๔. จากนั้นทรงย้อนกลับไปสู่ข้อที่ไม่ควรเชื่อถือด้วยเหตุ ๑๐ ประการอีกครั้งหนึ่ง แล้วเน้นให้ท่านเหล่านั้นตระหนักว่า

เมื่อใดที่ท่านรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล มีโทษ ท่านผู้รู้ดีเตี๋ยน ใครประพฤดีให้เต็มทีแล้ว เป็นไปเพื่อสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ เพื่อทุกข์ ท่านควรละธรรมเหล่านั้นเสียเมื่อนั้น คำนั้นเราได้อาศัยความขื่อนี้แลกล่าวแล้ว

๕. ต่อแต่นั้น ทรงแนะนำให้กาลามชนได้ใช้ปัญญาพิจารณาด้วยตนเอง โดยไม่ควรเชื่อถือด้วยเหตุ ๑๐ ประการอีกครั้งหนึ่ง โดยทรงเห็นว่า

เมื่อใดท่านรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ไม่มีโทษ ท่านผู้รู้สรรเสริญ ใครประพฤดีให้เต็มทีแล้วยอมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแล้ว ท่านควรทำตนให้สมบูรณ์ด้วยธรรมเหล่านั้น ทรงยกเอาความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงมาตรัสถามตามลำดับความว่า ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง เมื่อเกิดขึ้นภายในใจเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์หรือเพื่อสิ่งไม่ประโยชน์ ท่านเหล่านั้นตอบว่าเกิดขึ้นเพื่อสิ่งที่เป็นประโยชน์

ใครที่ถูกความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ครอบงำ ใจถูกยึดครองด้วยความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ย่อมไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ผิดในภรรยาของชายอื่น ไม่พูดเท็จ ทั้งชักชวนคนอื่นให้เป็นอย่างนั้น สิ่งใดที่เป็นประโยชน์ เป็นไปเพื่อความสุขแก่คนอื่น คนที่ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ย่อมชักชวนผู้อื่นในสิ่งนั้น ขอนี้จริงหรือไม่ ? ท่านเหล่านั้นกราบทูลตอบว่า *เป็นจริงอย่างนั้น*

ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง เมื่อเกิดขึ้นย่อมเกิดขึ้นเพื่อสิ่งที่เป็นประโยชน์หรือไม่เป็นประโยชน์ ท่านเหล่านั้นตอบว่า *เกิดขึ้นเพื่อสิ่งที่เป็นประโยชน์*

ธรรมเหล่านั้นเป็นกุศลหรืออกุศล ? เป็นกุศลพระพุทธเจ้า
มีโทษหรือไม่มีโทษ ไม่มีโทษท่านผู้รู้ดีเตียนหรือสรรเสริญ
สรรเสริญพระพุทธเจ้าข้า

ใครประพฤติให้เต็มที่แล้ว เป็นไปเพื่อสิ่งที่เป็นประโยชน์หรือ
ไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความสุขหรือไม่ ท่านทั้งหลายมีความเห็นใน
เรื่องนี้ว่าอย่างไร ?

ใครประพฤติให้เต็มที่แล้ว ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นว่า
เป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข พระพุทธเจ้าข้า

๖. รับสั่งย้อนข้อความตอนต้น เรื่องไม่ควรเชื่อด้วยเหตุ ๑๐
ประการอีกครั้งหนึ่ง แล้วรับสั่งตอกย้ำให้ใช้ปัญญาพิจารณาว่า

เมื่อใดท่านรู้ด้วยตนเองแล้วว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ไม่มีโทษ
ท่านผู้รู้สรรเสริญ ใครประพฤติให้เต็มที่แล้ว เป็นไปเพื่อประโยชน์
เพื่อความสุขดังนี้แล้ว ท่านทั้งหลายพึงประพฤติกระทำให้สมบูรณ์
ในธรรมเหล่านั้น "คำนั้นเราอาศัยความข้อนี้แลกล่าวแล้ว"

๗. ทรงแนะนำให้พวกกาลามะ ใช้ปัญญาพิจารณาดังนั้นแล้ว
ทรงแสดงผลดีแห่งการปฏิบัติอย่างนั้น คือเว้นในเรื่องที่พิจารณาเห็น
โทษก่อนแล้วเว้น ประพฤติในสิ่งที่พิจารณาเห็นคุณแล้วประพฤติ
แล้วทรงแสดงคุณลักษณะของพระอริยสาวกในพระพุทธศาสนาว่า

อริยสาวกนั้นปราศจากความโลภ ความโกรธ ความหลงอย่าง
นี้แล้วมีสติรอบคอบ ประกอบด้วยเมตตาคือความรักความปรารถนา
ดีต่อคนอื่น กรุณา ความสงสารต้องการจะช่วยเหลือคนอื่นให้หลุด
พ้นจากความทุกข์ ประกอบด้วยมุทิตา ความพลอยชื่นชมยินดีใน

การได้ดีของคนอื่น และประกอบด้วยอุเบกขา ความวางเฉยไม่
ปล่อยให้ความยินดี ยินร้ายครอบงำใจ สร้างความรู้สึกเช่นนั้น
แผ่ไปในทิศทั้งปวง จนจิตของท่านเหล่านั้นเป็นจิตไม่มีเวรกับใคร
ไม่มีความคิดเบียดเบียน จิตไม่เศร้าหมองหมดจดเช่นนี้แล้ว ย่อมได้
รับความอ่อนใจ ๔ ประการ ในชาตินี้คือ

ก. ถ้าโลกหน้ามีอยู่ ผลแห่งความดีและความชั่วมีอยู่
จะได้รับความอ่อนใจว่า หลังจากตายไปแล้ว ตนต้องบังเกิดในสุคติ
โลกสวรรค์

ข. ถ้าโลกหน้าไม่มี ผลแห่งกรรมทั้งดีทั้งชั่วไม่มี เรายังรักษาตน
ไว้ได้ไม่ให้มีเวรมีภัยกับใคร ทำให้ตนไม่ลำบาก ไม่มีความทุกข์
มีความสุขในปัจจุบันนี้

ค. ถ้าคนทำบาปชื่อว่า เป็นการทำบาป เราไม่ได้คิดบาป
กับใคร ๆ ใจนเล้าความทุกข์จะมาพองพานเราผู้ไม่ได้ทำบาป
นี้เป็นความอ่อนใจประการที่สาม

ข. ถ้าเมื่อบุคคลทำบาป แต่ไม่เชื่อว่าเป็นการทำบาป เราได้
พิจารณาตนเห็นความบริสุทธิ์ทั้งสอง คือบาปจะเป็นบาปหรือ
ไม่ก็ตาม เมื่อตนไม่ได้กระทำความบาปก็ได้ความอ่อนใจเป็นประการที่ ๔

ในตอนสุดท้ายแห่งพระธรรมเทศนา ชาวกาลามะมีความ
ศรัทธาเลื่อมใส สรรเสริญพระธรรมเทศนา แสดงตนเป็นอุบาสก
อุบาสิกานับถือพระรัตนตรัยตลอดชีวิต

ข้อความในกาลามสูตรที่ยกมานี้ เป็นการนำเสนอเนื้อหา
พระสูตรตลอดสาย ทำให้ผู้ศึกษามองเห็นว่า

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ สังคม ของชาวกาลามะนั้น เป็นแหล่ง
ชุมชนที่มีคนผ่านไปมาตลอด คนที่มานั้นมีนักบวชประเภทต่าง ๆ
รวมอยู่ด้วย ท่านเหล่านั้นแสดงความคิดเห็นของตน ใน
ลักษณะเชิดชูแล้วเหยียบย่ำความเห็นของคนอื่น ซึ่งเข้าใจกันว่า
จะทำให้ตนเองสูงขึ้น แต่เมื่อทุกคนทำเหมือน ๆ กัน ชาวกาลามะ
เป็นพวกที่สนใจฟังธรรม ตามพื้นฐานของคนในสังคมยุคนั้น คือ
สนใจในธรรมคือกรรม สังสารวัฏ และความหลุดพ้นกันมาก
แต่เมื่อคนมาแสดงธรรมตีกันเอง ย่อมสร้างความสับสนเป็นธรรมดา
จนเกิดความสงสัยว่าอะไรคือความถูกต้องที่แท้จริง ซึ่งพระพุทธเจ้า
ทรงรับสั่งว่า

**ควรแล้วที่ท่านทั้งหลายจะสงสัย ความสงสัยของท่านทั้งหลายเกิดขึ้น
แล้วในเหตุควรสงสัย**

การศึกษาทำความเข้าใจจะต้องมองว่า สิ่งที่ทำให้คนเหล่านั้น
สงสัยเป็นปัญญาชั้นไหน พระพุทธศาสนาแสดงปัญญาไว้กี่ระดับ
จะพบว่าข้อที่ทรงสอนว่า อย่าได้ถือโดยฟังตามกันมาเป็นต้นนั้น
เป็นปัญญาระดับ สุตตามยปัญญา คือปัญญาที่เกิดจากการสดับฟัง
การอ่าน หรือการรู้ทางประสาท ๕ แต่พระพุทธศาสนาแบ่งไว้ ๓
ระดับ คือ

๑. สุตตามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการเรียนรู้ทางประสาท
สัมผัส

๒. จินตามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการนำเรื่องนั้น ๆ มา
เพ่งพิจารณาพิจารณา จนเกิดความเข้าใจ

๓. ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากลงมือประพฤติปฏิบัติ จนสามารถสัมผัสเหตุผลนั้น ๆ ด้วยใจตนเอง

เมื่อคนเหล่านั้นผ่านปัญญาขั้นแรกมาแล้ว แต่ยังไม่อาจ ขจัดความเคลือบแคลงสงสัยได้ พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งให้เขา ใช้ปัญญาระดับ ๒ คือ จินตามยปัญญา ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการนำ เรื่องนั้น ๆ มาพินิจพิจารณา

เรื่องที่น่ามาพินิจพิจารณา นำมาจากไหน ? นำมาจากแหล่ง ของการรับฟังทั้ง ๑๐ แหล่งนั่นเอง ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้า จึงรับสั่งให้ชวากาลามะ

ใช้ปัญญาพิจารณา สิ่งที่ควรเว้น สิ่งที่ควรประพฤติ จนเกิด ความรู้ความเห็นด้วยตนเองว่าอะไรเป็นอะไร จึงปลงใจเชื่อที่หลัง

ข้อที่ทรงยกมาถามนั้น พระพุทธเจ้าไม่ได้เทศน์ให้เขาฟังก่อน แต่ยกมาถามเลยทั้งฝ่าย ความโลภ ความโกรธ ความหลง และความ ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ซึ่งท่านเหล่านั้นตอบได้ทุกคำถาม

ดังนั้น กาลามสูตรจึงเป็นพระสูตรที่สอนระดับที่ผู้ฟังมี ประสบการณ์ตรงทางประสาทสัมผัสมามากแล้ว แต่ขาดการนำเอา สิ่งเหล่านั้นมาพินิจพิจารณาเท่านั้น หากใช่เป็นการปฏิเสธแหล่ง ความเชื่อทั้ง ๑๐ ประการนั้นไม่ เพราะในแง่ของความเป็นจริงแล้ว แหล่งความรู้ทั้ง ๑๐ แหล่งนั้น ยังคงเป็นเรื่องที่ควรรับฟัง แต่ไม่ใช่ ลงมือปฏิบัติตามไปเลย เพียงแต่ให้นำเอาเรื่องนั้นมาพินิจพิจารณา เสียก่อน ที่จะเชื่อหรือไม่เชื่อ ยอมรับหรือปฏิเสธ เพราะในขั้นตอน ของการศึกษานั้น การจะปลงใจยอมรับนับถืออะไร จนนำไปเป็น หลักประพฤติปฏิบัติ จำต้องผ่านขั้นตอนการศึกษา คือ

เรียนรู้เรื่องเหล่านั้นทางประสาธน์ ๕ คือมีประสบการณ์
ทางประสาธน์ในเรื่องนั้นมาก

สามารถทรงจำเรื่องนั้นไว้ได้มากพอ

สามารถท่องจำหลักเกณฑ์สำคัญ ๆ ไว้ได้

นำเรื่องนั้นเฟ่งพินิจพิจารณาด้วย

สามารถขบเจาะเรื่องเหล่านั้นด้วยความเห็นของตน ที่ยุติด้วย
เหตุผลของเรื่องนั้น

นั่นคือปัญญา ๓ ระดับดังกล่าวแล้วนั่นเอง

การสอนพระสูตรทุกเรื่องจึงต้องมองให้ตลอดสาย เพราะถ้า
พูดเฉพาะตอนใดตอนหนึ่ง ในแง่ขององค์ธรรมไม่มีปัญหา แต่ในแง่
ของการให้ความรู้ ความเข้าใจในเจตนารมณ์ วัตถุประสงค์ของ
เรื่องนั้น ๆ อาจสับสนได้ ดังนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดง ธรรมแก่
ชาวกาลามะ ทุกตอนที่ทรงยกข้อที่ไม่ควรเชื่อด้วยเหตุ ๑๐ ประการ
จะทรงเน้นว่า "คำนั้นเราได้อาศัยความข้อนี้แลกล่าวแล้ว" ทุกแห่ง

เนื่องจาก กาลามชนอาจจะยังไม่สามารถปลงใจได้ พระ
พุทธเจ้าทรงแสดงหลักปฏิบัติที่ให้ยึดถือธรรมะไว้ก่อน โดยทรง
ยกตัวอย่าง การทำใจให้ประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา
เพื่อให้จิตของตนจะได้ไม่มีเวร มีภัย เพราะเราไม่อาจวินิจฉัยชาติ ภพ
กรรม ในชาติหน้าได้ แต่ถ้ามีหลักในการ ดำรงชีวิต ด้วยการประพฤติ
สุจริตไว้ก่อน วางใจได้ทั้งในชาติปัจจุบัน และชาติหน้าคือ

เมื่อคนประพฤติธรรมแล้ว ถ้าผลกรรมมี นรกสวรรค์มี ก็
สบายใจ ได้ทั้งในชาตินี้และชาติหน้าว่า ตนจะได้สุขในปัจจุบัน ตายไป
แล้วก็ได้สุขในสวรรค์

ถ้าผลกรรมไม่มี นรกสวรรค์ไม่มี ตนสบายใจได้ว่าในชาติปัจจุบันไม่ได้สร้างเวรภัยกับใคร ทำให้ใจสบายได้ว่าแม้คนอื่นก็คงไม่สร้างเวรภัยอะไรกับตน

หลักความอ่อนใจ ๔ ประการนี้ เป็นหลักสำคัญในการแก้ไขข้อข้องใจเรื่องกรรม กับเรื่องสังสารวัฏ นรก สวรรค์ ซึ่งคนปัจจุบันที่พยายามจะใช้ตาฟังเสียง แสดงอาการไม่เชื่อออกจะแพร่หลาย

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า หลักธรรมนั้นเมื่อก้าวโดยสรุปคือ กุศล อกุศล กลาง ๆ แต่สิ่งที่ต้องอธิบายกันมากคือ เรื่องกุศล อกุศล เท่านั้น แท้ที่จริงแล้ว กุศลกับอกุศลนั้นมีลักษณะตรงกันข้ามกัน ทำนอง มีดกับสว่าง เย็นกับร้อน สุขกับทุกข์ กลางคืนกับกลางวัน เป็นต้น จะตรงกันข้ามกับอีกสิ่งหนึ่ง ที่ตรงกันข้ามกับตนเสมอ

ดังนั้น ในแง่ของการหาความเข้าใจ บุคคลสามารถหาความเข้าใจเพียงด้านเดียว แล้วมองไปหาอีกด้านหนึ่งได้ เช่นทรงแสดงทางแห่งความสำเร็จไว้ว่า หากบุคคลประกอบด้วยอิทธิบาททั้ง ๔ ประการคือ

ฉันทะ มีความพอใจในการทำงาน การเรียน ภารกิจ หน้าที่นั้นๆ

วิริยะ มีความเพียรพยายามทำ ศึกษา ปฏิบัติภาระ หน้าที่ด้วยความเพียรพยายาม

จิตตะ มีความสนใจ จดจ่อ เอาใจใส่ในเรื่องนั้นไม่ปล่อยวางในการเรียน การทำงาน การศึกษา การปฏิบัติภาระหน้าที่ของตน

วิมังสา ในขณะที่จะปลุกฝังความพอใจ ใช้ความพยายาม ให้ความสนใจในการทำงาน เป็นต้น จะต้องใช้ปัญญาสอดส่องพิจารณาทุกชั้นตอน

เมื่ออิทธิบาทเป็นทางแห่งความสำเร็จ อิทธิบาทจึงเป็นกุศลธรรม ที่อยู่ในกลุ่มของมรรคสังข ที่บุคคลจะต้องลงมือปฏิบัติกระทำบำเพ็ญให้เกิดขึ้น ผลที่เกิดจากอิทธิบาทคือความสำเร็จ ความสุข ความเจริญ ความก้าวหน้า ความเกษมเปรมปรีดิ์แห่งชีวิต ผลเหล่านั้นจึงอยู่ในกลุ่มของนิโรธสังข

ในทำนองตรงกันข้าม การ ขาดฉันท์ะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เป็นเหตุแห่งความล้มเหลว ความทุกข์ ความเดือดร้อน การขาดอิทธิบาทจึงอยู่ในกลุ่มของสมุทัยสังข อันเป็นข้อที่ทรงสอนให้ละบรรเทา ระวัง ดับเสีย เพราะผลเสียต่าง ๆ ที่เกิดจากความไม่มีอิทธิบาทนั้นคือ ความทุกข์ อันอยู่ในกลุ่มของทุกขสังข เป็นสิ่งที่ทุกชีวิตไม่ต้องการ ปราบปราม ด้วยเหตุนี้การอธิบายที่ดี การทำความเข้าใจธรรมะที่ดี แม้จะเป็นการเริ่มต้นด้วยองค์ธรรมเพียงหมวดเดียว แต่บุคคลสามารถชี้ผล ลักษณะตรงกันข้าม และผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำไปตามสิ่งตรงกันข้าม ในการหาความเข้าใจ หรือการอธิบายในคราวเดียว การทำเช่นนี้จะช่วยเสริมความเข้าใจของผู้ศึกษา ผู้ฟัง ทำให้มองเห็นเหตุผลทั้งสองด้าน ทำให้พร้อมที่จะงดเว้นในส่วนที่เป็นโทษ ลงมือประพฤติปฏิบัติในส่วนที่ควรเจริญ ด้วยการนำเรื่องเหล่านั้นมาพิจารณาเทียบเคียงของผู้ศึกษา ผู้ฟังเอง

ข้อที่ควรตระหนักไว้ให้มากคือ เรื่องของธรรมะเป็นเรื่องนามธรรม การอธิบายธรรมะจึงยากกว่าการอธิบายสิ่งที่เป็นรูปธรรมมากนัก การจะสร้างความยอมรับ นับถือ เชื่อฟัง ทำตามในเรื่องของ

ศาสนา ธรรมะ จึงเป็นงานหนัก จำต้องอาศัยพื้นฐานของผู้ฟัง และความสามารถในการถ่ายทอดของผู้สอนประกอบกัน ที่สำคัญสำหรับผู้สอนคือ

ต้องสอนเฉพาะสิ่งที่ตนเข้าใจแจ่มแจ้ง พร้อมทั้งจะใช้อุปมาอุปไมย ตัวอย่างนิทาน บุคคล เรื่องราวต่าง ๆ เข้ามาประกอบในการสอน ยิ่งสามารถหยิบฉวยทุกอย่างที่ผู้ฟังมีความใกล้ชิดคุ้นเคยมาเป็นอุปกรณ์ในการอธิบายธรรมด้วยแล้ว ยิ่งได้รับประโยชน์มากขึ้น

พระพุทธเจ้านั้น ทรงมีหลักสำคัญในการสอน แม้เรื่องนั้นจะเป็นข้อความสั้น ๆ แต่อำนวยผลให้แก่ผู้ปฏิบัติในฐานะนั้นได้ ทั้งนี้เพราะทรงมีหลักในการสอนธรรมแต่ละข้อ แต่ละเรื่อง แต่ละสูตร ๔ ประการ คือ

๑. สันทัสสนา ทรงแสดงชี้แจงเรื่องแต่ละเรื่องให้เห็นได้ชัดเจน ทรงชี้แจงแยกแยะออกไปอย่างมีกฎเกณฑ์ เหตุผลจนผู้ฟังเกิดความเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจังไปตามนั้น อย่างที่มีคนกล่าวยกย่องว่า *เหมือนหนายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลง ส่องประทีปในที่มืด*

๒. สมาทปนา ข้อที่ทรงแสดงนั้นมีลักษณะเชิญชวน ชักชวนให้เกิดความอยากที่จะทดลองนำไปประพฤติปฏิบัติตาม เพราะทรงชี้แจงอธิบายจนผู้ฟังเกิดความซาบซึ้งตรึงตรา ปรรารถนาที่จะได้จะเป็นจะมี ความดี ความสุข ผลอันพึงปรารถนาต่าง ๆ อันเกิดขึ้นจากการทำตามที่ทรงแสดง

๓. สมุตเตชนา ทรงมีวิธีการเร่งเร้า กระตุ้นให้เกิดความ
เชื่อมั่น ความอาจหาญ กระตือรือร้น จนกลายเป็นอุตสาหะ ก่อให้
เกิดกำลังกาย กำลังใจ ที่จะก้าวไปสู่เป้าหมายแห่งชีวิต ที่เกิดขึ้นจาก
การกระทำตามคำสอนของพระพุทธองค์ จนบางคนแม้จะหมดสิ้น
ด้วยประการทั้งปวงแล้ว แต่กลับสามารถยืนหยัดขึ้นมาได้ หลังจาก
ได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธองค์

๔. สัมปหังสนา ทรงมีวิธีการปลุกปลอบให้เกิดความเพลิด
เพลิน สดชื่นร่าเริง โดยทรงบำรุงใจของผู้ฟังให้มีความเข้มแข็ง
เบิกบาน มองเห็นผลดีที่พึงประสงค์ของตนปรากฏอยู่เบื้องหน้า
จนเกิดความพร้อมที่จะก้าวไป แม้จะต้องฝ่าฟันอุปสรรค
อันตรายอะไร ก็มีความพร้อมเพราะรู้สึกว่าคุณมีความหวังรอ
อยู่ข้างหน้า

การจะสามารถชี้แจงแสดงธรรม ตามรอยบาทของ
พระพุทธเจ้าได้นั้น เป็นเรื่องของความเพียรพยายาม ปรับปรุง
เปลี่ยนแปลง พัฒนาตนเอง เทคนิคที่จะใช้ให้เหมาะสม สอดคล้อง
กับคนที่ต้องบอกกล่าวชี้แจง ในลักษณะที่ **รู้เขา รู้เรา** อยู่เสมอ
จึงจะสามารถสอน ชี้แจงอย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ชี้ให้ชัดเจนให้ปฏิบัติ เร้าให้กล้า ปลุกให้ร่าเริง หรือ

แจ่มแจ้ง จูงใจ แก่ล้ากล้า ร่าเริง

อย่าลืมว่าในการสอนธรรมะนั้น คนฟังเปลี่ยนแปลง อยู่เสมอ
ทั้งตัวคน อารมณ์ และสิ่งแวดล้อม การคำนึงถึงเนื้อหาของเรื่อง
ย่อมมีความสำคัญกว่าการคิดในรูปแบบ จนไม่ยอมลืมหูลืมตา

คิดได้   คิดดี   คิดเป็น   คิดชอบ
เป็นองค์ประกอบของการสอนได้   สอนดี   สอนเป็น

แต่ผลสำเร็จจะเกิดเพิ่มขึ้น หากผู้สอนธรรม เรียนธรรม
คิดธรรม เข้าใจธรรม ปฏิบัติธรรม มีธรรม เพราะจะสามารถสอน
คนอื่นให้รู้ธรรม ทำตนเป็นแบบอย่างให้เขาเห็น และดำรงชีวิต
อย่างผู้มีธรรมให้เขาได้ดู เพราะการศึกษาธรรมจำเป็นต้องมี
ทั้งการแนะ และการนำเสมอ

พุทธธรรมกับการศึกษา

พุทธธรรมคืออะไร ?

คำว่าพุทธธรรมออกจะเป็นคำที่ใหม่ หมายถึงหลักธรรม
ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีขอบข่ายครอบคลุมคำสอนในทาง
พระพุทธศาสนาทั้งหมด

แต่เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว คำสอนในทางพระพุทธศาสนา
ทั้งหมดก็เป็นเรื่องของเหตุผล

ผลคือสิ่งที่พึงเกิดพึงรับมีอยู่ ๒ ฝ่าย คือ ผลในทางดีและ
ผลในทางไม่ดี

เหตุก็มีอยู่ ๒ ฝ่าย คือ เหตุแห่งความทุกข์และเหตุแห่ง
ความสุข

ดังนั้น ขอบข่ายของพระพุทธธรรมจึงอยู่ในหลักของอริยสัจ
ทั้ง ๔ ประการ คือ

ทุกข์สัจ ความจริงที่เป็นปรากฏการณ์ของธรรมชาติเกิดขึ้น
ดำรงอยู่ เสื่อมสลายไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ

สมุทัยสัจ ความจริงที่เป็นต้นเหตุให้เกิดความทุกข์
ในลักษณะต่าง ๆ ได้แก่ ตัณหาทั้ง ๓ ประการคือ

-**กามตัณหา** การที่จิตดิ้นรนทะเยอทะยานอยากได้ในสิ่งที่
เป็นรูปเสียง กลิ่น รส สัมผัส อันใจตนเข้าไปกำหนดว่า น่าใคร่
น่าปรารถนา น่าพอใจ

-**ภวตัณหา** สภาพจิตที่ดิ้นรนทะเยอทะยานอยากเป็นในฐานะ
นั้นๆ โดยมีความสำคัญมั่นหมายว่าสถานะที่ตนต้องการเป็น
หรือตัวความเป็นนั้น เป็นสิ่งที่เที่ยงแท้แน่นอน ไม่แปรผัน
อันเกิดมาจากความเห็นว่าเป็นสรรพสิ่งเป็นของเที่ยงแท้ไม่แปรผัน

-**วิภวตัณหา** จิตดิ้นรนทะเยอทะยานอยากเพื่อความไม่มีเพื่อ
ความไม่เป็น ต้องการให้สิ่งที่ตนไม่ชอบ ไม่พอใจ แดกทำลายหรือ
ขาดสูญไป

อาการของจิตที่ประกอบด้วยตัวตัณหาได้ทรงแสดงไว้ว่า
ก่อให้เกิดความมีความเป็นที่ต่อเนื่องกันไป จิตใจฟุ้งพันทมกมุ่น
วุ่นวายอยู่ด้วยอำนาจของความอยากได้ ช่วงแห่งการครอบครอง
และช่วงความเป็นเจ้าของ

นิโรธสัจ ความจริงอันเป็นความสงบระงับดับไปแห่ง
ความทุกข์ ได้แก่ สภาพจิตที่สละตัณหาได้ถ่ายถอนออกไปจากใจได้

จิตใจหลุดพ้นจากอำนาจของตัณหา ชั้นหยาบ ชั้นกลาง ชั้นละเอียด โดยไม่มีเยื่อใยอาลัยในสิ่งที่ตนได้ละไปแล้ว

มรรคสาม ความจริงคือองค์อริยมรรคทั้ง ๘ ประการ อันเป็นข้อปฏิบัติให้บุคคลสามารถระงับดับความทุกข์ได้ สรุปรวมลงในไตรสิกขา คือ คีล สมาธิ และปัญญา

การศึกษาความหมายของพระพุทธศาสนา คืออะไร ?

คำว่า การศึกษา มาจากคำว่า ลิกขา การศึกษาจึงเป็นระบบ พัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลให้มีความประณีตขึ้นไปโดยลำดับ โดยขั้นตอนแห่งการศึกษานั้น ท่านสรุปรวมเป็น ๓ ชั้น คือ คีล สมาธิ และปัญญา โดยมุ่งไปที่การขจัดกิเลส ที่มีรากเหง้ามาจากอวิชชา มีความเข้มข้นเจือจาง แตกต่างกันไป ๓ ระดับ คือ

ระดับแรก วิติกมกิเลส กิเลสที่ล้นออกมาภายนอก ควบคุมอาการของบุคคลให้แสดงออกทางกายวาจา ในลักษณะ สร้างความ เดือดร้อนให้แก่ตนและบุคคลอื่น จนบางครั้งอาจรุนแรงถึงเป็น มิคสัญญี มองเห็นอีกฝ่ายเป็นเพียงแค่อัตว์ ที่ตนจะต้องไล่ล่า ทำลายล้างให้หมดไปสิ้นไป เช่นพฤติกรรมใน คราวสงคราม เป็นต้น กิเลสระดับนี้ทรงบัญญัติศีลสิกขา คือ การศึกษาในเรื่องของศีล เพื่อเป็นเครื่องควบคุมการแสดงออกทางกาย ทางวาจาของบุคคล ไม่ให้ เป็นพิษเป็นภัยต่อร่างกาย ต่อทรัพย์สิน ต่อคู่ครอง ต่อผลประโยชน์ ของตนเอง และของบุคคลอื่น

ระดับสอง ปริยภูฐานกิเลส กิเลสที่เกิดขึ้นกลุ่มใจ ทำใจของบุคคลให้เร่าร้อน กระสับกระส่ายดิ้นรนไป ด้วยอำนาจของกิเลส นั้น ๆ สร้างความเดือดร้อนให้แก่บุคคลที่ถูกไฟกิเลสเผาผลาญ ซึ่งทรงสอนในระดับจิตสิกขา คือสมาธิ เมื่อให้บุคคลสามารถควบคุมความคิดที่เป็นพิษเป็นภัยต่อสุขภาพจิตของตน

ระดับสาม อนุสัยกิเลส กิเลสที่สงบอยู่ภายในใจ บางครั้งอาจเรียกว่า สังโยชน์ บางครั้งอาจเรียกว่า อนุสัย ลักษณะเหมือนกับตะกอนนอนก้นภาชนะ ถ้าไม่มีอะไรไปกระทบภาชนะให้สั่นไหวแรง ๆ ตะกอนนั้นก็ไม่มีฟุ้งขึ้นมา กิเลสละเอียดประเภทนี้ ทรงสอนให้ระงับด้วยปัญญาสิกขา คือการศึกษาในเรื่องปัญญา

ดังนั้น ขั้นตอนของการศึกษาในทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นการศึกษาเพื่อลดความรุนแรงของกิเลสทั้งชั้นหยาบ ชั้นกลาง ชั้นละเอียด ให้เจือจางเบาบางลงไปโดยมีการหมดสิ้นไปแห่งกิเลสเป็นจุดหมายปลายทาง ท่านเรียกบุคคลในพระพุทธศาสนาเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

เสขะ ได้แก่ ท่านผู้ยังต้องศึกษาโดยตรง หมายถึง พระอริยบุคคล ๓ ระดับข้างต้น หมายถึงสาธุชนทั่ว ๆ ไป ที่จะต้องศึกษา ประพฤติปฏิบัติ ตามหลักของศีล สมาธิ และปัญญา โดยอนุโลม

อเสขะ ได้แก่ท่านที่จบการศึกษาคือ พระอริยบุคคลระดับ พระอรหันต์ที่ท่านแบ่งเป็นพุทธ ๓ ประเภทคือ อรหันตสัมมาสัมพุทธ บิณฑริกพุทธ และสาวกพุทธ

เหตุที่ต้องศึกษาคืออะไร ?

การที่คนเราเกิดมาแล้วจะต้องศึกษานั้น เพราะเราเกิดมาด้วยอำนาจของอวิชา ตั้งแต่ลืมตามาดูโลกแล้ว ประสาทสัมผัสของคนเราที่เห็นรูปด้วยตา ได้ยินเสียงด้วยหู สูดดมด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น ถูกต้องเย็นร้อนอ่อนแข็งด้วยกาย ในครั้งแรกจะเริ่มต้นที่ความไม่รู้ นำไปสู่ความเคลือบแคลงสงสัย จึงจำเป็นต้องอาศัยการแนะนำบอกกล่าวจากบุคคลอื่นโดยลำดับ

เหตุนี้ที่ทำให้บิดามารดาได้ชื่อว่า เป็นบูรพาจารย์คือเป็นอาจารย์คนแรกที่แสดงโลกนี้แก่บุตรธิดาของตน การเรียนรู้ทางประสาทสัมผัสก็เรียนรู้เรื่อยไป เพื่อขจัดสิ่งที่เรียกว่า อวิชาคือความไม่รู้ และวิชานั้นเองเป็นต้นเค้าของสรรพกิเลสทั้งหลายที่เรียกชื่อว่า ความโลภ ความโกรธ ความหลงก็ดี เรียกชื่อเป็นตัณหากิเลส ล้วนแล้วแต่มาจากอวิชาทั้งสิ้น

ดังนั้น บุคคลจึงจำเป็นต้องศึกษาเพื่อพยายามลดความมืดบอดด้วยอำนาจของอวิชา ที่นำไปสู่ตัณหา ความโลภ ความโกรธ ความหลง ให้เจือจางเบาบางไปโดยลำดับ

ศึกษาเรื่องอะไร ?

เรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ศึกษานั้น ขอบข่ายก็คงอยู่ในเรื่องของอริยสัจที่ ๔ ประการ ดังที่กล่าวมาแล้ว แต่วิธีการศึกษามีความแตกต่างกันออกไป

ในกลุ่มของทุกขสัจ เรียกว่า ปริยญาตัพพธรรม ศึกษาเพื่อกำหนดรู้สภาวะที่แท้จริงของสิ่งเหล่านั้น ให้ยอมรับตามความเป็น

จริงว่า สภาพของสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นมาในโลกนั้น เมื่อเกิดขึ้นมาแล้วจะต้องมีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลง และแตกดับไปในที่สุด สิ่งไม่มีชีวิตท่านเรียกว่า เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป สิ่งที่มีชีวิตท่านเรียกว่า เกิด แก่ ตาย ท่านกล่าวว่า เป็นสภาวะธรรม คือสิ่งที่เป็นธรรมชาติ ธรรมดา บุคคลจะต้องศึกษาและทำใจให้ยอมรับความจริงของสิ่งเหล่านี้ว่า

สภาวะมันเป็นอย่างนี้ ธรรมชาติของมันเป็นอย่างนี้ ไม่มีบุคคลใดสิ่งใดที่จะล่วงพ้นความเป็นอย่างนี้ไปได้ วิธีการนี้จะสามารถถ่ายถอนตัณหา มานะ ทิฏฐิ ที่ก่อให้เกิดเป็นความรู้สึกว่าของเราบ้าง เป็นเราบ้าง เป็นตัวเป็นตนของเรา บ้าง ให้เบาบางลงไป

ในกลุ่มที่เป็นกิเลสที่สรุปรวมลงเป็นสมุทัยนั้น ทรงสั่งสอนให้บุคคลพิจารณาเห็นโดยความเป็นโทษประจักษ์แจ้งแก่ใจทั้งชั้นหยาบ ชั้นกลาง และชั้นละเอียด ให้มองเห็นเป็นเหมือนกับสัตว์ร้าย เป็นอสรพิษ ที่ตนจะต้องพยายามหลีกเลี่ยงเพื่อไม่ให้เกิดอันตราย กลุ่มกิเลสประเภทนี้ ท่านเรียกว่า ปหัตัพพะธรรม คือธรรมที่บุคคลจะต้องเพียรพยายามลดละบรรเทาจนถึงสงบระงับดับไป

ธรรมกลุ่มที่เป็นผลซึ่งรวมเรียกว่า นิโรธัจฉานั้นเป็นความสุข ความสงบ ความเย็นกายเย็นใจ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในชีวิตของคนแต่ละคน คนเรานั้นในชีวิตของเขาเมื่อถูกถามว่า ต้องการอะไร? คำตอบจะเหมือน ๆ กันว่า ต้องการความสุข ไม่ต้องการความทุกข์ นิโรธจึงเป็นความสุขที่ไม่มีความทุกข์เจือปน เป็นผลที่บุคคลจะต้องตั้งไว้เป็นเป้าหมายในการศึกษา

กลุ่มมรรคสัง ได้แก่ กลุ่มของกุศลธรรมอันเป็นส่วนเหตุ
ทั้งหลาย ทรงสอนให้บุคคลได้เรียนรู้ถึงคุณค่าของสิ่งเหล่านั้นแล้ว
พยายามน้อมนำมาไว้ภายในตน ศึกษาประพฤติปฏิบัติไปโดยลำดับ
ตามขั้นตอนของศีล สมาธิ ปัญญา ความจริงแล้ว อริยมรรคก็คือ
ศีล สมาธิ ปัญญานั้นเอง

ความเห็นชอบ ความดำริชอบ เป็นปัญญาสิกขา
วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ เป็นศีลสิกขา
ความพยายามชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจมั่นชอบ เป็นจิตสิกขา

แต่ในภาคปฏิบัติแล้ว คำสอนส่วนใหญ่จะเน้นไปในกลุ่ม
ของมรรคสัง ซึ่งมีลักษณะเหมือนการรับประทานอาหาร บุคคล
รับประทานอาหารไปแล้ว ความหิวก็ค่อย ๆ บรรเทาลงไป ความอึด
ก็จะเกิดขึ้น ในที่สุดความหิวก็หมด เมื่อความอึดเกิดขึ้นเต็มที่
ร่างกาย เรี่ยวแรงก็จะเพิ่มขึ้นติดตามมา

ดังนั้น ท่านจึงสอนอุปมาให้เห็นว่า ความทุกข์เหมือนโรค
ที่เกิดขึ้นในกาย สมุทัยเหมือนเหตุให้เกิดโรค นิโรธเหมือนความหาย
จากโรค มรรคเหมือนหลักการวิธีการในการบำบัดโรค

เมื่อบุคคลได้ศึกษาตามขั้นตอนของมรรคสังแล้ว ผลคือ
นิโรธก็จะบังเกิด สมุทัยสังก็จะสงบระงับดับไป หมายถึงความทุกข์
ก็จะดับไปโดยลำดับด้วยติดตามมา อันเป็นอาการต่อเนื่องถึงกัน

ในการศึกษานั้น จุดหมายของการศึกษาในทางพระพุทธ
ศาสนา ท่านแสดงเป้าหมายไว้ ๓ ข้อด้วยกันคือ

๑. อรรถะ ได้แก่ ศึกษาให้รู้ถึงสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์

๒. หิตะ สิ่งนั้นจะต้องมีลักษณะเกื้อกูล คือสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ถ้างดเว้นเสียได้ก็จะเกื้อกูลแก่บุคคลผู้นั้น สิ่งที่เป็นประโยชน์ ถ้าประพฤติกปฏิบัติได้ก็เกื้อกูลแก่บุคคลผู้นั้น

๓. สุขะ คือความสุขอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการละสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ และประพฤติกกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์

ดังนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงสั่งพระสาวก ซึ่งมีจำนวน ๖๐ รูป ล้วนแต่เป็นพระอรหันต์ในยุคแรก ออกไปประกาศพระศาสนา ทรงรับสั่งไว้เป็นอมตพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้เธอทั้งหลายก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์

ขอให้เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์อันมีลักษณะเกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุภาพแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ให้สมบูรณ์ด้วยอรรถะ คือเนื้อหาและพยัญชนะ คืออักษรที่สะท้อนเนื้อหา

ธรรมที่ว่างามในเบื้องต้นก็คือ สีสลิกขา การศึกษาเรื่องศีล

งามในท่ามกลางก็คือ จิตลิกขาการศึกษาเรื่องของจิต

งามในที่สุดก็คือ ปัญญาสิกขา การศึกษาเรื่องปัญญา ดังกล่าว

ขั้นตอนของการศึกษาคืออะไร ?

ในภาคปฏิบัตินั้น เนื่องจากบุคคลเรามีพื้นเพจิตอัธยาศัยแตกต่างกัน การศึกษาในทางพระพุทธศาสนา จึงทรงกำหนดไว้เป็นขั้นตอนของการศึกษาที่มุ่ง พัฒนาให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในชีวิตของบุคคลให้มีความประณีตสูงขึ้นไปโดยลำดับ ในขั้นของศีลจึงเรียกว่า ศึกษามบท ที่แปลว่า *ก้าวหรือขั้นของการศึกษา* เพื่อให้บุคคลสามารถใช้ปัญญาพิจารณาพิจารณาในตนเอง เป็นต้น ๆ โดยทำตนเป็นอุปมาเทียบเคียงให้ได้ และงดเว้นจากการกระทำที่เป็นประทุษร้าย ต่อร่างกาย ต่อทรัพย์สินต่อคู่ครองของบุคคลอื่น และสื่อสารกับบุคคลอื่นแต่เรื่องที่เป็นคำสัตย์จริง

แต่แต่ละขั้นต่อนั้น จะมีความละเอียดประณีตขึ้นไปโดยลำดับ มองเห็นความเงื่อนงำเบาบางของกิเลสลงไปโดยลำดับ เช่น

ระดับที่ ๑ งดเว้นจากการทำลายล้างชีวิตของบุคคลอื่นด้วยตนเอง

ระดับที่ ๒ งดเว้นจากการใช้ให้บุคคลอื่นทำลายล้างชีวิตของบุคคลอื่น สัตว์อื่น

ระดับที่ ๓ ต้องไม่ชื่นชม ยกย่อง สรรเสริญ คนที่ทำลายล้างชีวิตของบุคคลอื่น สัตว์อื่น

ระดับที่ ๔ จิตใจจะต้องไม่ชื่นชมยินดี ในการเบียดเบียนทำลายซึ่งกันและกันจนจิตประกอบด้วยเมตตาในสรรพสัตว์ทั้งหลาย มุ่งแต่จะเห็นคนและสัตว์ทั้งหลายอยู่ร่วมกันอย่างไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ประทุษร้ายกันอยากให้อยู่ดีมีสุขสมควร

แก่นฐานะของตน อันเป็นผลให้จิตของบุคคลเข้าสู่ความสงบจากความ
อาฆาตพยาบาทซึ่งเป็นความรู้สึกประเภทกลุ่มรุ่มใจ และพัฒนาจิตใจ
เข้าสู่ความสงบในระดับของสมาธิ และปัญญาในที่สุด

เมื่อก้าวโดยภาพรวมในขั้นของศีลสิกขา จะมีขอบข่าย
ความหมายในด้านต่าง ๆ เช่นความหมายในด้านวัฒนธรรม
ทางสังคม จะเน้นในด้านมรรยาทที่ตนจะต้องปฏิบัติและเกี่ยวข้องกับ
บุคคลอื่นภายในสังคม เช่นสิกขาบทที่ว่า

**พึงทำความศึกษาว่า เราจักนุ่งให้เรียบร้อย จักปกปิดกาย
ด้วยดี จักระวังมือเท้าด้วยดี จะมีตาทอดลง จะไม่เพิกผ้าภายในบ้าน
เป็นต้น**

เกี่ยวกับมรรยาทในการรับประทานมีว่า

พึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่เอามือสอดเข้าไปในปากเวลา
รับประทานอาหาร หรือมีคำข้าวอยู่ในปากจะไม่พูด จะไม่
รับประทานอาหารเสียงดังจิบ ๆ ชูด ๆ เป็นต้น

เกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติก็มีว่า

พึงศึกษาว่า เราไม่เป็นใช้จักไม่ยืนถ่ายอุจจาระ จะไม่ยืน
ถ่ายปัสสาวะลงในของสดเขียว และในน้ำ เป็นต้น

ความหมายในแง่ควบคุมตนเอง เพื่อไม่ให้ทำอะไรไปตาม
อำนาจของกิเลสหรืออารมณ์ที่บังเกิดขึ้นในขณะนั้น ๆ เช่น

**เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราจักสำรวมด้วยดี ในศีล
ที่เป็นหลักเป็นประธาน จะเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยความประพฤติกและ
มรรยาท**

ดังนั้น ศิลแต่ละข้อจึงเรียกว่า ลิกขาบท ที่มีความประณีตในตัวของเขาเองแต่ละข้อ เมื่อเรามองให้เห็นความต่อเนื่องก็จะเชื่อมโยงอยู่กับชีวิตทรัพย์สินและคู่ครอง การใช้วาจาเวลาเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น สัตว์อื่น และการพัฒนาสติสัมปชัญญะของตัวเอง ไม่ให้เกิดเพลอเวอหลงลืมพลังพลาดในการปฏิบัติพัฒนาคน และในการเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น

การศึกษาในความหมายในพระพุทธศาสนา จึงมุ่งเน้นไปที่ผลซึ่งบุคคลสามารถสัมผัสได้ด้วยใจของตนเอง ถ้าจะมองในแนวของการเพิ่มขึ้นของความคิด ได้แก่การที่บุคคลมีปัญญาเพิ่มขึ้นโดยลำดับ การเพิ่มขึ้นของปัญญานั้น จะต้องออกมาในรูปของการลดละ หรือจางลงไปของความโลภ ความโกรธ ความหลง

การมองโลก ของบุคคลผู้ผ่านระบบการศึกษาในทางพุทธธรรมมา จะต้องมองโลกด้วยความเมตตา กรุณาสูงขึ้น ๆ โดยลำดับ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ในขณะที่โลกมีความเป็นเราเป็นเขา ผลจากการศึกษาในทางพุทธธรรมนั้น จะต้องลดละความเป็นเราเป็นเขาลงไป เปลี่ยนแปลงเป็นเรากับพวกเรา จนถึงมองเป็นพวกเดียวกัน คือเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น จนถึงไม่มีทั้งเราทั้งเขา

เพราะฉะนั้น โลกทัศน์ที่เป็นผลจากการศึกษาทางพระพุทธศาสนานั้น ในระดับของโลกที่มีความเป็นเราเป็นเขาดังกล่าวแล้ว แต่จากการศึกษาในชั้นของศีลจะทำให้บุคคลซึ่งยังมีความรู้สึกเป็นเราเป็นเขาอยู่ แต่จะยอมรับนับถือชีวิตของเขา คู่ครองของเขา

ผลประโยชน์ของเขา และงตเว้นไม่ล่วงละเมิด อันเป็นการผิดศีล
ในชั้นของธรรมะจะมีความเป็นเราเป็นเขาหน่อยลง แต่จะมีเรากับ
พวกเราขยายออกไปโดยลำดับจนถึงใจ ชั้นของปัญญาจะไม่มีทั้งเรา
ทั้งเขา มองเห็นเป็นกระบวนการของธรรมชาติที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่
แตกดับไปตามกฎของธรรมชาติ

ประเด็นสำคัญของการศึกษา คือจะต้องมองคนที่ยังมี
ความรู้สึกเป็นเราเป็นเขาอยู่ ด้วยความเมตตากรุณา จนพยายามที่จะ
ช่วยเหลือบุคคลเหล่านั้นให้สามารถพัฒนาปัญญา ความบริสุทธิ์และ
ความเมตตากรุณาขึ้นมาได้

ผลจากความเป็นชาวพุทธจึงออกมาเป็นความเป็นผู้รู้ ความ
เป็นผู้ตื่น และความเป็นผู้เบิกบาน

จุดที่แตกต่างระหว่างการศึกษา ในคติโลกกับในส่วนของ
พุทธธรรมคือ ในส่วนคติโลกที่ศึกษากัน ท่านใช้คำว่าศิลปะ อันเป็น
ความฉลาดในวิชาการอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งสามารถใช้เป็นเครื่อง
ดำรงชีวิต สร้างสถานะทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษา
ให้แก่บุคคลเหล่านั้นได้ แต่เมื่อมองให้ลึกซึ้งลงไปจะพบว่า สรรพวิชา
เหล่านี้ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเรียกรวมว่า **ติรัจฉานวิชา** คือขวาง
อยู่กับโลก หรือติดอยู่กับโลก ในขณะที่เรามีการศึกษาในคติโลก
สูงขึ้นไปนั้น ทัศนคติมานะ ได้เพิ่มสูงขึ้นไปด้วย จนประเมินค่าหรือ
ตีราคาปริญาภัณฑ์ด้วยเงินก้อนใหญ่ ๆ หากใครไม่ยอมรับนับถือ
ก็จะโกรธ และจะเกิดความถือตัวถือตนว่าเราเป็นปัญญาชนที่มี
ปริญาตรี ปริญาโท ปริญาเอก เป็นต้น ทั้งต้องการให้คนอื่น

ยอมรับนับถือตนว่าเป็นอย่างนั้น หากใครไม่ยอมรับก็จะโกรธ ถ้าใครยอมรับก็จะเพิ่มมานะ และโลภะมากยิ่งขึ้น ซึ่งหมายความว่าการศึกษาในทางส่วนคดีโลกนั้น เป็นความจำเป็นที่จะต้องมี แต่ถ้าหากขาดหลักทางพุทธธรรม ที่จะนำไปให้การประพฤติปฏิบัติ ในชีวิตตนเอง และส่วนที่เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นให้อยู่ในกรอบ ของศีลธรรมอันดีงามแล้ว บุคคลอาจใช้ความรู้ไปในทางผิดก็ได้ ในทางถูกก็ได้

ดังนั้น ถ้าหากเทียบเคียงกับความวิตกกังวลกันอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นปัญหา คือปัญหาเรื่องความรู้ ปัญหาเรื่องความคิด ปัญหาเรื่องความสามารถ และปัญหาเรื่องความประพฤตินั้น ถ้าบุคคลได้ใช้ความรู้ในส่วนคดีโลก เป็นเครื่องมือในการประกอบ อาชีพของตน โดยอาศัยการศึกษาในพุทธธรรมเป็นตัวควบคุม การใช้วิชาความรู้เหล่านั้น ก็จะช่วยให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่ ด้วยหลักสัมมาปฏิบัติ คือปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ และประกอบ สัมมาชีพ คือเลี้ยงชีพโดยทางที่ชอบ ซึ่งเป็นชีวิตที่เรียกว่า *อตตสัมมาปณิธิ* คือตั้งตนไว้ในทางที่ชอบด้วยศีล ด้วยธรรม ด้วยกฎหมาย ด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีอันเป็นการเสริมค่าของ ชีวิตให้สูงขึ้น ประณีตขึ้น ซึ่งเป็นการศึกษาที่พึงประสงค์ ทั้งในส่วน คดีโลก และในส่วนคดีธรรม

ความสุขความสงบที่จะเกิดขึ้นในชีวิตของบุคคล สังคม และ โลกอันเป็นส่วนรวม จะเกิดขึ้นได้ด้วยการที่บุคคลใช้ธรรมะเป็น เครื่องนำโลก แทนที่จะให้โลกนำธรรมะ ถ้าหากโลกขาดการควบคุม

จากธรรมะแล้ว การอยู่ร่วมกันภายในโลกนี้ก็就会被เลือกใส่ให้เป็นไปตามกระแสของกิเลสตัณหา เมื่อนั้นโลกก็จะย้อนกลับเข้าสู่มีคัลญญี

ดังนั้น ผลจากการศึกษาในทางพุทธธรรม เมื่อมองในแง่ของการลด ได้แก่ การเจือจางไปของความโลภ ความโกรธ ความหลง จนถึงออกมาในรูปของการสละช่วยเหลือจนเจือบุคคลอื่นภายในสังคม ด้วยความรู้สึกเมตตาต่อตนเองและบุคคลอื่น เป็นชีวิตที่อยู่ด้วยปัญญา ซึ่งถือได้ว่าเป็นสุดยอดของชีวิต ตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า

ชีวิตที่อยู่ด้วยปัญญา เป็นชีวิตที่ประเสริฐ

ผลของการศึกษาในทางพระพุทธศาสนา จึงออกมาในรูปของพระพุทธรคุณ คือมีปัญญาสูงขึ้น มีความบริสุทธิ์เพิ่มขึ้น มีเมตตา กรุณาสูงขึ้น โดยมีความสมบูรณ์แห่งปัญญา ความบริสุทธิ์ และ ความกรุณาเป็นเป้าหมาย

ครองตน ครองสุข

คำสอนในพระพุทธศาสนานั้น เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว
จะพบว่า

เป็นเรื่องของการละความชั่วประพฤติกความดี โดยมีจุด
มุ่งหมายปลายทางอยู่ที่ความหมดสิ้นแห่งความชั่ว และความ
สมบูรณ์แห่งความดี

แต่บนเส้นทางแห่งการศึกษาและการประพฤติปฏิบัตินั้น
ก็จะค่อย ๆ เพิ่มความประณีตในด้านจิตใจในการแสดงออกทางกาย
ทางวาจา ทางใจของบุคคลให้อยู่ในครรลองแห่งธรรมเพิ่มขึ้น
โดยลำดับ ธรรมจึงได้ชื่อว่าเป็น สัลเลชะ แปลว่าเป็นสิ่งที่ขัดเกลา
ความชั่ว จะมากหรือน้อยก็ตาย ให้บรรเทาเบาบางลงไปตามลำดับ
และผลจากการศึกษาธรรมะนั้น ก็จะอำนวยให้แก่ผู้ฟัง ผู้พินิจ
พิจารณา ผู้ประพฤติปฏิบัติตามสมควรแก่เหตุ

อย่างในกรณีของการฟังธรรมะ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดง อานิสงส์ที่แต่ละคนสามารถสัมผัสได้ในแต่ละขณะ โดยภาพรวม ก็คือ ได้ยินได้ฟังสิ่งที่เป็นอุดมมงคล ตามนัยแห่งพุทธภาสิตที่เคย ได้ยินได้ฟังกันอยู่เสมอว่า

กาลเนน ธมฺมสุสฺวานํ เอตมฺมงฺคฺลํ

การฟังธรรมตามกาลจัดเป็นอุดมมงคลประการหนึ่ง

ยิ่งไปกว่านั้น จะช่วยผู้ฟังให้ได้รับผลได้รับอานิสงส์จาก การฟัง ซึ่งทรงแสดงไว้ว่า

๑. ผู้ฟังได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง

๒. สิ่งใดที่เคยฟังมาแล้วแต่ยังไม่เข้าใจชัด จะเข้าใจสิ่งนั้น ชัดขึ้น

๓. ขจัดบรรเทาลดความสงสัยลงไปได้

๔. สามารถปรับความคิดเห็นของตนให้ถูกต้องตามทำนอง คลองธรรมเพิ่มขึ้น

๕. ถ้าหากว่าฟังด้วยดี นอกจากจะเกิดปัญญาแล้ว ยังทำให้ จิตใจมีความผ่องใสในขณะที่ฟังอยู่ด้วย

อย่างน้อยก็ได้ประสพบุญในระดับของการฟัง แต่จุด มุ่งหมายจริง ๆ ของการแสดงธรรมะนั้น ความหมายของคำว่า การศึกษาในทางพระพุทธศาสนา จะเน้นทั้งส่วนของการศึกษา คือเรียนรู้ทางประสาทมผัส และการนำธรรมะเหล่านั้นมาประพฤติ ปฏิบัติ

ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงกรอบของคำว่า การศึกษา จึงมีอยู่เพียง ๓ คำ คือ ศิลศึกษา จิตศึกษา ปัญญาศึกษา ก็แสดงว่า เรื่องที่นำมาศึกษานั้น ข้อแรกเป็นเรื่องของการงดเว้นความชั่ว ซึ่งถือว่าเป็นการประพฤติความดีในระดับหนึ่ง และปฏิบัติความดีจนจิตใจมีความสงบ จนถึงจุดที่มีความสมบูรณ์พร้อมของศีล สมาธิ ปัญญา

ในที่นี้จะกล่าวหลักธรรมที่ได้ทรงแสดงแนวทาง ที่ทำให้บุคคลประสบความสำเร็จ โดยสืบสาวไปที่ตัวเหตุ คือเหตุที่ทำให้บุคคลประสบความสำเร็จ ความก้าวหน้า เกษมเปรมปรีดิ์แห่งชีวิต เพราะความเจริญก็ดี ความก้าวหน้าก็ดี ความสุข ความสงบ การมีเกียรติยศชื่อเสียง การบังเกิดในสุคติ และการบรรลุมรรคผลนิพพานนั้น เป็นผลซึ่งเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยการประกอบ การกระทำ เหตุ เหตุนั้นทรงแสดงไว้เป็น อเนกปริยายโดยนัยะต่าง ๆ แต่เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วก็อยู่ในกลุ่มของการละชั่ว ประพฤติความดี

ในที่นี้จะได้กล่าวเหตุแห่งความเจริญ ๕ ประการ ที่ทรงแสดงไว้ว่า

ผู้ไม่คดโกง ไม่พูดเพื่อเจ้า มีปรีชา คือความเฉลียวฉลาด ไม่เย่อหยิ่ง มีจิตใจมั่นคง นั่นแล ย่อมเจริญในธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้ว

ข้อนี้แสดงให้เห็นว่า กว่าความเจริญจะบังเกิดขึ้นนั้น บุคคลจะต้องน้อมใจเชื่อในพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ว่าเป็นธรรมที่ทรงแสดงไว้ดีแล้ว ที่เรานำมาสดสรวลเสริญกันด้วยพระธรรมคุณบทแสดงที่ว่า

สุวากขาโต ภคเวตา ธมฺโม

พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้ว

แต่ผลจะเกิดขึ้นได้ จะต้องอาศัยการน้อมนำธรรมะมา
ประพฤติปฏิบัติตามนัยะของพระธรรมคุณบทที่ว่า โอปนยิโก

แต่ก่อนจะถึงจุดนั้น ก็จะต้องมีการศึกษาค้นคว้าธรรมะ
มาตรวจสอบพินิจพิจารณาดูที่ตัวเองถึงสิ่งที่ทรงสอนให้ละว่า ได้ละ
แล้วหรือไม่ ข้อที่ทรงสอนให้ประพฤติปฏิบัติว่า ได้ประพฤติปฏิบัติ
แล้วหรือไม่ ถ้าหากว่ามีการกระทำแล้ว มีความถูกต้องสมบูรณ์
หรือไม่ ตราบใดที่ยังไม่บรรลุผลสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา
จะทรงเน้นถึงเรื่องของความเพียรพยายามไปโดยลำดับ เพราะว่า
คนจะผ่านพ้นความทุกข์ไปได้ก็ต้องอาศัยความเพียรพยายาม
ทางด้านคุณธรรมทั้ง ๕ ประการ ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน
เป็นคุณสมบัติที่บุคคลจะต้องเพิ่มพูนขึ้น ให้มีความสมบูรณ์
ในแต่ละจุด คือ

การไม่คดโกง เป็นคำสอนในแนวให้มองเห็นโทษของ
การคดโกงในลักษณะต่าง ๆ ด้วยการกระทำก็ตาม ด้วยการพูด
ก็ตาม ด้วยพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม อันเป็นลักษณะของ
การฉ้อฉล การขาดความจริงใจ ทำนองที่พูดว่า *ปากปราศรัย*
ใจเชือดคอ มือถือสาก ปากถือศีล ปากหวาน ก้นเปรี้ยว ซ่อนดาบ
ในรอยยิ้ม หน้าไหว้ หลังหลอก ต่อหน้าเมตตา ถ้นหลังตะโก เป็นต้น
ล้วนแต่เป็นอาการของความคดโกงในลักษณะต่าง ๆ

คนที่คดโกงนั้น เริ่มมาจากใจที่คดโกง ใจที่ไม่สุจริต ใจที่ถูก
ปรุงด้วยกิเลส อาจเป็นความโลภ อาจเป็นความหลง อาจเป็นความ
ริษยา อาฆาตเป็นต้น คนที่คดโกงนั้น ไม่มีใครต้องการบารณา
ไม่คดยังเป็นที่ต้องการของคน แต่คนคดนั้นไม่มีใครต้องการ แม้แต่
เป็นลูกก็ไม่เป็นที่พึงพอใจของพ่อแม่ เป็นสามีภรรยาก็ไม่เป็นที่
พอใจของอีกฝ่ายหนึ่ง จะมีตำแหน่งฐานะในระดับใดก็ตาม
ภายในสังคม ย่อมเป็นบุคคลที่ไม่พึงประสงค์ในสังคมนั้น ๆ เพราะ
การมองเห็นโทษที่จุดนี้เป็นเรื่องที่สามารถมองง่าย เข้าใจง่ายก็โดย
พื้นฐานความรู้สึกนึกคิดของแต่ละคนแล้ว ไม่มีใครต้องการคบหา
สมาคมกับคนโกง อย่างที่ท่านเตือนไว้ในโคลงโลกนิติว่า

มหาสมุทรสุดลึกอัน	คณนา
สายดิ่งทิ้งทอดมา	หยั่งได้
เขาสูงอาจวัดวา	กำหนด
จิตมนุษย์นั้นไซ้	ยากแท้หยั่งถึง

เมื่อต้องการเจริญในธรรมะ จะต้องไม่คดโกง จะต้องไม่
หลอกลวงตนเอง จะต้องไม่หลอกลวงบุคคลอื่น มีความซื่อตรง
ต่อตนเอง ต่อคนอื่น ต่อหน้าที่การงาน ต่อภารกิจที่ตนรับผิดชอบอยู่
เป็นต้น

ไม่เพ้อเจ้อ ท่านสาธุชนที่สนใจศึกษารธรรมะในพระพุทธ
ศาสนา คงจะสังเกตได้ว่า ในวจีทีสุจริตทั้ง ๔ ประการที่ทรงแสดงเอาไว้
นั้น ข้อแรกเรียกว่า มุสาวาท ข้อที่สองเรียก ปิสุณาวาท ข้อที่สามเรียก
ผรุสวาท คือท่านยังใช้คำว่าวาทะ คือเป็นคำพูดอยู่ แต่พอถึงข้อที่สี่

ท่านใช้คำว่า สัมผัสปลาปะ ไม่ได้ถือว่าเป็นคำพูด เพราะเป็นคำ
เพื่อเจ้อ เหลวไหลไร้สาระ ฟังมากเท่าไร ได้ยินมากเท่าไร จะได้ยิน
ได้ฟังแต่เรื่องไร้สาระมากเท่านั้น โบราณท่านแปลว่า สำนากเพื่อเจ้อ
คือจะเห็นว่า เป็นข้อความที่ไม่ควรพูดและไม่ควรฟัง บางครั้งท่าน
ยังเรียกว่า *โปรยปรายประโยชน์* คือ *ไร้สาระประโยชน์*

ชีวิตของคนเรานั้นถือว่า เวลาเป็นเงินเป็นทอง เป็นสิ่งที่มีค่า
ใครใช้ชีวิตให้สูญเสียไปเพราะการพูดเพื่อเจ้อ หรือฟังสิ่งที่เพื่อเจ้อ
ชื่อว่า เป็นศัตรูต่อตนเอง ทำจิตวิญญาณให้ตนเองตกต่ำ และยังนำ
ความไร้สาระแก่นสารไปสู่บุคคลอื่นอีกด้วย ดังนั้น บุคคลที่ต้องการ
ความเจริญ จึงต้องงดเว้นคำพูดที่เพื่อเจ้อ

ปัญหาจึงเกิดขึ้นว่า เมื่อเป็นเช่นนี้จะให้ใช้คำพูดในลักษณะใด
ทรงสอนให้พูดด้วยคำพูดที่มีสาระประโยชน์ ข้อนี้เราจะ
สังเกตได้ว่า จากข่าวสารต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในบ้านในเมือง ไม่ว่าจะเป็น
ข่าวการเมือง การทหาร เศรษฐกิจเป็นต้นก็ตาม จะมีลักษณะต่างคน
ต่างพูด ต่างคนต่างก็แสดง ความคิดความเห็น แสดงความเป็นคน
รอบรู้ไปเสียทุกสิ่งทุกอย่าง จนบางกรณีต้องมีการขอร้องให้คนที่ไม่มี
ส่วนรับผิดชอบหยุดพูด เพราะพูดไปแล้วสร้างความสับสนวุ่นวาย
ให้เกิดขึ้น ถ้าหากว่ารู้จริง เรื่อง ก็คงจะไม่มีปัญหามากนัก

เพราะฉะนั้นหลักการพูดของสัตบุรุษคือคนดี จะต้องพูด
เรื่องที่จริง เรื่องที่เป็นธรรม เรื่องที่มีประโยชน์ บางครั้งคนฟังอาจ
ไม่ชอบใจหรืออาจชอบใจ แต่เห็นว่า ถึงเวลาควรจะพูดก็พูดเรื่อง
เช่นนั้น เพราะการฟังก็ดี การพูดก็ดีจะต้องพูดใน สิ่งที่เป็นประโยชน์

เพื่อผู้ฟังได้รับฟังในเรื่องที่เป็นประโยชน์ ประโยชน์นั้นเป็นสิ่ง
ทุกคนต้องการ เมื่อคนอื่นเขาต้องการ เราก็ต้องการ ในที่นี้เป็น
คำสอนระดับศีล คือให้งดเว้นคำพูดที่ เพื่อเจ้อ ก็แสดงว่า ๒ ประการ
นั้น ความคิดโก่งก็ดี การไม่พูดเพื่อเจ้อ ก็ดี เป็นธรรมเนียมปฏิบัติ ระดับ
กุศลกรรมบท อันเป็นทางดำเนินชีวิตของคนฉลาด

ความเฉลียวฉลาด มีความรอบรู้ในสิ่งทั้งหลายตามความ
เป็นจริง เพราะว่าสิ่งทั้งหลายในโลกนั้น มีการปรุงแต่งมีการประดับ
ประดา มีการโฆษณาชวนเชื่อ รูปแบบต่าง ๆ ของกลุ่มผลประโยชน์
ทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคของข้อมูลข่าวสารอย่างนี้ พวกที่
ทำการสื่อสารทั้งหลาย ทำงานเป็นธุรกิจ มีการลงทุนมหาศาล จะต้อง
มีวิธีการพูดเพื่อโน้มน้าวจิตใจของบุคคลอื่นให้เห็นตาม คล้อย
ตามเพื่อสนองตอบความประสงค์ของตน เช่นเพื่อให้ซื้อสินค้าที่มี
การโฆษณาเกิน เป็นต้น

เพราะฉะนั้น การวินิจฉัยข่าวสาร ในยุคของข้อมูล ข่าวสาร
โบราณท่านใช้คำว่า ให้ฟังหูไว้หู ข้อมูลนั้นถือว่าเป็นข้อมูลที่ควร
รับฟังในระดับหนึ่ง แต่ไม่ใช่เป็นความถูกต้องสมบูรณ์ เพราะในแง่
ของความเป็นข่าวแล้ว มีทั้งข่าวลือ มีทั้งข่าวมะโนสาเร่ และข่าวกรอง
บางทีแม้จะเป็นข่าวกรองก็ยังคงขาดความถูกต้อง ขาดความสมบูรณ์อยู่
ไม่ใช่น้อย บุคคลผู้มีปัญญาในการรับฟัง ข่าวสาร ในการจะวินิจฉัย
ตัดสิน เป็นใคร อะไร อย่างไร ทุกเรื่องจะต้องใช้ความรอบคอบ ความ
เฉลียวฉลาด การพิจารณาพิจารณา

ในแง่ของการยกย่อง การตำหนิคนนั้น ถือเป็นเรื่องใหญ่ที่ต้องมีความรับผิดชอบสูง ในกระบวนการแห่งความยุติธรรมมีลำดับขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อจะให้เกิดความเป็นธรรมมากที่สุดเท่าที่จะมากได้

เพราะฉะนั้น การวินิจฉัยตัดสินคนในเรื่องอะไรก็ตาม เวลาพระพุทธเจ้าจะทรงใช้ จะทรงใช้คำว่า

ใช้ปัญญาพินิจพิจารณาเทียบเคียงโดยรอบคอบแล้ว ตำหนิคนที่ควรตำหนิ เมื่อเขามีการกระทำที่ควรตำหนิ

พิจารณาเทียบเคียงโดยรอบคอบแล้ว ยกย่องคนที่ควรยกย่อง เมื่อเขามีการกระทำที่ควรยกย่อง

พิจารณาเทียบเคียงโดยรอบคอบแล้ว ให้ความเคารพนับถือเมื่อเขามีการกระทำที่ควรแก่การเคารพนับถือ

ซึ่งหมายความว่า จะต้องให้ความสำคัญแก่กรรมคือการกระทำ ไม่ใช่ไปมองที่ตัวตน เพราะตามปกติการมองของคนเรานั้น มักจะใช้อารมณ์ของตัวเองเป็นหลัก คือใช้ความรักผูกพันบ้าง ความรู้สึกไม่ชอบกันบ้าง ความหวาดกลัวในลักษณะต่าง ๆ บ้าง ตลอดถึงการขาดความรู้ในเรื่องนั้น ๆ บ้าง เป็นเครื่องมือในการตัดสิน

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว โอกาสที่จะเป็นความถูกต้อง ความเป็นธรรม ความเที่ยงธรรมก็จะเกิดขึ้นได้ยาก ดังนั้น การใช้ปัญญาทุกกรณี เป็นวิธีการของพุทธบุคคล เพราะคุณลักษณะของความเป็นพุทธนั้น คือ**ความเป็นผู้รู้ ความเป็นผู้ตื่น ความเป็นผู้เบิกบาน** ชีวิตที่อยู่ด้วยปัญญาทรงแสดงว่า เป็นชีวิตที่ประเสริฐ สามารถที่จะ

เลือกเฟ้นสิ่งดีงาม และงดเว้นสิ่งที่ไม่เหมาะไม่ควรได้ตามสมควร
แก่กรณี

ไม่เป็นคนเย่อหยิ่ง ข้อนี้ท่านสาธุชนคงนึกออกว่า ใน
มงคลสูตรที่มีการสวดมีการสั่งสอน มีการเผยแพร่กันกว้างขวางนั้น
มีคุณธรรม ๒ ประการที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ คือ **การโว จ นินาโต จ**
และจบลงด้วยคำว่า **เอตมมงคลมุตตมัม** เหมือนกัน

การโว ก็คือ **การคารวะ นินาต** ก็คือ **การอ่อนน้อมถ่อมตน**
พูดเป็นไทยเห็นจะตรงกับคำว่า **ไม่หยิ่ง** เพราะลักษณะการเย่อหยิ่ง
การถือตัว การอวดดีนั้น เป็นอาการแข็งกระด้าง สิ่งอะไรก็ตามที่แข็ง
กระด้างจะมีค่าน้อย โบราณท่านสอนให้ดูต้นไม้ที่อ่อนนอกแข็งใน
จะมีค่ามาก แต่ถ้าแข็งอยู่นอกแล้ว ข้างในมักจะกลวง เช่น ไม้ไผ่
เป็นต้น คุณค่าก็จะน้อย สิ่งที่อ่อนนั้น จะอยู่ในที่สูง เช่น ดอกไม้
ยอดไม้จะอยู่สูงสุด เพราะอ่อน ข้าวที่มีคุณค่า รวงต้องน้อมลง

แสดงให้เห็นว่า คุณลักษณะของสิ่งทั้งหลายที่ดีงามนั้น
จะต้องมีลักษณะอ่อนโยน อย่างที่คนโบราณท่านสอนว่า

จงเป็นคนอ่อนโยน   แต่อย่าเป็นคนอ่อนแอ

จงเป็นคนแข็งแรง   แต่อย่าแข็งกระด้าง

จงเป็นผู้ใหญ่   แต่อย่าเป็นจรเข้ค้ำบัง

อาการของความเย่อหยิ่ง ความถือตัว ความอวดดี เป็น
ลักษณะของการหลงตัวเอง ให้ความสำคัญแก่ตัวเอง ทำให้เกิดการ
ตีตนเสมอคนอื่น ยกตนเสมอท่าน ยกตนเทียมท่าน จนถึงอาจดูถูก

ดูหมิ่นบุคคลอื่น ทำให้ขาดสัมมาคารวะที่เหมาะสมที่ควรต่อสถานะ
ของบุคคลทั้งหลาย

ความจริง คนเราแต่ละคนในโลกนั้น ไม่มีใครจะอ่อนด้อยไป
ด้วยประการทั้งปวง

บางคนความรู้อาจไม่ดี แต่อายุสูงกว่าเรา

บางคนอายุยังน้อย แต่ว่าชาติสกุลสูงกว่าเรา

บางคนอาจจะยังเป็นเด็ก แต่มีคุณธรรมความดี มีความรู้
ความสามารถสูง เป็นบุคคลที่ควรยกย่อง

เพราะฉะนั้น การประพฤติตนเป็นคนอ่อนน้อม ไม่เย่อหยิ่ง
ต่อบุคคลทั้งหลาย ถ้าเป็นผู้ใหญ่ผู้น้อยก็ให้ความเคารพนับถือรู้สึก
อบอุ่นที่ใกล้ชิดสนิทสนมท่าน เป็นคนรุ่มราวคราวเดียวกันก็จะมี
ความสนิทสนมแน่นแฟ้นต่อกัน เป็นคนที่มีอายุน้อยก็จะเป็นที่
เมตตาสงสารของผู้ใหญ่ เป็นเมตตาตามหา नियม เป็นมหาเสน่ห์
อยู่ในตัวบุคคลนั้น ๆ เอง อย่างที่โบราณท่านสอน เอาไว้ว่า

เป็นผู้น้อยคอยก้มประณมการ

เหนื่อยไปก่อนจะสบายเมื่อปลายมือ

พึงสังเกตว่า ข้อนี้ทรงสอนในลักษณะของการงดเว้น คือไม่
เย่อหยิ่ง แต่ในภาคของการปฏิบัติแล้ว ก็คือการมีสัมมาคารวะ
การแสดงความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อบุคคลทั้งหลาย ตามสมควรแก่
ฐานะของบุคคลเหล่านั้น พุดง่าย ๆ ว่า รู้จักให้เกียรติคนอื่น รู้จัก
ยกย่องคนอื่น รู้จักนับถือคนอื่น

มีจิตใจมั่นคง ไม่มีความหวั่นไหวต่อลักษณะของอารมณ์ โดยเฉพาะในยุคของข้อมูลข่าวสาร แล้วอารมณ์ที่ถือว่าเป็นอันตรายมาก ๆ จะมีอยู่ ๒ อารมณ์ใหญ่ ๆ พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า อិฏฐารมณ์ กับ อนิฏฐารมณ์ คืออารมณ์ที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา จะก่อให้เกิดเป็นความอยาก ความรัก ความใคร่ ความปรารถนา ความต้องการ อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนานั้น จะก่อให้เกิดความเคียดแค้น ความชิงชัง มีการต่อสู้ มีการเบียดเบียนกัน มีการประทุษร้ายกัน เป็นปัญหาในสังคม เป็นปัญหาใหญ่ การประพฤติปฏิบัติธรรมะ เป็นปัญหาใหญ่ในการขัดขวางบุคคลเอาไว้ไม่ให้ประสบความสำเร็จ

การอยู่ในท่ามกลางอารมณ์ทั้งหลายนั้น จะต้องไม่หวั่นไหว จะต้องมีความสุข แม้จะถูกย้งยวน ถูกยั่วเย้า อารมณ์อาจจะกระทบ อาจจะกระแทก อาจจะกระทุ้ง อาจจะกระทำ แต่จะต้องพยายามไม่กระเทือน อดกลั้น อดทน ช่มใจ ห้ามใจ ใช้ปัญญาซึ่งเป็นฐานใจในการตัดสินใจในการวิเคราะห์สิ่งเหล่านั้น ถ้าเป็นปัญหาต้องไม่เพิ่มปัญหา แต่พยายามลดปัญหา หากว่าจิตใจหวั่นไหว คนนินทาก็นินทาตอบ คนด่าก็ด่าตอบ คนประทุษร้ายก็ประทุษร้ายตอบ และในที่สุดความคิดของตนเองนั้นแหละ จะเป็นศัตรูของตนเอง

คำว่า **สุสมาคิต্ত์** หรือ **สุสมาคิตานิ** โดยความหมายจริง ๆ หมายถึงจิตระดับสมาธิด้วยซ้ำ แต่การจะเข้าไปถึงจุดนั้นเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคลบางคนทำได้ ปัญหาสำคัญอย่างยิ่งก็คือในชีวิตประจำวัน ทำอย่างไรจะไม่อ่อนไหวต่อเรื่องราวต่าง ๆ โดยเฉพาะ

อย่างยิ่งต่อข่าวลือทั้งหลาย เขาว่าอย่างนั้น เขาว่าอย่างนี้ เขาว่าอย่างโน้น พอถามว่าเขาไหนก็ตอบไม่ได้ อ้างว่า เขาว่าต่อไป อ้างไปอ้างมา จนตกเหวก็ยังไม่รู้ว่าเขาอะไร ถือเป็นจุดอ่อนไหวประการหนึ่งของสังคมที่อ่อนไหวไปกับข่าวลือเหล่านั้น บางครั้งข่าวของทางราชการที่มีข้อมูลมีหลักฐานก็ไม่ยอมเชื่อ พอได้ยินได้ฟังใครสักคนหนึ่งพูดกลับเชื่อเอาง่าย แปรลกแท้ ๆ

นี่คือลักษณะของความอ่อนไหว ที่ร้ายขึ้นไปยิ่งกว่านั้น บางครั้งหลักธรรมที่เป็นคำสอนในทางพระพุทธศาสนา มีการศึกษา มีการปฏิบัติ มีการเผยแพร่ มีการได้รับผลกันต่อเนื่องมายาวนาน พอใครพูดคัดค้านหน่อยเดี๋ยวก็เชวแล้ว

เพราะฉะนั้น ท่ามกลางอารมณ์ที่ผันผวน จะต้องใช้ความสงบเป็นฐานใจ มีปัญญาเป็นเครื่องวินิจฉัยพิจารณาสิ่งทั้งหลาย เมื่อปฏิบัติได้ก็จะเป็นไปเพื่อความเจริญในธรรม อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประกาศแสดงไว้ดีแล้ว ตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัติ

ร่วมรักสามัคคี

การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ที่คนซึ่งอยู่ร่วมกันมีความรัก ความเคารพ มีการสงเคราะห์กัน ไม่ทะเลาะกัน มีความสามัคคี และมีเอกภาพนั้น เป็นความประสงค์ร่วมกันของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย แต่ผลดีงามเหล่านี้กลับเกิดขึ้นได้ยากยิ่ง แม้ในสังคมเล็ก ๆ ทั้งนี้ เป็นเพราะสันติเป็นต้นนั้นเป็นผล จะเกิดขึ้นมาได้ ก็ต้องอาศัยเหตุ เมื่อคนไม่มีความพร้อมที่จะสร้างเหตุ ผลก็ไม่อาจเกิดขึ้นเป็นธรรมดา แต่ผลเหล่านี้ได้เคยเกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่า แก่คณะบุคคล สังคมที่ได้ศึกษา ปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเรียกว่า สาราณียธรรม หลักธรรมที่เป็นเหตุให้เกิด ความรัก ความเคารพ การสงเคราะห์กัน การไม่ทะเลาะกัน มีความสามัคคี เอกภาพ แก่ใครคณะใดก็ตามที่จะดำเนินตนตามหลักธรรมดังกล่าว

หลักธรรมที่เรียกว่า **สาราณียธรรม**นั้น ในภาคของการปฏิบัติแล้ว ขอเพียงแต่บุคคลมีความรู้สึกต่อบุคคลอื่น กอปรด้วยเมตตาจิต ควบคุมการกระทำ การพูดความคิดของตน ให้กอปรด้วยเมตตาทั้งต่อหน้าและลับหลัง ปราศจากการเสแสร้งมารยา ที่พูดว่า *ต่อหน้าอย่างหนึ่ง ลับหลังอย่างหนึ่ง หรือต่อหน้าปราศรัย ลับหลังนินทาเท่านั้น* ความเป็นเอกภาพสามัคคี ความรัก ความเคารพ การสงเคราะห์กัน ไม่ทะเลาะกัน จะดำรงอยู่ได้ตลอดไป

ถ้าไม่อย่างนั้น โอกาสที่จะรักษาความสามัคคีเอาไว้ให้นาน ๆ จะเป็นไปไม่ได้ เนื่องจากพื้นฐานจิตที่กอปรด้วยเมตตา จะเป็นพลังในการลดความเห็นแก่ตัวลงไป ช่วยให้มีน้ำใจโอบอ้อมอารีต่อบุคคลอื่น พร้อมทั้งจะสละให้ปัน ทั้งในรูปของการสงเคราะห์ อนุเคราะห์ ในรูปของขวัญ ของฝาก รางวัล การสักการบูชาแด่ท่านผู้มีอุปการะคุณต่อตน พื้นฐานความคิดของบุคคลที่อยู่ร่วมกันนั้น เมตตามีความสำคัญมาก

ประเด็นสำคัญอยู่ที่ ทำอย่างไร จึงจะสามารถควบคุมความคิด ให้อยู่ด้วยเมตตาได้ พระพุทธศาสนาจึงสอนในรูปของการให้ พยายามเจริญหรือเพิ่มเมตตาขึ้น เพราะการที่จะรักษาเมตตาจิตเอาไว้ได้นั้น มีเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ เข้ามาประกอบเป็นอันมาก บางคราวเราอาจมีเมตตาหวังดีต่อคน ๆ เดียวหรือคนหลาย ๆ คน แต่เพราะคนแต่ละคนมีพื้นฐานแตกต่างกัน คนบางคน อาจจะไม่มีความเมตตาหรือหวังดีตอบ จึงจำเป็นจะต้องใช้ความอดกลั้น อดทนต่อพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของคนบางพวกให้ได้ด้วย

ความรู้สึกต่อคนทั่ว ๆ ไป ในการปฏิบัติธรรมที่เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น จึงอยู่ในแวดวงของพรหมวิหารทั้ง ๔ ประการ ท่านสอนให้มีใจประกอบด้วย

เมตตา ปราบปรามที่จะเห็นคนอื่นสัตว์อื่นอยู่ร่วมกันโดยไม่มีเวรภัย ไม่มีอันตราย ไม่มีการเบียดเบียน ไม่มีการประทุษร้ายกัน ให้แต่ละชีวิตอยู่ร่วมกัน โดยปกติสุข แน่นนอน ความปรารถนาของคนไม่ใช้การดลบันดาล หรือประสิทธิ์ประสาทให้เป็นไปตามที่เราตั้งความปรารถนาให้เป็นได้เสมอไป แต่เมื่อใจเรามีเมตตาต่อคนอื่น สัตว์อื่นเช่นนี้แล้ว อย่างน้อยที่สุด ทุกข์ เวรภัย ที่เกิดขึ้นแก่คนอื่น ก็จะไม่เกิดขึ้น เพราะการกระทำของเราเป็นเหตุ

กรุณา ความสงสารต้องการเห็นเขาหลุดพ้นจากทุกข์ ภัยอันตราย ยามใดที่เขาประสบภัยอันตราย ความเดือดร้อน ถ้าอยู่ในวิสัยที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลต่อเขาได้ ท่านสอนให้มีความกรุณาช่วยเหลือเขา อย่างน้อยก็ช่วยบรรเทาทุกข์ บรรเทาภัย บรรเทาโรค ให้แก่เขา ตามกำลังความสามารถที่จะกระทำได้ อย่างที่โบราณท่านพูดไว้ว่า **เห็นกันเมื่อไข้ ให้กันเมื่อทุกข์** ในยามใดที่ประสบทุกข์ ประสบภัย ประสบโรค จะรู้ว่าใครเป็นมิตรแท้หรือว่าเป็นมิตรเทียม จะพิสูจน์กันได้ยามนี้

ดังนั้น เมื่อแสดงความกรุณา ในยามที่เขา กำลังประสบทุกข์ ประสบภัย ประสบโรคได้ ก็จะเป็นการเพิ่มความรัก ความผูกพัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้มากยิ่งขึ้น ทั้งจิตใจที่ก่อปรด้วยกรุณาจะจัดความคิด ในลักษณะเบียดเบียนมุ่งร้ายต่อบุคคลอื่นออกไปได้

ยามใดที่คนสัตว์ทั้งหลายประสบความสำเร็จ ความเจริญก้าวหน้า หรือรอดพ้นจากทุกข์ ภัย โรค ที่ได้ผจญมา ก็แสดงมุทิตาจิต มีความชื่นชมยินดีต่อเขา แม้บางครั้งอาจจะทำไม่ได้ แต่อย่างน้อยที่สุดอย่ามีความริษยาเขา ก็จะช่วยให้จิตใจของเราเป็นสุข ไม่แสดงความเป็นศัตรู มุ่งร้ายต่อคนอื่นออกมา ก็คงจะสามารถรักษาความสามัคคีเอาไว้ได้

บางเรื่องที่ไม่อยู่ในวิสัยจะใช้เมตตา กรุณาหรือมุทิตาได้ เพื่อมิให้มีการสูญเสียซ้ำซ้อนขึ้น. พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บุคคลทำใจให้กอบปรัดด้วย อุเบกขา คือมองในแง่ของกรรม เพราะความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของคนนั้น จะเป็นไปตามการกระทำของแต่ละคน แม้เราจะหวังดี ปราบปรามได้อย่างไรก็ตาม ในบางกรณีก็ไม่อยู่ในวิสัยที่จะช่วยเหลืออะไรกันได้ ให้พยายามทำใจนึกถึง กฎของกรรมที่ว่า

คนเรามีกรรมเป็นของ ๆ ตน จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเพ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ใครทำกรรมอันใดไว้ จะดีหรือชั่วก็ตาม จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น

ความคิดในแนวนี้ทรงสอนให้บุคคลคิดไว้บ่อย ๆ คิดไว้สม่ำเสมอ พยายามปรับใจให้ยึดมั่นในกฎของกรรม ดังกล่าวให้ได้ จะช่วยให้มีความโปร่งบางเบาเกิดขึ้นภายในใจ เมตตาจิตที่สามารถแสดงออกทั้งกาย ทางวาจา และทางการสงเคราะห์ อนุเคราะห์กัน เช่นนี้ จะได้รับผลของอานิสงส์ ในส่วนตนเองอย่างที่ทรงแสดงไว้ว่า

จะหลับก็เป็นสุข จะตื่นก็เป็นสุข ไม่ฝันร้าย เป็นที่รักของคนทั้งหลาย เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย เทวดาจะให้การรักษา

คุ้มครอง ศาสดาครูเครื่องประหาร ยาพิษไฟไม่อาจทำอันตรายได้
จิตใจจะมีความสงบ เยือกเย็นอยู่ด้วยเมตตา ในยามที่จะต้องจากโลก
นี้ไป ก็จะตายอย่างมีสติ เมื่อตายไปแล้ว จะไปบังเกิดในสุคติ

อันเป็นอานิสงส์ของเมตตาธรรมตา ๆ

- แสดงเมตตาจิตออกมาในรูปของการเฉลี่ยความสุข ด้วยการ
การสงเคราะห์กันและกัน เป็นการหล่อเลี้ยงโลกให้ดำรง
อยู่ได้ ถ้าโลกเราขาดการสงเคราะห์ อนุเคราะห์กัน ความผูกพันกัน
ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แม้แต่ความรัก ความเคารพ ความ
สามัคคี และเอกราชจะเกิดขึ้นไม่ได้การที่โลกสืบต่อมาได้ สังคมอยู่
ร่วมกัน โดยปกติสุขพอสมควรได้นั้น เพราะสังคมยังมีการให้และ
การรับในช่วงยาว ๆ ในตอนต้น ๆ พ่อ-แม่ ให้กำเนิดแล้วก็เลี้ยงดูลูก
จนเจริญเติบโตในช่วงของการเลี้ยงดูนั้น ไม่ใช่เลี้ยงเฉพาะพ่อ-แม่
คนเดียว มีวงศ์ญาติญาติ ปู่ย่า ตายาย ลุงป้า น้าอา และคนรุ่นพี่
เป็นต้น ต่างก็ได้แสดงเมตตาจิต ดูแลเอาใจใส่สงเคราะห์กันตาม
สมควรแก่ฐานะ ทุกคนจะต้องมองเห็นความดีงามของบุพการี
โดยแสดงความกตัญญูกตเวทิต์เลี้ยงดูท่านเมื่อยามแก่ชรา
โลกก็หมุนก็สืบต่อกันมาได้ โดยวิธีนี้หากว่าปราศจากเมตตาจิต
ที่แสดงออกมาในรูปของการสงเคราะห์อนุเคราะห์กันแล้ว การสืบ
ต่อของโลกก็อยู่ไม่ได้ เด็กที่เกิดมาอาจจะถูกทอดทิ้ง คนแก่คนชรา
อาจจะไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่จากลูกหลาน ด้วยความสำนึก
กตัญญูกตเวทิต์

ทุกคนที่อยู่ร่วมกัน จากจุดย่อยสุดจนถึงสังคมอันเป็นส่วนรวม จะต้องอาศัยฐานของเมตตาต่อตนและคนอื่น ปรับความประพฤติและความเห็นของตน ไม่ให้เป็นปฏิปักษ์ต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติด้วยการเคารพระเบียบวินัย สามารถปรับความคิด ความเห็น ของตนให้ตรงกันได้ อันเป็นเรื่องของการใช้ปัญญา ที่สมเหตุสมผล คนเราอาจจะมีความเห็นแตกต่างกันได้ในรายละเอียดที่เราเรียกว่า แตกต่างกันในด้านรูปแบบ แต่จะต้องเข้ากันได้ในด้านที่เป็นเนื้อหา ในระดับที่เป็นหลักการ และที่เป็นอุดมการณ์ ซึ่งในแง่ของความเป็นจริงแล้ว สิ่งเหล่านั้นก็มีกฎเกณฑ์ มีหลักที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวร่วมกัน แต่บางเรื่องเราไม่อาจปรับทัศนคติความเห็นให้ตรงกันได้ เพราะพื้นฐานความรู้ ความเข้าใจในเรื่องเหล่านั้นไม่ทัดเทียมกัน

ท่านก็สอนให้มีความเชื่อมั่นในหลักการ ในอุดมการณ์ ในเรื่องนั้น ๆ อันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว และทำสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน ก็จะสามารถประสานประโยชน์กันได้ แม้มีความขัดแย้ง ก็มีจุดกลางทางความคิดในการประสานประโยชน์ร่วมกัน ความริ้วฉานซึ่งน่าจะเกิดขึ้น ก็จะลดลงไปได้

ดังนั้น สาราณียธรรมที่ทรงแสดงไว้ในเชิงที่เป็นเหตุ เป็นผล เมื่อก้าวในภาคของการปฏิบัติแล้ว จะเป็นปัจจัย ส่งเสริม สนับสนุนกัน ซึ่งแสดงว่า ความสามัคคี อาจเกิดจากเมตตาจิตที่แสดงออกมาทางกาย ทางวาจา ทางใจ ซึ่งมีการสงเคราะห์ อนุเคราะห์กัน อยู่ในระเบียบวินัย เคารพกฎเกณฑ์ กติกาเหมือนกัน มีความเห็นตรงกัน

คุณธรรมเหล่านี้ ได้ช่วยสร้างให้เกิดความรัก ความเคารพ การสงเคราะห์กัน การไม่ทะเลาะกัน ความสามัคคี และเอกภาพแต่ในขณะเดียวกัน ความรัก ความเคารพ การสงเคราะห์ การไม่ทะเลาะกัน ความสามัคคี และความมีเอกภาพทางความคิด ทางกิจกรรม ทางผลประโยชน์นั้น จะช่วยเสริมสร้างให้เมตตาต่อกันเพิ่มขึ้นภายในจิตของแต่ละคน ก็จะทำให้มีการเฉลี่ยผลประโยชน์กันแพร่หลายมากยิ่งขึ้น

การเคารพกฎเกณฑ์ กติกา ระเบียบวินัย กฎหมาย คีล ก็จะทำให้เพิ่มขึ้น สามารถปรับความคิดเห็นให้ยุติกันลงกันได้ ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงเรื่องของการให้เอาไว้ว่า

การให้จะเป็นการให้วัตถุ สิ่งของ ให้วิชาความรู้ ให้อภัย ให้ความเมตตา ให้ความปรารถนาดี ให้ความหวังดีก็ตาม จะเสริมสร้างให้เกิดไมตรีจิต ระหว่างผู้ให้กับผู้รับเสมอ เพราะแต่ละฝ่ายได้รับประโยชน์ด้วยกัน ผู้ให้ก็จะเป็นที่รักของผู้รับ ผู้รับก็จะเป็นที่รักของผู้ให้ เพราะถ้าท่านไม่รัก ไม่เมตตาท่านก็ไม่ให้ การที่ท่านให้ก็เพราะมีความรัก ความเมตตา และเมื่อมีการให้ตามสมควรแก่กรณีของบุคคล กาละ โอกาส ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ก็จะแพร่กระจายออกไปเป็นหมู่คณะตลอดถึงประเทศชาติที่เป็นส่วนรวม

เราจึงพบตัวอย่างบุคคล ในระดับต่าง ๆ ที่ได้ให้อะไรแก่ประเทศชาติ แก่โลกเอาไว้แม้ท่านเหล่านั้นจะจากโลกนี้ไป เป็นเวลานานมากบ้างน้อยบ้าง แต่คุณธรรมความดีของท่านยังเป็นตรา

ระดับโลก อนุชนรุ่นหลังที่เกิดมา ได้ให้ความเคารพ นับถือ
สักการบูชาในเกียรติคุณ ความดีของท่าน จนท่านกลายเป็น
ศูนย์รวมจิตใจของบุคคล ให้มาร่วมหลักความคิด ร่วมกิจกรรม
ร่วมผลประโยชน์กันเพื่อท่านเหล่านั้น เช่นกิจกรรมที่ทำเพื่อสักการะ
บูชาต่อพระพุทธเจ้า ต่อครูบาอาจารย์ ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์
ต่อบุพพการี ต่อพ่อ-แม่ เป็นต้น ซึ่งแต่ละกรณีนั้นได้ดึงบุคคล
เป็นอันมาก ให้มาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะมีจุดยึดเหนี่ยว
ร่วมกัน จุดยึดเหนี่ยวทางใจจึงมีความสำคัญ จุดนี้เดี๋ยวนี้อาจจะ
เป็นอุดมการณ์ อาจจะเป็นธรรม อาจจะเป็นบุคคล หรือแม้แต่
ผลประโยชน์ของส่วนรวมที่แต่ละคนมุ่งไปที่ผลประโยชน์นั้น ๆ
เป็นหลักยึดเหนี่ยวร่วมกัน

อย่างคติไทยได้ใช้หลักของการประสานประโยชน์ ในการ
ทำงานเพื่อส่วนรวมของคนเป็นอันมาก ด้วยความรู้สึกสามัคคี ด้วย
ข้อความง่าย ๆ ว่า **ขนทรายเข้าวัด** ซึ่งทุกคนจะเกิดความรู้ ความ
เข้าใจในทันทีว่ารูปลักษณะของการขนทรายเข้าวัดนั้น วัดคือกลุ่ม
ผลประโยชน์แต่วัดนั้น เป็นของทุกคน การทำงานในลักษณะนี้
จึงไม่เป็นผลประโยชน์ของปัจเจกชน แต่เป็นผลประโยชน์เพื่อ
ส่วนรวมคือวัด

เพราะฉะนั้น การขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ที่จะนำไปสู่
ความแตกสามัคคีก็เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะมีผลประโยชน์ร่วมกัน
แต่ละคนจะได้ความปิติ ปราโมทย์ ความเอิบอímใจที่ได้ทำ และความ
รู้สึก เป็นมิตรมีความผูกพันกัน ร่วมกิจกรรมกันโดยมีจุดยึดเหนี่ยว

ร่วมกัน ผลประโยชน์เหล่านั้นก็อยู่ในสภาพที่เรียกว่า เรือล่มในหนอง
ผลดีงามทั้งหลายก็ตกอยู่ในหนอง คือส่วนรวม นั่นเอง คนที่ทำงาน
ในลักษณะนี้ได้ไม่ใช้ปกติธรรมดา

คนเห็นแก่ตัวนึกถึงผลประโยชน์ของตัวเอง ก็ทำไม่ได้

คนไม่มีศรัทธาในวัด ก็ทำไม่ได้

คนที่ไม่ชอบพระที่มีอยู่ภายในวัด ก็ทำไม่ได้

คนที่ไม่ชอบบุคคลที่เข้ามาส่วนรวมกันจนทรายเข้าวัด ก็ทำไม่ได้

เหมือนกัน เป็นต้น

เพราะฉะนั้น เมตตาจึงต้องขยายออกไปในขอบข่ายที่กว้าง
ไกลออกไปโดยลำดับ ถ้าไม่อย่างนั้นแล้วก็จะเกิดอาการชะงักงัน
ไม่อาจที่จะสร้างสรรค์งานเพื่อส่วนรวมได้ เวลาพระพุทธเจ้าทรง
สอนเรื่องเมตตา จึงสอนให้แผ่ไปในทิศทั้งปวง ซึ่งในแต่ละทิศนั้น
อาจจะมีคน ที่เรารักและเราไม่ชอบ คนที่เราเฉย ๆ อยู่แต่เมื่อได้
พยายาม ปลุกฝังความรู้สึกเมตตา แม้แต่คนที่เราไม่ชอบก็จะเกิด
ความคิด ในการให้อภัยและทำใจ ให้ก่อปรด้วยเมตตาต่อเขาได้
ในโอกาสหนึ่ง

การร่วมกิจกรรม จะเกิดขึ้นและผลประโยชน์จากการร่วม
กิจกรรมก็ตกแก่ส่วนรวมดังกล่าว ข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งคือ
สังคมไทยเรามีการพูดกันว่า คนไทยมีเอกลักษณ์พิเศษโดดเด่นช่วย
ให้สามารถเกาะกลุ่ม สร้างชาติ ปกป้องรักษาชาติ แก้ปัญหาที่เกิดขึ้น
ภายในชาติกันมาได้ เพราะมีเอกลักษณ์พิเศษ คือโดยพื้นฐาน
อหยาศัยจริง ๆ เป็นคนที่

มีความรักสงบ มีความเสียสละ กล้าหาญ รู้จัก ประสานประโยชน์ และมีความสามัคคี

การรักความสงบนั้น อาจจะเป็นลักษณะนิสัยที่สืบเนื่องมาจาก การซึมซับเอาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาส่วนหนึ่ง ส่วนหนึ่งก็อาจจะเป็นเรื่องของสายเลือด คือเป็นชนชาติที่พอใจ ยินดีต่อความสงบ ไม่ปรารถนาเรื่องวุ่นวายต่าง ๆ พยายามหลีกเลี่ยงปัญหา ตลอดถึงการแก้ไขปัญหานั้น ยามใดที่เกิดความไม่สงบขึ้นภายในชาติบ้านเมือง ประชาชนภายในชาติจะมีความรู้สึก เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความพร้อมเพรียงในการขจัดสาเหตุ แห่งความไม่สงบให้ออกไปคุณสมบัติเหล่านี้เป็นฐานที่มีความสำคัญ นำไปสู่คุณสมบัติประการที่ ๒ คือ

ความเสียสละ ได้แก่ความมีน้ำใจ โอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อ เพื่อแม่ พร้อมที่จะเสียสละแบ่งปันแก่บุคคลอื่น จนกลายเป็น คุณลักษณะที่มีความโดดเด่น เป็นที่กล่าวขวัญยกย่องของคน ทั้งหลายที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับคนไทย จะยอมรับว่า คนไทยเป็น คนมีน้ำใจต่อคนทั้งหลาย แม้จะเป็นคนต่างชาติ ต่างเมืองมา เรื่องราวที่นำไปกล่าวขวัญกันมาก เช่น การกระทำของคนไทยใน สงครามโลกครั้งที่ ๒

เมื่อฝรั่งถูกญี่ปุ่นจับไปสร้างสะพานข้ามแม่น้ำแคว คนไทยก็ เสียสละทรัพย์สินเงินทอง ข้าวปลา อาหารของตนเอง สงเคราะห์ แก่คนเหล่านั้น และในขณะเดียวกันก็เบียดเบียนญี่ปุ่น ในฐานะ ที่เป็นศัตรูของชาติ แต่เมื่อญี่ปุ่นประสพกับความพ่ายแพ้ คนไทยก็ให้อภัยเข้าไปสงเคราะห์ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ทหารญี่ปุ่นอีก

เพราะฉะนั้น ความมีน้ำใจเสียสละนี้ จึงทำให้สามารถเสียสละ วัตถุประสงค์ของ ทรัพย์สินเงินทอง ประโยชน์สุขส่วนตัว กำลังกาย กำลังความคิด กำลังความสามารถ กำลังความรู้ เวลาอันมีค่าของตนเพื่อ ประโยชน์แก่ส่วนรวม เช่นมีกิจกรรมในลักษณะที่เรียกว่า ลงแขก เป็นการสละประโยชน์ของตัวเอง เอื้อประโยชน์สุขแก่คนอื่น จนมีความพร้อมที่จะสละประโยชน์สุขส่วนน้อย เพื่อประโยชน์สุข ส่วนใหญ่ ตามหลักที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำไว้ว่า

คนมีปัญญา เมื่อมองเห็นประโยชน์สุขที่ไพบุลย์ ย่อม เสียสละพอประมาณ เพื่อได้มาซึ่งประโยชน์สุขที่ไพบุลย์

ความกล้าหาญ ในการที่จะต่อสู้กับคนซึ่งทำตนเป็นศัตรูมา คุกคาม รุกรานชาติบ้านเมือง ประวัติศาสตร์ได้ยืนยันความจริง ส่วนนี้ในทุกยุคทุกสมัย บางครั้งคนไทยจำนวนน้อย แต่ด้วยความ กล้าหาญเด็ดเดี่ยว ร่วมแรง ร่วมใจกัน สามารถป้องกันอันตราย จนถึงขจัดอันตรายเหล่านั้นออกไปได้

ในความกล้าหาญนั่นเอง ยังออกมาในรูปที่กล้าต่อสู้กับ อุปสรรค อันตรายต่าง ๆ ไม่หวั่นต่อภัยอันตราย ซึ่งเอกลักษณ์เหล่านี้ เมื่อไปอยู่ในต่างแดนค่อนข้างจะโดดเด่น เพราะมีการแข่งขันกันต่อสู้ กันในด้านต่าง ๆ ทำให้คนไทยสามารถดึงเอาคุณสมบัติพิเศษของตน ออกมาใช้ จนได้สำเร็จกิจการทางการศึกษา การงานเป็นต้น

การรู้จักประสานประโยชน์ เป็นการแบ่งปันผลประโยชน์ ต่างๆ ที่ควรจะได้ ควรจะเป็นให้แต่ละคนได้รับร่วมกันมากบ้าง น้อยบ้าง ตามสมควรแก่กำลังความสามารถ แม้บางคราวจะมี

ความขัดแย้งระดับประเทศต่อประเทศ หรือหลาย ๆ ประเทศ กับประเทศไทย แต่เพราะมองเห็นว่า การขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ จนถึงกับยื้อแย่งผลประโยชน์ อาจจะนำไปสู่สงคราม เพื่อแย่งผลประโยชน์เหล่านั้นกันได้ เมื่อถึงจุดนั้น ย่อมทำลายความสงบซึ่งทุกชีวิตต้องการลง

คนไทยเราจึงมีความพร้อมที่จะประสานประโยชน์กัน โดยมีจุดกลางทางความคิดในการประสานประโยชน์ ไม่มุ่งแต่เอารัดเอาเปรียบบุคคลอื่นเพียงอย่างเดียว

มีความสามัคคี ความสามัคคีนั้น แม้จะเน้นเอกลักษณ์ของชนชาติไทยก็ตาม แต่ถ้ามองจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์ ก็พบว่า คนไทยมักจะร่วมรักสามัคคี ในกรณีที่มีข้าศึกศัตรูมาจากต่างแดน คนจะลืมเรื่องส่วนตัวได้ แล้วร่วมแรงร่วมใจกันป้องกันภัยอันตรายที่เกิดขึ้นจากคนอื่นได้ แต่ในขณะเดียวกันเมื่อไม่มีข้าศึกศัตรูมาจากภายนอกก็มักจะมีการทะเลาะวิวาทกันเอง

บางครั้งก็เป็นเรื่องที่ไม่ค่อยจะเป็นเรื่อง บางครั้งก็ขัดแย้งกัน ในด้านความเห็น บางครั้งก็ขัดแย้งกันในเรื่องผลประโยชน์ บางครั้งก็เป็นการข่มเหง รังแกกัน บางครั้งก็มีการเอารัดเอาเปรียบกัน มิใช่น้อยที่ถูกปลุกปั่น ยุ้งยง ส่งเสริมจากบุคคลอื่น จนตกเป็นเครื่องมือของบุคคลอื่น สร้างความแตกแยกขึ้นภายในชาติบ้านเมือง เรื่องราวเหล่านี้ก็เกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่าเช่นเดียวกัน

ดังนั้น ปัญหาเรื่องความสามัคคีจึงต้องอาศัยคุณธรรมทั้งสองประการดังกล่าว คือ **ความรักและความรู้** จะต้องรักตัว ความสามัคคี

ผลของสามัคคี เหตุให้เกิดสามัคคี โดยใช้ปัญญาพิจารณาเห็นคุณค่า
ของความสามัคคี เห็นคุณค่าแห่งรสสามัคคี เห็นโทษของความ
แตกแยกและที่สำคัญอย่างยิ่ง ในฐานะที่เป็นชาวพุทธมีความเชื่อ
ในเรื่อง กฎของกรรม จะต้องมองโทษให้ประจักษ์ว่า สาเหตุให้
เกิดความแตกสามัคคีนั้น ล้วนแล้วแต่สืบเนื่องมาจากกิเลสอันเป็น
เหตุนำไปสู่การทะเลาะวิวาทดังกล่าว

ความแตกแยกนั้น อาจจะมีจุดเริ่มต้นมาจากความโกรธ
จนพร้อมที่จะกระจายออกไปครบหมดทุกข้อ จนถึงจุดที่เรียกว่า
ยอมกันไม่ได้ ในที่สุดความสูญเสียที่เกิดขึ้นจากความแตกสามัคคี
นั้น ไม่คุ้มกันเลยกับสิ่งที่สูญเสียไป บางครั้งจะต้องสูญเสียสิ่งดีงาม
ที่ได้ สร้างขึ้นมาเป็นเวลานาน และยังเป็นตราบาปที่ถูกจารึกไว้ใน
ประวัติศาสตร์ อันแสดงให้เห็นถึงความเลวร้าย ความตกต่ำทาง
จิตวิญญาณ ของบุคคลแต่ละยุค แต่ละสมัยที่มีความแตกแยก
ราวฉานกัน และทิ้งปัญหา ทับถมปัญหาเหล่านั้น ให้คนรุ่นหลังแก้กัน
ทั้ง ๆ ที่คนเหล่านั้นไม่ได้เป็นต้นเหตุแห่งการทะเลาะวิวาท

เพราะฉะนั้น ปัญญาที่จะมองให้เห็นโทษของความแตก
สามัคคี จะต้องมองเห็นได้มาก มองให้เห็นหลายแง่ หลายมุม มองให้
เห็นเป็นขบวนการ ทั้งตัวเจตนาเป็นเหตุให้เกิดขึ้น ลักษณะของการ
กระทำ ปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งเสริมให้เกิดความแตกแยกราวฉาน และผล
ก็คือความวิบัติ ความสูญเสีย ให้เห็นโทษประจักษ์ชัด เหมือนเห็น
โทษของยาพิษ โทษของศัตรู โทษของอสรพิษต่าง ๆ แล้วเพียร
พยายามจะหลีกเลี่ยงให้ห่างไกลจากเรื่องเหล่านั้น แน่นนอนถ้าหากใจ

ประกอบด้วยเมตตา ความรัก และปัญญาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวไว้
แล้ว ก็อาจจะรักษาความสามัคคีเอากิภาพไว้ได้ตลอดไป

แต่ไม่ควรลืมว่า ความรักที่ดี ปัญญาที่ดี จะต้องมีการ
เพิ่มพูนเรื่อย ๆ เพราะว่าการรักและความรู้ก็เป็นสิ่งขารที่มีความ
เปลี่ยนแปลงแปรปรวนไปตามเหตุ ตามปัจจัย

ดังนั้น คนที่เราเคยรัก อาจจะโกรธได้ คนที่เขาเคยเมตตา
อาจจะหมดความเมตตา กลับเป็นความอาฆาตเคັนได้ เนื่องจาก
เราอยู่ในยุคข้อมูลข่าวสาร ที่มีการต่อสู้ในเรื่องข้อมูล ข่าวสารกันอย่าง
รุนแรง

บางกรณี ปัญญาอาจจะไม่พอต่อการใช้ตัดสินใจวินิจฉัย
เพราะฉะนั้นปัญญาก็ต้องพยายามเพิ่มขึ้น ทั้งในด้านของการเรียนรู้
การคิด พินิจพิจารณา เรื่องใดที่ไม่สามารถตัดสินใจวินิจฉัยได้ ก็ต้องมี
การสืบสวน สอบสวน ปรึกษาหารือกับท่านผู้หลักผู้ใหญ่ แม้แต่
ปัญหาความขัดแย้ง บางกรณีที่เกิดขึ้น ถ้าเห็นว่าตนเองไม่สามารถ
จะแก้ปัญหตามลำพังได้ ก็ต้องให้คนที่มีความสามารถเป็นที่
เคารพนับถือของคนซึ่งมีเค้าว่าจะแตกสามัคคีกัน ให้พูดจาส่งเสริม
สนับสนุนให้กลับสามัคคีคืนดีกัน

จุดยึดเหนี่ยวทางใจเหล่านี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรียกว่า
สังคหวัตถุ แปลว่า วัตถุอันเป็นที่ตั้งของการสงเคราะห์ อนุเคราะห์
กัน โดยทรงอุปมาให้เห็นว่า เป็นเหมือนล้อรถที่จะนำไปสู่จุดหมาย
ปลายทาง รถที่ไม่มีล้อ จะไปสู่จุดหมายปลายทางไม่ได้ ฉะนั้นใด
คนที่อยู่ร่วมกันจะอยู่ร่วมกันอย่างรู้รักสามัคคีนั้น จะต้องมึคุณธรรม

คือ สังคหัตถุ ๔ ประการ

ซึ่งในแง่ของความเป็นจริงแล้ว แตกต่างกันอย่างชัดเจน แต่โดยเนื้อหาแล้วก็เหมือนคุณธรรมที่กล่าวแล้ว นั่นก็คือเกิดมาจากฐานจิตที่ก่อปรด้วย ความรัก ความเมตตา ปัญญา ความรอบรู้ โดยสะท้อนออกมาเป็น

ทาน การให้การสงเคราะห์ อนุเคราะห์ การให้ด้วยสำนึกคุณ
ปิยวาจา พูดจាកันด้วยความรัก ความปรารถนาดี ความหวังดี เรื่องที่นำมาพูดกัน ควรเป็นเรื่องดี เป็นความลัทธิ ความจริง ส่งเสริมให้เกิดความสามัคคี ประสานความสามัคคี และกระชับความสามัคคี เป็นวาจาที่สละสลวย ไพเราะ อ่อนหวาน แสดงออกซึ่งอัธยาศัยไมตรี เป็นคำพูดที่ก่อปรด้วยสาระประโยชน์ ที่ทั้งผู้ฟังและผู้พูดต่างก็ได้พูดได้ฟังในเรื่องที่เป็นสาระประโยชน์

อรรถจริยา ประพฤติตน วางตน กระทำตน ให้เป็นประโยชน์แก่บุคคลอื่น ทั้งด้วยการพูด ด้วยการกระทำ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง อย่างน้อยก็ไม่ตัดรอนผลประโยชน์ของคนอื่น

สมานัตตตา วางตนได้เหมาะสม ไม่ถือตัว ไม่ยกตนข่มท่าน เข้ากับคนอื่นได้สนิทสนม ที่พูดกันในปัจจุบันว่า *ทำดีได้ดี* อันเกิดขึ้นจากการยอมรับนับถือ สถานะของบุคคลอื่น ให้ปฏิบัติตนกับบุคคลนั้น ๆ ตามควรแก่สถานะ

คุณธรรมที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เมื่อกล่าวโดยชื่อมืออยู่ถึง ๔ ประการ แต่พึงสังเกตว่าคุณธรรมในภาคของการปฏิบัติ นั้น เปรียบเหมือนได้ปลูกต้นไม้ขึ้นสักต้นหนึ่ง โดยเริ่มต้นจากจุดเล็ก ๆ แต่เมื่อ

ผ่านกาลเวลา ผ่านการดูแลเอาใจใส่ การรดน้ำ การใส่ปุ๋ยพรวนดิน ขจัดวัชพืชออกไป ต้นไม้เหล่านั้นก็จะเจริญเติบโตแผ่กิ่งก้าน ความเติบโตใหญ่ไพศาลออกไปตามลำดับ ให้ดอกไม้ให้ผลที่ทยอยกันไปไม่ขาด หลักธรรมะในแนวปฏิบัติจึงทรงแสดงไว้ว่า

กุศลธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่บุคคลได้บังเกิดขึ้นแล้ว กุศลธรรมอย่างอื่นที่ยังไม่เกิด ก็จะมีบังเกิดขึ้น ที่บังเกิดแล้วก็จะเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น เหตุนี้จึงควรกระทำ บำเพ็ญ สร้างกุศลธรรม เหล่านี้ให้บังเกิดขึ้น เพราะเมื่อเกิดแล้ว จะเป็นประโยชน์โดยส่วนเดียว ไม่เป็นโทษแก่ใคร ๆ

ข้อนี้พึงสังเกต คำขวัญที่เคยนำมาเน้นย้ำกันในปีเยาวชนสากล ในคราวนั้นนายกรัฐมนตรีได้เน้นย้ำให้เยาวชนมีคุณธรรม ๓ ประการคือ **สามัคคี มีวินัย ใฝ่ธรรม**

องค์การสหประชาชาติได้ให้คำขวัญว่า **ร่วมแรงแข่งขัน ช่วยกันพัฒนา ใฝ่หาสันติ** ซึ่งเราจะเห็นว่า ถ้าเป็นต้นไม้แล้ว ใฝ่คุณธรรมก็คือ รากของต้นไม้ แนนอนผลของต้นไม้จากรากไป ถึงผลนั้นก็ทิ้งช่วงกันนานพอสมควร แต่จะมีเหตุปัจจัยเข้ามา ประกอบกันตามลำดับ แต่ว่าจากการให้ปุ๋ยการรดน้ำที่รากนั่นเอง จึงจะไปออกผลที่ปลาย

ธรรมะในแนวปฏิบัติก็มีลักษณะอย่างนั้น เพราะอะไร ? เพราะว่า เมื่อคนเรามีจิตใจใฝ่คุณธรรมอะไร ใจที่ใฝ่คุณธรรม ก็จะมีใจที่พอใจยินดี ชอบใจ ในสิ่งนั้น ๆ จะมีความเพียรพยายามประพฤติปฏิบัติในคุณธรรมนั้น จะมีความมุ่งมั่น

เพื่อให้การปฏิบัติคุณธรรมนั้นสำเร็จผล จะมีการศึกษา มีการ
ตรวจสอบ มีการพิจารณาเพื่อให้มีความสำเร็จในธรรมนั้น ๆ ข้อนี้
เคยมีเทวดามาทูลถามพระพุทธเจ้าว่า

คนเราจะรู้ได้อย่างไรว่า เขาจะประสพความสำเร็จ
หรือจะประสพความเจริญ

พระพุทธเจ้ารับสั่งว่า คนเราจะเสื่อมก็รู้ได้ง่าย คนจะเจริญ
ก็รู้ได้ง่าย คือผู้ใดใคร่ธรรมก็เป็นผู้เจริญ ผู้ใดชังธรรมก็เป็นผู้เสื่อม

เพราะฉะนั้น การใฝ่คุณธรรมก็คือใคร่ในธรรม ยินดีในธรรม
พอใจในธรรม ได้แก่สิ่งที่ดีงามทั้งหลาย คนที่ใฝ่คุณธรรมจะอยู่
อย่างมีระเบียบวินัย มีความเคารพกฎเกณฑ์ กติกาต่าง ๆ ข้อกำหนด
กฎหมาย และระเบียบแบบแผนที่จะต้องประพฤติปฏิบัติตลอดถึง
ศีลในศาสนา และจะเลิกซึ่งลงไปจนมีวินัยในตัวเอง ที่ออกมา
ในรูปของลัทธิจริยฐาน มีเจตน์จำนงที่จะประพฤติ ที่จะกระทำ
จะปฏิบัติอย่างนั้น อย่างนี้แล้ว ก็มุ่งมั่นประพฤติปฏิบัติ จนประสพ
ความสำเร็จ คนที่เป็นเช่นนี้เมื่อเกี่ยวข้องกับคนอื่นก็จะมีระเบียบวินัย
กลายเป็นวินัยภายในตัวเอง วินัยภายในครอบครัว วินัยภายใน
สถาบัน วินัยภายในสังคม วินัยภายในชาติ

เมื่อคนมีวินัยมาอยู่ร่วมกัน ก็จะอาศัยวินัยนั่นเอง ทำงาน
ส่งเสริมกัน ประสานกัน สนับสนุนกัน ช่วยเหลือกัน แบ่งเบาภาระกัน
เป็นต้น ก็จะกลายเป็นเรื่องความสามัคคี เมื่อคนสามัคคีกันแล้ว
เขาจะร่วมแรงร่วมใจกัน สนับสนุนกัน ส่งเสริมกัน อันเป็นการ
ร่วมแรงแข่งขันนั่นเอง ก็จะกลายเป็นพัฒนาการระดับต่าง ๆ เมื่อ

ปัจเจกชนแต่ละคนได้รับการพัฒนา ก็หมายความว่า สังคมได้รับการพัฒนา คนที่พัฒนาแล้วก็จะสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามขึ้นมา ทั้งในด้านวัตถุและในด้านจิตใจ **สันติ** คือ *ความสงบอันเป็นผลที่ประสงค์ร่วมกันจะบังเกิดขึ้น*

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า แม้จะกล่าวถึงคุณธรรมไว้ถึง ๖ ประการ แต่ละอย่างนั้นเป็นเหตุ เป็นปัจจัยของกันและกัน ทำนองเดียวกับการปลูกต้นไม้ดังกล่าวแล้ว เรื่องสามัคคีเป็นความหมายที่ทรงเน้นย้ำให้รู้จักสามัคคี และรักสามัคคี ซึ่งหมายความว่าเราก็ต้องมีความสามัคคี จึงจะรักษาสามัคคีไว้ได้

ถ้าไม่มีความสามัคคีก็ไม่ว่าจะเอาอะไรมารักษา ความสามัคคีจึงต้องรักด้วยและจะต้องรักษาไว้ด้วย เพราะอะไร เพราะสิ่งอะไรก็ตาม ถ้าเราจะมี การทนุถนอม หวงแหน

กิจกรรมที่บุคคลทำไป เพื่อสิ่งที่ตนรัก บุคคลที่ตนรัก เพื่อสถานที่ สถานที่ที่ตนรัก รวมถึงประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ที่ตนรัก ก็จะออกมาในรูปของการพยายามป้องกัน สิ่งที่เป็นอุปสรรคเป็นภัย เป็นอันตราย และเป็นสาเหตุของการแตกสามัคคี แม้เมื่อเกิดความแตกแยกร้ายฉานขึ้นมา ก็พยายามอาศัยความรัก ความรู้ ประสานประโยชน์กันทำความเข้าใจกัน ปรีक्षाกันด้วยความเป็นมิตร พร้อมใจขจัดความแตกแยกเหล่านั้นออกไป อะไรที่เป็นเงื่อนไขเป็นปัจจัยส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดสามัคคี จะมากหรือน้อยก็ตาม ก็พยายามส่งเสริมสนับสนุนกัน ทั้งตัวเหตุแห่งความสามัคคี ทั้งคนที่สามัคคี ทั้งตัวความสามัคคี โดยมุ่งไปที่ผล คือความดำรงอยู่อย่างมั่นคงของสามัคคีธรรม

ดังนั้น เมื่อสามัคคีมีอยู่ ก็ต้องช่วยกันรักษาสามัคคีและ
พัฒนาสามัคคีต่อไป การประพฤติในลักษณะนี้ นอกจากจะเป็น
การสืบสานงานของคนดีในโลกแล้ว ยังเป็นการได้ประพฤติปฏิบัติ
ธรรมะ เป็นการสร้างความสวัสดิ์ให้แก่ตน สร้างความรัก ความ
เคารพ การสงเคราะห์กัน ความสามัคคีเอกภาพให้เกิดขึ้นภายใน
สังคมที่เราเป็นสมาชิกอยู่ และในขณะที่เดียวกัน ก็กลายเป็นแบบอย่าง
ให้อนุชนรุ่นหลังได้ประพฤติปฏิบัติตาม

เพราะฉะนั้น การปฏิบัติธรรมะจึงเหมือนกับการ ยิงนก
ทีเดียวแต่ได้นก ๓ ตัว แทนที่จะได้นกเพียง ๒ ตัว อย่างที่พูดกัน
คือ

เป็นการดำเนินชีวิตของตนไปในคัลลองแห่งธรรม

เป็นการสืบสานสิ่งที่ดีงามในอดีต เพื่อนำมาประพฤติปฏิบัติ

ในปัจจุบัน

*เป็นตัวอย่างให้อนุชนรุ่นหลังได้ยึดถือ เป็นแนวทางในการ
ดำเนินชีวิต*

จึงเป็นการทั้งบุญ ทั้งคุณที่จะเกื้อหนุน ส่งเสริมให้เอกลักษณ์
ของความเป็นคนไทยที่ปรากฏอยู่ในเพลงชาติ

เพลงชาติ

คำร้อง : พ.อ.หลวงสารานุประพันธ์

ทำนอง : พระเจนดุริยางค์

ประเทศไทยรวมเลือดเนื้อชาติเชื้อไทย

เป็นประชารัฐไผทของไทยทุกส่วน

อยู่ดำรงคงไว้ได้ทั้งมวล

ด้วยไทยล้วนหมายรักสามัคคี

ไทยนี้รักสงบถึงจะรบไม่ขลาด

เอกราชจะไม่ให้ใครข่มขี่

สละเลือดทุกหยาดเป็นชาติพลี

เถลิงประเทศชาติไทยทวีมีชัย ชโย

จะเห็นว่าคนไทยเราเป็นคนมีความสามัคคี เสียสละ
กล้าหาญ และรักสงบ รู้จักประสานประโยชน์ให้ดำรงคงอยู่ตลอดไป

แต่เนื่องจาก สังคมปัจจุบันนอกจากจะเป็นยุคของข้อมูล
ข่าวสารแล้ว ยังเป็นยุคที่มีการแข่งขันเพื่อสร้างสถานะทางเศรษฐกิจ
กัน และเป็นการแข่งขันที่ค่อนข้างรุนแรง การขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น
ภายในสังคม มักจะมาจากเรื่องที่เราเรียกว่า ผลประโยชน์ขัดกัน
จนบางครั้งรุนแรงมาก อย่างที่พูดกันว่า

ผลประโยชน์ขัดกันก็บรรลัย ตายเสียได้ข้างหนึ่งจึงจะดี

อันเป็นการสะท้อนมาจากจิตใจของบุคคล ที่ขาดความมี
เมตตาจิตต่อกัน ให้ความสำคัญต่อผลประโยชน์ มากกว่าความเป็น
มิตร ความเป็นหมู่ คณะ สังคม ประเทศชาติ ที่สามัคคีกัน ซึ่งใน
แง่ของความเป็นจริงแล้ว ผลประโยชน์นั้นเป็นเรื่องที่เราขัดแย้งกันไป
ก็เท่านั้นเอง

ในที่สุดก็ต้องทิ้งไว้ในโลก ไม่มีใครเอาผลประโยชน์เหล่านั้นติดตัวไปได้ แต่คุณธรรม คือความสามัคคีนั้นจะเป็นบุญกุศลที่ติดตามตนไป อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า

อันคนเราซึ่งจะต้องตายนั้น ทำบุญ และบาปอย่างหนึ่งอย่างใดเอาไว้ในโลกนี้ บุญและบาปนั้นจะเป็นของ ๆ บุคคลนั้นโดยแท้ บุญและบาปนั้นจะติดตามบุคคลนั้นไปเหมือนเงาติดตามตนไปฉะนั้น

ดังนั้น ความขัดแย้งที่เกิดมาจากผลประโยชน์ขัดกันก็ดี การแย่งอำนาจกันก็ดี การแย่งผลประโยชน์กันก็ดี การแย่งสิทธิในด้านต่าง ๆ ก็ดี จึงควรจะมีจุดประสานกัน โดยไม่มุ่งแต่จะได้ฝ่ายเดียว แต่จะมุ่งเฉลี่ยผลประโยชน์เหล่านั้นกันอย่างยุติธรรมอย่างมีเหตุมีผล ซึ่งแน่นอนจำเป็นจะต้องมีคุณสมบัติของคนทำงาน จะทำหน้าที่ประนีประนอมประสานประโยชน์กับคนอื่น คุณสมบัติเหล่านี้มีอยู่แล้วในจิตสำนึกของชาวพุทธที่เป็นลัทธิบวรบัณฑิตทั้งหลาย

ข้อสำคัญอยู่ที่ ท่านรู้สึกว่าท่านเป็นชาวพุทธที่มีคุณลักษณะของความเป็นผู้รู้ ผู้ดีน ผู้เบิกบานหรือไม่ หากมีความพร้อมจริงเมื่อนั้นการรักษาคุ้มครองจากพระธรรมก็จะเกิดขึ้น เพราะ

พระธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรมเสมอไป และพระธรรมที่ประพฤติดีแล้วจะอำนวยประโยชน์สุขให้เสมอไปเช่นกัน

ใจสงบจะพบความสุข

ในการปฏิบัติกรรมฐานส่วนที่เรียกว่า **สมถกรรมฐาน** คือกรรมฐานที่จะทำให้ใจของตนให้สงบด้วยอารมณ์ของกรรมฐาน ที่ทรงแสดงไว้มีลักษณะต่าง ๆ นั้น เป้าหมายที่สำคัญที่สุดคือ ต้องการให้จิตใจของบุคคลสงบจากนิวรณ์ธรรมทั้ง ๕ ประการ ซึ่งท่านเรียกว่า **ปรัยฐานกิเลส** คือกิเลสที่เกิดขึ้นกลุ่มรุมจิตใจของบุคคล

พระพุทธศาสนาได้แบ่งกิเลสไว้เป็น ๓ ระดับคือ

๑. วิตกกมกิเลส กิเลสที่ทะลักออกมาทางกายกับทางวาจา ทำให้อาการกายวาจาของบุคคลนั้น ๆ เป็นไปตามอำนาจ ของกิเลส แสดงออกมาในลักษณะเบียดเบียนตนเองและเบียดเบียนบุคคลอื่น ซึ่งเมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว จะเป็นการประพฤติดิตต่อบุคคลอื่นในด้านร่างกาย ทรัพย์สิน ประเวณี และในด้านการคบหาสมาคมกัน โดยขาดความจริงใจ กิเลสส่วนนี้พระพุทธศาสนา ได้บัญญัติศีลไว้เพื่อเป็นเครื่องยับยั้งพฤติกรรมของบุคคล ไม่ให้ตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลส นั้น ๆ มากเกินไป

ศีลทั้งห้าประการที่บุคคลประพฤติล่วง ล้วนเป็นการกระทำตามอำนาจของกิเลสสามกอง คือกิเลสสายโลภะ โทสะ โมหะ การฆ่า

นั้น บางครั้งก็เป็นการฆ่าเพราะโลภะ เช่นการทำอาชีพประมงเป็นต้น
บางครั้งก็เป็นการฆ่าเพราะโทสะ เช่นการบันดาลโทสะมีการทุบตี
ประทุษร้ายกันเป็นต้น บางครั้งก็เป็นการฆ่าเพราะโมหะ แต่ว่าการ
การแสดงออกเหล่านั้น จะเป็นโลภะก็ตาม โทสะก็ตาม จะต้องมิ
โมหะแทรกซึมอยู่ตลอดไป แม้ในการขโมยทรัพย์สมบัติของบุคคลอื่น
ก็เป็นเรื่องของโลภะโทสะโมหะเหมือนกัน แสดงว่ากิเลสทั้งสามกอง
นี้มีกำลังมาก เนื่องจากมีอารมณ์ที่ภายนอกเข้ามากระตุ้น ตัวกิเลส
ภายในเองก็แรง ธรรมชาติคือสติบกพร่องไป พฤติกรรมของบุคคล
จึงเป็นไปตามอำนาจของกิเลสเหล่านั้น แต่เมื่อบุคคลได้สมาทานศีล
ทั้งห้าประการแล้ว ก็เป็นอันว่าได้หยุดยั้งอำนาจของกิเลสทั้งสามกอง
นั้น ไม่ให้บังคับบัญชากายกับวาจาของตนให้วิปริตไปตามกิเลสได้
แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่ากิเลสนั้นหมดไป

โลภะโทสะโมหะนั้นเอง แต่ว่ามีกำลังเบากว่าที่ออกมา
ข้างนอกลักษณะอย่างนี้ พึงเห็นได้เหมือนกับน้ำที่เดือด น้ำที่เดือด
แรงมากจะ ทะลักล้นภาชนะออกมา ทำให้ภาชนะและสิ่งที่ใกล้เคียง
เหล่านั้น พลอยแปดเปื้อนไป แต่ในขณะที่เดียวกันเมื่อน้ำไม่ล้น
ออกมานั้น ไม่ได้หมายความว่าน้ำในภาชนะนั้นจะเย็น ก็ยังมี
ความร้อนอยู่นั่นเอง แต่ยังไม่ถึงกับจะดันล้นออกมาจากภาชนะ
เท่านั้น จิตใจ ของบุคคลที่ถูกอำนาจของกิเลสทั้งสามกอง ซึ่งบาง
ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่าเป็นเพลิง หรือว่าเป็นไฟ
ที่เรียกว่า **ราคะ** **ไฟคือราคะ** **โทสะ** **ไฟคือโทสะ** **โมหะ**
ไฟคือโมหะ

การที่ ทรงใช้คำว่าราคะโทสะโมหะบ้าง โลกะโทสะโมหะบ้าง ไม่ได้ หมายความว่ากิเลสจะมีเป็นสี่กอง ที่ทรงใช้คำว่าราคะนั้น จะเป็นพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงแก่ภิกษุ ส่วนที่ใช้คำว่าโลกะ จะเป็นพระธรรมเทศนาที่แสดงแก่พุทธศาสนิกชนทั่วไป ราคะกับ โลกะมีลักษณะเช่นเดียวกัน คือเป็นกิเลสที่ดึงสิ่งต่าง ๆ เข้ามาหาตน ด้วยความสำคัญมั่นหมายหรือความยึดติดว่านั่นเป็นของเราเป็นต้น กิเลสในลักษณะนี้เอง ท่านเรียกว่า **ปริยฎฐานกิเลส** คือเกิดขึ้น กลุ่มรุ่มจิตใจของบุคคลให้เร่าร้อน ชัดสายไปในอารมณ์ต่าง ๆ

ลักษณะชัดสายของกิเลสนั้น จะสังเกตได้ว่าเกิดจากปัจจัย ภายในและปัจจัยภายนอก เข้ามาผสมกัน ถ้าหากว่าจะมีเพียง ปัจจัยเดียว กิเลสเหล่านั้นจะไม่เกิดขึ้นกลุ่มรุ่มใจบุคคล กิเลสจึง มีลักษณะคล้าย ๆ กับตะกอนที่นอนก้นภาชนะ ถ้าหากว่าภาชนะนั้น ยังวางอยู่เฉย ๆ ตราบใด ตะกอนก็ไม่ขึ้นมา แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าในภาชนะนั้นไม่มีตะกอน แต่เพราะไม่มีอะไรมากระทบให้ภาชนะ นั้นกระเทือน ตะกอนก็ไม่ขึ้นมา จิตใจของบุคคลก็จะมีลักษณะเช่น เดียวกัน ถ้าไม่ถูกอารมณ์ภายนอกเข้ามากกระทบแล้ว แม้ว่ากิเลส จะมียู่ กิเลสก็จะไม่เกิดขึ้นกลุ่มรุ่มใจบุคคลนั้น ๆ

ปัจจัยภายนอกนั้นได้แก่อารมณ์ทั้งหกประการ คือรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ ที่ใจเขากำหนดว่าน่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ แต่ว่า เวลาทรงแสดงในที่บางแห่งนั้นจะทรงแสดงเพียง ห้าประการเท่านั้น โดยรับสั่งว่าเป็นข่วงของมาร ถ้าหากว่า

บุคคลใดก็ตามระมัดระวังจิตของตนได้แล้ว จะหลุดพ้นจาก
บ่วงมารทั้งห้าประการนั้น

บ่วงมารนั้น บางแห่งก็เรียกว่า วัตถุกาม หมายถึงว่าวัตถุนั้นใจ
เขากำหนดว่า น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ ได้แก่รูป เสียง กลิ่น
รส สัมผัส

โดยปกติแล้ว จิตของคนนั้นจะหนักไปในด้านโลภะมาก
เพราะว่าความต้องการของบุคคลนั้น จะเห็นว่าต้องการอะไรอย่างใด
ก็ตาม ส่วนมากแล้วเป็นแรงกระตุ้นของโลภะ จะอ่อนหรือจะแรง
เท่านี้เอง เช่นที่นักวิชาการทั่วไปพูดกันว่า คนต้องการความรัก
ต้องการได้รับความรัก ต้องการความอบอุ่น ปลอดภัย ต้องการอิสระ
เสรีภาพ ต้องการความสุข ไม่ต้องการความทุกข์ เป็นต้น ลักษณะ
ความต้องการเหล่านี้ จะเห็นว่าตัวกระตุ้นนั้นเป็นโลภะ ดังนั้น
วัตถุกามทั้งห้า จึงทรงแสดงด้วยคำว่า อิฏฐา กนฺตา มนาปา รุปา
สทฺฐา คนฺธา รสา โผฏฺฐพฺพา โลเก ปิยรูปิ สาตรูปิ อย่างที่
ท่านสวดกันแสดงว่า รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อันน่าใคร่
น่าปรารถนา น่าพอใจ เมื่อต้นหาหรือกิเลสจะเกิด ก็จะมีเกิดขึ้นใน
รูปเสียงเป็นต้นเหล่านั้นนี้เป็นนัยที่ทรงแสดงโดยละเอียด

รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสนั่นเองเป็นตัวมากระตุ้น
เป็นตัวเร้าให้เกิดกิเลสขึ้น ตัวเร้าเหล่านั้น ถ้าสังเกตให้ดีจะพบว่า
ถ้าไม่มีเชื้ออยู่ภายในใจก็จะมีไม่มีความติดปกติอันใดเกิดขึ้น ไม่ว่าจะ
จะในส่วนที่ปรารถนา หรือไม่ปรารถนาก็ตาม ข้อนี้พึงเห็นว่า คำพูด
หรือว่าสิ่งของบางอย่าง ถึงแม้ว่าจะมีค่า แต่หัวใจของบุคคลไม่ได้เก็บ
เชื่อความรู้คุณค่าของสิ่งเหล่านั้นไว้ แม้มันจะเห็นรูปของสิ่งเหล่านั้น

ก็ตาม แต่ใจจะไม่เกิดความปรารถนา จะไม่เกิดกามฉันทน์ในรูป
ของนิวรรณ์ เพราะรูปเหล่านั้นเป็นเหตุ

เช่นตัวอย่าง *ไก่แจ้กับพลอย* พลอยนั้นมีค่าอยู่ด้วยตัวของ
มันเอง ไก่แจ้ได้เห็นพลอยจริง แต่ว่าเชื่อภายในจิตใจไก่แจ้ ที่รู้จัก
คุณค่าของพลอยนั้นไม่มี ไก่แจ้ก็ไม่จิกพลอยนั้น แต่ในขณะที่เดียวกัน
เมื่อเห็นเมล็ดข้าวเปลือก ซึ่งโดยคุณค่าในสายตาของคนแล้ว ข้าว
เปลือกมีค่าน้อยกว่าพลอย แต่ไก่แจ้ได้เก็บคุณค่าของข้าวเปลือก
ไว้ภายในใจ เมื่อไก่แจ้ไปเห็นข้าวเปลือก ไก่แจ้เกิดความปรารถนา
ในข้าวเปลือกนั้น รีบวิ่งเข้าไปจิกกินข้าวเปลือก จิตใจของบุคคล
ที่กระทบอารมณ์ จะดีหรือไม่ดีก็ตาม จะมีลักษณะอย่างนั้น จะต้อง
อาศัยปัจจัยภายนอกเป็นตัวกระตุ้น แต่ว่าจะกระตุ้นได้ก็ต่อเมื่อใจนั้น
มีธาตุนั้น ๆ เช่นกามธาตุ พยาบาทธาตุ ธาตุนั้นคือเชื่อที่มีอยู่ภายในใจ
นั่นเอง เมื่อรูป เสียง กลิ่น รส เหล่านั้นผ่านเข้ามา จิตใจของบุคคล
จะเกิดความรู้สึกไม่อย่างใดอย่างหนึ่ง ในรูปของโลภะโทสะโมหะ
ถ้าหากว่าจิตใจของบุคคลวิ่งพล่านอยู่ในอารมณ์เหล่านั้น โดยเฉพาะ
ที่เป็นปัจจัยภายนอก ความสงบก็จะไม่เกิดขึ้นภายใน จิตใจ

ดังนั้น การทำกรรมฐาน จึงทรงแสดงว่า

**ภิกษุจะต้องเข้าไปในเรือนร้าง ในป่าที่สงบ นั่งตั้ง
กายตรง ดำรงสติให้มั่น**

จะเริ่มขึ้นอย่างนี้ทุกครั้งที่ไป ที่ท่านเรียกว่าต้องมี **กายวิเวก**
คือ **กายสงบ** ทั้งนี้เป็นเพราะอะไร เพราะว่าใจของบุคคลนั้น โดยปกติ

แล้วมักจะไหลไปในอารมณ์ซึ่งผ่านมาทางตาหูจมูกลิ้นกายเป็นความ
เคยชินของใจประการหนึ่ง ลักษณะของใจนั้น ถ้าเคยชินเคยเสพ
คุ้นในเรื่องอันใดไว้มากแล้ว เป็นการยากที่จะดึงมาจาก เรื่องเหล่านั้น
อย่างลักษณะการติดบางสิ่งบางอย่างของบุคคล เช่นติดสุรา บริโภค
อาหารแต่ละครั้งจะต้องมีเครื่องจิ้มเป็นต้น เป็นการตั้งเงื่อนไขให้ใจ
ยอมรับไปแล้ว พอขาดเครื่องจิ้มหรือไม่ได้ดื่มสุรา เป็นต้น จะมีความ
รู้สึกวุ่นวายสับสนไป หรือว่าบริโภคอาหารไม่เอร็ดอร่อยเป็นต้น
นี่เป็นลักษณะสภาพใจที่ไป กำหนดเงื่อนไข แล้วก็ยอมรับไว้เต็มที่
ถ้ายอมรับมาก ท่านก็เรียกว่า เป็นลักษณะของอุปาทาน คือความยึด
มั่นถือมั่นไป ใจที่มีลักษณะกวัดแกว่งอยู่อย่างนี้ เหมือนกับทะเล
ที่มีคลื่นพัดทาบความสงบไม่ได้ เป็นอันตรายในการที่จะเดินเรือ
ลงไปในทะเลนั้น คนต้องการจะชมวิวในท้องทะเล ต้องการจะดู
ธรรมชาติในทะเลก็ดูไม่ได้

นิเวรณของท่านจึงแสดงว่า *เป็นสิ่งที่กั้นจิตของบุคคลเอาไว้
ไม่ให้เข้าถึงความดี*

การกั้นของนิเวรณนั้น จะสังเกตได้ว่ากั้นอยู่สองลักษณะ
คือลักษณะที่จะนำความดีเข้าไป ข้อนี้พึงเห็นตัวอย่างเช่น ในขณะที่
ที่ฟังพระธรรมเทศนา ถ้าหากว่าใจตกไปในกามฉันทบ้างสิ่งบางอย่าง
เช่นต้องการให้มีความเย็นน้อยลงหน่อย หรือมีความเย็นเพิ่มขึ้น
เป็นต้น ใจจะไปพัวพันพะวงอยู่ในเรื่องนี้ การกำหนดข้อธรรมะ ก็จะ
ไม่ปะติดปะต่อ ความเข้าใจก็จะไม่เกิดลึกซึ้งในเรื่องธรรมะ เหล่านี้
เมื่อการนำเข้าไปมีลักษณะที่ไม่สมบูรณ์อย่างนี้เวลาจะแสดงออกมา

หรือว่าจะตัดสินอารมณ์ที่เกิดขึ้นในขณะที่ทำกรรมฐาน ก็ตัดสินไม่ได้เต็มที่ เพราะความเข้าใจไม่มีลักษณะปะติดปะต่อ แม้จะพูดจะแสดงธรรมะ จะแสดงความรู้ของตนก็แสดงออกมา ไม่ได้ดีนิวรรณจึงกันทั้งขาเข้าและขาออก ไม่ให้บุคคลรับความดี เข้าไปเต็มที่ และไม่ให้บุคคลแสดงความรู้ความสามารถของตน ได้เต็มที่เช่นเดียวกัน

ดังนั้นจึงทรงแสดงให้บุคคลกำหนดรู้นิวรรณไว้ใน ๔ ลักษณะด้วยกันคือ

ให้รู้จักนิวรรณตามชื่อนั้น ๆ สำหรับในที่นี้จะกล่าวถึงพยาบาทนิวรรณ ซึ่งเป็นกิเลสสายโทสะ เป็นกิเลสที่ตกตะกอนมาจากโทสะ ลักษณะของพยาบาทนั้น เป็นความร้อนที่ปรากฏเด่นชัด พุดถึงตัวโทษแล้ว ทรงแสดงว่ามีโทษมาก แต่ถ้าหากว่าคลายแล้วจะคลายได้เร็ว เพราะความโกรธจะเกิดภายในใจคนมากไม่ได้ ถ้าหากว่าเกิดนานไป ร่างกายและจิตใจจะต้องผิดปกติ ส่วนกิเลส กองโลภะ จะเห็นว่าโดยโทษเล็กน้อย แต่ถ้าหากว่าจะให้คลาย คือผ่อนคลายให้เบาบางลงไปทำได้ยาก ส่วนโทสะนั้นมีโทษมากถ้าแสดงออกมาแต่ว่าคลายได้เร็ว ส่วนโมหะนั้นมีโทษมากด้วยคลายได้ช้าด้วย

ให้รู้จักพยาบาทซึ่งเกิดขึ้นในจิตว่า พยาบาทมีอยู่ภายในจิตใจเราหรือไม่ก็ให้รู้ ลักษณะการพิจารณาอย่างนี้ จะพบว่าเป็นการสอนให้บุคคลพิจารณา เช่นเดียวกับการพิจารณาในจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน แต่ว่าในจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานเป็นการรู้เพียงขั้นเดียวเท่านั้น

เอง ว่ามีหรือไม่มีเท่านั้น แต่ในที่นี้ให้รู้ว่า พยาบาทมีอยู่ภายในจิตเรา หรือไม่ก็ให้รู้ ให้รู้ว่าพยาบาทที่ยังไม่บังเกิดขึ้นจะเกิดขึ้นด้วยประการใด ก็ให้รู้ด้วยประการนั้น

ข้อนี้เป็นตัวสำคัญที่สุด พยาบาทที่ปรากฏขึ้นมา ถ้าลองดูตามขั้นเช่นนี้แล้ว จะพบว่าเป็นขั้นที่ควรกำหนดรู้เท่านั้นเอง ในขั้นแรก ตัวสำคัญที่สุด คือเกิดขึ้นได้อย่างไร พยาบาทนั้นจะเกิดขึ้นภายในจิตใจของบุคคล ก็เพราะประสมอารมณ์คือรูปเสียงกลิ่นรส นั้นเอง แต่ในลักษณะที่เป็นอนิฏฐารมณ์ คือใจเรารู้สึกว่า ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ

เหตุที่จะก่อให้เกิดพยาบาทนั้นขึ้นอยู่กับพื้นใจของคน เป็นสำคัญ ยุติลงไปไม่ได้ว่าพยาบาทจะเกิดขึ้นเพราะโทสะ เพราะโกรธ เพราะปฏิเสธ หรือเพราะอหังการ คนบางคนเพียงกระทบกระทั่งกันเล็กน้อยก็เกิดไม่พอใจ ความไม่พอใจในลักษณะนี้ บางคนเก็บไว้แต่ว่าบางคนไม่เก็บไว้ ก็กลายเป็นพยาบาท

ลักษณะการกระทบกระทั่งของจิต จึงทรงแสดงไว้ในที่หนึ่ง อุปมาเหมือนรอยขีดที่ปรากฏขึ้นบนน้ำบนดินบนหิน รอยขีดในน้ำ เป็นรอยเหมือนกันแต่หายได้เร็ว รอยขีดบนดินนั้นเป็นรอย โอกาสที่จะหายนั้นช้ากว่าในน้ำ แต่จะต้องหายไป ส่วนรอยขีดในหินนั้น เป็นรอยขีดที่ยังยืนถาวร ลักษณะของรอยขีดเช่นนี้ต้องอาศัยใจของบุคคลเป็นเครื่องประกอบอีกส่วนหนึ่งด้วย เพราะว่าคนบางคนมีการพูดกระทบไม่พอใจเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เก็บเป็นเรื่องอาฆาตพยาบาท แล้วนำไปปรุงแต่งเป็นลักษณะของพยาบาทอีกตัวหนึ่ง คือ

ธรรมารมณ์ จะพบว่าเมื่อรูปเสียงกลิ่น รส สัมผัสได้ดับไปแล้ว เพราะว่ารูปเสียงกลิ่นรสเป็นต้นเหล่านั้น เกิดขึ้นชั่วขณะแล้วก็ดับไป แต่ว่าอารมณ์ความรู้สึกที่เกี่ยวกับรูป เสียงกลิ่นรสเหล่านั้นไม่ได้ดับไปเฉย ๆ แต่กลับไหลเข้าไปสู่จิต อารมณ์ทั้งห้าเหล่านั้นท่านบอกว่า เหมือนกับน้ำที่ตกจากที่สูง และจะไหลลงไปสู่ลุ่มต่ำคือจิต จิตจะทำหน้าที่เก็บอารมณ์เหล่านั้นเอาไว้ เมื่อเก็บอารมณ์ที่เป็นส่วนไม่น่าปรารถนาเอาไว้ ใจของคนจะไปตรึกนึกเรื่องเหล่านั้น เป็นลักษณะของพยาบาทวิตกส่วนที่เป็น **มิจฉาสังกัปปะ** คือ *ความดำริในทางที่ผิด*

จิตใจที่ไปปรุงแต่ง เรื่องเหล่านี้ ในที่สุดเรื่องเพียงเล็ก ๆ เป็นเหมือนกับการจุดไฟขึ้นเพียงกองเล็ก ๆ แต่คนก็พยายามหาเชื้อไปใส่อยู่เรื่อย ๆ ไฟก็จะดับไม่ได้มีการลุกไหม้อยู่ตลอดเวลา จิตใจของบุคคลที่ กระทบอารมณ์แล้วเกิดความไม่พอใจ ก็อาจจะจำไว้ในจิต แล้วเก็บไปตรึกนึกกลายเป็นพยาบาทก็ได้ หรือไม่อย่างนั้นมีการกระทบแรงกว่านั้น จนเกิดหงุดหงิด ที่เรียกว่า **ปฏิมะ** คือ *การกระทบกระทั่งแห่งจิต*

แล้วก็นำไปปรุงคิดอีกทีหนึ่ง ด้วยอำนาจของพยาบาทวิตกที่เป็น **มิจฉาสังกัปปะ** คือ *ความดำริในทางที่ผิด* ก็จะก่อให้เกิดเป็นพยาบาทได้เช่นเดียวกัน บางคนจิตใจมีความมั่นคงมากพอสมควร เหมือนกับภาชนะที่มีตะกอน แต่ว่าเป็นภาชนะใหญ่ เช่น ตุ่มน้ำใหญ่ ๆ ถูกกระทบเล็ก ๆ น้อย ๆ ตะกอนก็ไม่ขึ้นมา จิตของบุคคลบางคนมีลักษณะอย่างนั้น บางครั้งอาจจะโกรธเคืองอะไรในบุคคลและสัตว์ต่าง ๆ แต่จะไม่เก็บไว้ก็ได้ ถ้าไม่เก็บก็ไม่กลายเป็น

เป็นพยาบาล ถ้าเก็บนำไปใส่เชื้อเพิ่มเติมเข้า ก็กลายเป็นพยาบาล
บางคนจนถึงกับลงมือลงไม้ประทุษร้าย มีการต่อปากต่อคำกัน
เรื่องควรจะยุติไปแล้วแต่ก็ไม่ยอมยุติ กลับนำไปตริกนี้ด้วยความ
แค้นเคือง ก็กลายเป็นพยาบาลได้เช่นเดียวกัน

ดังนั้น เรื่องของพยาบาลจึงมีลักษณะของการมองสิ่งต่าง ๆ
ในแง่ที่มีปฏิกิริยาอยู่ในเรื่องเหล่านั้นมีลักษณะไม่พอใจหงุดหงิด
ไม่อาจจะรับใจของตนเกี่ยวกับเรื่องราวเหล่านั้นได้ บางคนมีความ
อ่อนไหวไปเสียทุกเรื่อง เสียงดังมากไปหน่อยก็โกรธ สุนัขหอน
หน่อยก็โกรธ มีคนเดินก็ไม่พอใจ จิตก็จะมีปฏิกิริยากระแทกอยู่
ตลอดเวลา เป็นลักษณะของการขาดโยนิโสมนสิการ คือ *ไม่มีการ
กระทำไว้ในใจด้วยอุบายอันแยบคายสำหรับเรื่องเหล่านั้น* ข้อนี้ท่าน
เล่าไว้ว่า

เจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์
ได้มีพระนวกะไปทูลถามว่า *หมาที่วัดบวรนี้เห่าเหวากหูเหลือเกิน
นอนไม่หลับ จะทำยังไงดี*

รับสั่งว่า *ไอ้หูของหมานั้นมันอยู่ใกล้ปากมากกว่าหูของคุณ
ซึ่งไกลกว่าปากหมา หมาเองยังไม่เหวากหู เราทำไมจะต้องไป
เหวากหูกะเรื่องเหล่านั้นเล่า ?*

นี้แสดงให้เห็นได้ว่า ทรงมีโยนิโสมนสิการในเรื่องนั้น
พยายามที่จะพิจารณาถึงจุดหนึ่งได้ หากความเข้าใจในเรื่องเหล่านั้นได้
ความพยาบาลก็ไม่เกิดขึ้น

จะเห็นว่า เป็นพยาบาทที่เป็นปฏิกิริยาต่อเนื่อง อย่างที่
ทรงแสดง **อาฆาตวัตถุ** คือ **วัตถุแห่งความอาฆาตพยาบาท** เอาไว้ว่า
การผูกอาฆาตพยาบาทนั้น

ผูกอาฆาตปรารภอดีตว่า

- คนนี้ได้เคยทำอันตรายต่อเรา
- คนนี้ได้เคยทำอันตรายต่อญาติพี่น้องของเรา
- คนนี้ได้เคยทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์ต่อศัตรูเรา

ผูกอาฆาตพยาบาทปรารภปัจจุบันว่า

- คนนี้กำลังทำอันตรายต่อเรา
- คนนี้กำลังทำอันตรายต่อญาติพี่น้องของเรา
- คนนี้กำลังทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์ต่อศัตรูเรา

ผูกอาฆาตพยาบาทปรารภอนาคตว่า

- ต่อไปคนนี้อาจจะเป็นอันตรายต่อเรา
- ต่อไปคนนี้อาจจะเป็นอันตรายต่อญาติมิตรของเรา
- ต่อไปคนนี้อาจเป็นประโยชน์ต่อคนที่ เป็นศัตรูของเรา

จากโครงสร้างของความอาฆาตพยาบาทนี้จะพบว่า คนบาง
คนอาจจะเกิดความอาฆาตพยาบาทเพราะความรักก็ได้ อาจจะเกิด
ความพยาบาทเพราะความชอกช้ำก็ได้ และลักษณะอย่างนี้
อาจจะโยงไปถึงบุคคลที่สาม เช่น นาย ก. มีความรักนาย ข. แต่
ว่า นาย ข. นั้นไม่ถูกกะนาย ค. นาย ก. นั้นอาศัยที่ตนรักนาย ข. แต่
ว่า นาย ค. นั้นปฏิบัติตนเป็นเวรกับนาย ข. เลย นาย ก. พยาบาทนาย ค.
ตามไปด้วย ไปพยาบาทถึงคนที่สาม หรือว่าในกรณีหนึ่งนั้น อาจจะ

เกิดพยาบาลเพราะความไม่ชอบเป็นต้นเหตุ อย่างว่า นาย ค. กับ นาย ก. ดีกัน นาย ค. เป็นมิตรกับนาย ข. นาย ก. ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้เกี่ยวอะไรกับตน แต่ไม่ชอบนาย ค. ขึ้นมา เหตุเพราะว่านาย ค. ไปดีกับนาย ข. เพราะนาย ข. นั้นเป็นศัตรูกับนาย ก. ลักษณะความพยาบาทจึงดีเป็นขบวนการลูกโซ่กันอยู่อย่างนี้ บางครั้งอาจทยอยไปจนถึงช่วงที่สองช่วงที่สามไปตามลำดับไป ซึ่งทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับพื้นจิตของบุคคลเหล่านั้น เป็นเรื่องที่คุณจะต้องกำหนดให้รู้ว่า พยาบาทที่เกิดขึ้นในจิตขณะนั้น ๆ เกิดขึ้นมาจากสายอะไร มีอะไรเป็นตัวเหตุให้เกิดขึ้น แล้วทรงแสดงว่าพยาบาทนั้นจะละได้ด้วยวิธีอย่างไร ก็ให้รู้วิธีนั้น

การละพยาบาทนั้น ท่านให้ดูที่จุดซึ่งเป็นเหตุเกิดพยาบาท เป็นสำคัญว่าเกิดในที่ใด บุคคลอาจจะปรับใจในส่วนต่าง ๆ โดยเฉพาะธรรมที่เป็นคู่ปรับกับพยาบาทโดยตรงคือเมตตา ได้แก่ความตั้งจิตปรารถนาที่จะเห็นคนอื่น สัตว์อื่นเขามีความสุข ความเจริญ โดยการทำตัวเองเป็นจุดเปรียบเทียบ โดยทำความรู้สึกว่า ตนมีความสุขเกลียดชังความทุกข์ฉันใด คนอื่นสัตว์อื่นก็มีความรักสุขเกลียดชังความทุกข์ฉันนั้น แล้วตั้งความรู้สึกเมตตาต่อบุคคลผู้นั้น ในกรณีที่มีการล่วงเกินเกิดขึ้น ก็ให้อภัยทานต่อกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลจะต้องรู้ไว้ประการหนึ่งว่า จิตที่พยาบาทนั้นเหมือนมือที่จับคบเพลิงทวนลม บุคคลถือคบเพลิงทวนลมจะไปเผาบ้านเผาเรือนคนอื่นนั้น คนที่ร้อนเป็นคนแรกก็คือคนที่ถือคบเพลิงไปนั่นเอง จิตที่ประกอบด้วยพยาบาทก็มีลักษณะอย่างนั้น

ดังนั้นในช่วงต่อไปจึงทรงสอนว่า พยาบาทที่ละได้แล้ว จะไม่เกิดขึ้นอีกด้วยประการใด ก็ให้รู้ด้วยประการนั้น ในการละ พยาบาทนั้น เป็นเรื่องที่ทรงแสดงไว้ในองค์ของฌานพยาบาท ที่แสดงมาในการละตอนต้นนั้น เป็นการละแบบชีวิตประจำวัน เป็นการละแบบกดทับไว้ด้วยกำลังแห่งฌานนั้น ท่านก็แสดงเป็น คู่ปรับเอาไว้ แต่ละส่วนองค์ฌานนั้นมีอยู่ ๕ ประการคือ

วิตก ได้แก่*ความตรึก* ทำหน้าที่สงบถีนมิทธะ

วิจาร์ ได้แก่*ความตรอง* ทำหน้าที่สงบความสงสัยไม่แน่ใจ

ปีติ ได้แก่*ความอิมใจ* ทำหน้าที่สงบพยาบาท

สุข ได้แก่*ความสบายกายสบายใจ* ทำหน้าที่สงบความฟุ้งซ่าน

ราคาญ

เอกัคคตา ได้แก่*ความตั้งมั่นแห่งจิต* ทำหน้าที่สงบกามฉันท์

จะพบว่าตัวปีตินั้นเอง ที่เกิดขึ้นแก่บุคคลแล้ว จะทำหน้าที่

ขจัดพยาบาทไป เพราะว่าพยาบาทกับปีติมีลักษณะตรงกันข้าม ปีตินั้นมีความอิมเอิบใจเป็นลักษณะ จนอาจจะแสดงออกมาใน ลักษณะต่าง ๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับกำลังของปีตินั้น ๆ แต่พยาบาทจะมีความเร่าร้อนใจเป็นลักษณะ ดังนั้นธรรมะทั้งสองประการนี้จึงเกิด ร่วมกันไม่ได้ ในที่ใดที่มีปีติในที่นั้นก็ไม่มีการพยาบาท เหมือนกับ ในที่ใด มีแสงสว่างในที่นั้นจะไม่มีคามมืด

นิวรรณ์ทั้ง ๕ ประการนั้น ไม่ว่าจะข้อใดข้อหนึ่งก็ตาม ล้วนแล้ว แต่เป็นอาการของโลภะโทสะโมหะทั้งนั้น ที่เห็นได้ชัดเป็นลักษณะที่ เด่นออกมานั้น คือกามฉันท์ก็คือโลภะ พยาบาทก็คือโทสะ อีก ๓

อย่างนั้น เป็นลักษณะของโมหะ การปฏิบัติกรรมฐานของบุคคล โดยวิธีหนึ่งนั่นคือ พยายามกำหนดรู้จิตของตน ในส่วนที่เกี่ยวกับ นิรวรณ์เช่นว่า

พยายามมีอยู่ในใจหรือไม่ก็ให้รู้ในขณะนั้น ๆ
ให้รู้ว่าพยายามนั้นเกิดขึ้นจากอารมณ์อะไรก็ให้รู้
พยายามนั้นสามารถละได้ด้วยวิธีอย่างไรก็ให้รู้
เมื่อละไปแล้วได้เด็ดขาด โดยประการใดนั้นก็ให้รู้โดย
ประการนั้น

แต่การละได้โดยเด็ดขาดนั้น จะเห็นได้ว่าพยายามได้ถูกสงบ ราบไปตั้งแต่เป็นพระโสดาบัน แต่ว่าการละได้เด็ดขาดจะมีได้ ตั้งแต่ เป็นพระอนาคามีกับพระอรหันต์เท่านั้น เพราะว่าพระอนาคามี ท่านละกามราคะและปฏิมะได้ ส่วนกิเลสที่พระอรหันต์ละได้ใน ช่วงหลังนั้น จะเห็นได้ว่ามีโลภะกับโมหะที่ละเอียด ส่วนพยายามนั้น สงบไปนานแล้ว พยายามจึงแสดงว่าเป็นกิเลสที่มีโทษมากแต่คลาย ได้เร็ว ถ้าหากว่าบุคคลมีการกำหนดไว้โดยอุบายอัน แยกกายแล้ว ก็อาจที่จะสกัดกั้นพยายามเอาไว้ด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ ตามที่ทรงแสดง เอาไว้

พึงตระหนักว่า การปฏิบัติอย่างไรก็ตาม ที่สามารถสงบระงับ นิรวรณ์ทั้ง ๕ ประการลงไปได้ การปฏิบัตินั้นเราเรียกว่า

สมถกรรมฐาน

ในที่สงบท่านจะพบกับความสุขใจ แต่ในที่ทั่วไปท่านจะพบกับความสุขย้อมสีปรุงแต่งกัน สำคัญว่า ใครจะเลือกไปทางไหน เท่านั้น

สู่ความสงบเย็น

ในวันแรม ๕ ค่ำ เดือนอาสาฬหะ ในปีที่พระพุทธเจ้า
ตรัสรู้นั่นเอง หลังจากที่ทรงแสดงปฐมเทศนา ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร
แก่พระปัญจวัคคีย์ ณ อสิปัตตมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี
จนพระโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมว่า

**สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้น
ทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา**

จนได้นามใหม่ว่า อัญญาโกณฑัญญะ **ผู้รู้แล้ว** ท่านจึงได้ชื่อว่า
เป็นพยานการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าคนแรกในโลก และเป็น
พระสังฆรัตนะองค์แรกในโลกเช่นเดียวกัน เมื่อท่านได้บวชเป็น
พระภิกษุด้วยพระพุทธดำรัสว่า

**จงเป็นภิกษุมาเถิด พระธรรมอันเรากล่าวดีแล้วจง
ประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด**

ต่อมาการบวชแบบนี้ได้ชื่อว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา ซึ่ง พระศาสดาทรงใช้ด้วยพระองค์เอง หลังจากท่านอัญญาโกณฑัญญะ บวชแล้ว พระพุทธเจ้าทรงแสดงปกิณณกเทศนาแก่ท่านทั้ง ๔ คือ ท่านวัปปะ ท่านภักทियะ ท่านมหานามะ และท่านอัสสชิ จนท่าน เหล่านี้ได้ดวงตาเห็นธรรม เป็นพระโสดาบัน และได้บวชเป็น ภิกษุตามลำดับ

ในวันแรม ๘ ค่ำเดือนอาสาฬหะ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัส เรียกท่านทั้ง ๕ มาแล้ว ตรัสแสดงพระธรรมเทศนาที่ได้ชื่อว่า อนัตตลักขณสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยความเป็นอนัตตา แห่งชั้นนี้ทั้ง ๕ ซึ่งมีใจความโดยสรุปว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นอนัตตา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าชั้นนี้ทั้ง ๕ นี้จักเป็นอัตตาแล้ว, ชั้นนี้ทั้ง ๕ ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ, อนึ่ง สัตว์ทั้งหลายจะเป็น ไปตามใจหวังว่า ขอชั้น ๕ ของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด ขอชั้นนี้ทั้ง ๕ ของเรา อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย, ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุที่ชั้น ๕ เป็น อนัตตา เพราะเหตุนี้ชั้นนี้ทั้ง ๕ จึงเป็นไปเพื่ออาพาธ, อนึ่ง สัตว์ทั้งหลายย่อมไม่ได้ในชั้น ๕ ตามใจหวังว่า ขอชั้น ๕ ของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด ขอชั้น ๕ ของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายย่อมสำคัญความนั้นเป็นไฉน ? ชั้นนี้ทั้ง ๕ เทียงหรือไม่เทียง ?

ไม่เทียง พระพุทธเจ้าข้า

สิ่งใดไม่เทียงสิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือสุขเล่า ?

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป
เป็นธรรมดา เป็นการสมควรหรือไม่ที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า เป็นของ
เรา เป็นเรา เป็นตัวตนของเรา

ไม่สมควรเลยพระพุทธเจ้าข้า

เพราะเหตุนั้นแลภิกษุทั้งหลาย รูป เวทนา สัญญา สังขาร
วิญญาณ ที่เป็นอดีตก็ดี อนาคตก็ดี ปัจจุบันก็ดี, ภายในก็ดี ภายนอก
ก็ดี, หยาบก็ดี ละเอียดก็ดี เสวกก็ดี ประณีตก็ดี, อันใดมีในทีไกรก็ดี
มีในทีไกรก็ดี รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเหล่านั้น ก็เป็นสักว่า
รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวเรา

ข้อนี้ ท่านทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความ
เป็นจริงอย่างนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้วเห็นอยู่อย่างนี้
ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในรูป ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายทั้ง
ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในสังขารทั้งหลาย ย่อมเบื่อหน่ายทั้งใน
วิญญาณ

เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายความกำหนัด
จิตก็หลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วก็เกิดญาณรู้ว่าเราหลุดพ้นแล้วดังนี้
อริยสาวกนั้นย่อมทราบชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์เราได้อยู่จบ
แล้ว กิจที่ควรทำเราได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้
มิได้มี